

**ПАД
ПРАВОСЛАВНЕ
ЕНГЛЕСКЕ**

**ЕДИЦИЈА
ПРАВОСЛАВЉЕ И ГЕОПОЛИТИКА**

Уредници едиције

др Зоран Милошевић (1959), научни саветник
мср Дајана Лазаревић (1993)

Прва књига

Аутор књиге

др Владимир Мос (1949)

ПАД ПРАВОСЛАВНЕ ЕНГЛЕСКЕ

Наслов оригинала

The Fall of Orthodox England

© Copyright: Vladimir Moss, 2011. All Rights Reserved.

Превела с енглеског

Снежана Станковић

За издавача

др Миша Стојадиновић, научни саветник

Издавач

Институт за политичке студије

Добрињска 11/4, Београд

ips@ips.ac.rs , <https://ips.ac.rs/>

011/33-49-204

Дизајн корица и прелом

Иван Јовановић

Штампа

Донат Граф

Београд

Тираж

50

ISBN 978-86-7419-393-8

Владимир Мос

**ПАД
ПРАВОСЛАВНЕ
ЕНГЛЕСКЕ**

**Са посебним освртом на
Норманско освајање (1043-1087)**

Институт за политичке студије

Београд, 2024.

Садржај

др Зоран Милошевић: ЗЛАТНИ ПРВЕНАЦ ЕДИЦИЈЕ „ПРАВОСЛАВЉЕ И ГЕОПОЛИТИКА” Предговор.	7
УВОДНА РЕЧ	11
УВОД: ЕНГЛЕСКА И КОНТИНЕНТ	13
Почетак краја	13
Успон јеретичког папства	15
Раст феудализма	18
Енглеска монархија	22
Рим и Свето римско царство	26
Покрет папске реформе	30
Изазов пред Енглезима	36
1. СВЕТИ ЕДВАРД ИСПОВЕДНИК (1043-1066)	37
Рани период	37
Године у егзилу	39
Краљ Едвард	42
Едвард Чудотворац	43
Побуна грофа Годвина	46
Афера архиепископа Стиганда	49
Папска амбасада	51
Питање наслеђа	53
Побуна грофа Тостига	56
Пророчки Мојсије	58
2. МУЧЕНИК-КРАЉ ХАРОЛД И НОРМАНСКО ОСВАЈАЊЕ (1066-1070)	65
Таласи греха	65
Амбасада у Риму	67
Краљ Харолд	70
Битка на Стамфордском мосту	73
Битка у Хејстингеу	75
Сахрана краља Харолда	78
Краљ Вилијам	79
Искушења севера	81
Последњи устанак Енглеза	85

3. СУДЊИ ЧАС (1070-1087)	87
Папистичка реформација Енглеске цркве	87
Грегоријанска револуција	95
Краљ и Црква	100
Енглеска дијаспора	103
Смрт тиранина	110
ЗАКЉУЧАК. НАДА НА ВАСКРСЕЊЕ	113
Англиканска реформација	114
Не-поротници	117
Теорија огранака	120
„Онај који обуздава”	122
Повратак огранака	123
ДОДАТАК 1.	
КАДА ЈЕ ЗАПАД ОТПАО ОД СВЕТОГ ПРАВОСЛАВЉА?	127
ДОДАТАК 2.	
СЛУЖБА СВИМ СВЕТИМА	
НА БРИТАНСКИМ ОСТРВИМА	135
Увод	135
Вечерња служба	137
ДОДАТАК 3.	
БЕСЕДА У ХВАЛУ БРИТАНСКИХ СВЕТИХ	155

ЗЛАТНИ ПРВЕНАЦ ЕДИЦИЈЕ „ПРАВОСЛАВЉЕ И ГЕОПОЛИТИКА”

Предговор

Пред читаоцима је монографија Енглеца Владимира Моса (рођеног 1949.), доктора психолошких наука, преводиоца, професора, који је предавао на више универзитета у Енглеској и Бугарској.

Мос је дипломирао (BA) је на Катедри за филозофију и психологију на Тринити колеџу, Оксфордски универзитет (1970), докторирао (Ph.D.) на Катедри за психологију на Универзитету у Сарију (1978), и стекао Диплому за руски језик на Универзитету у Сарију (1984).

На Универзитету у Софији је осмислио и предавао два предмета: „Психологија личности” и „Религија и политика”. Радио је и у Православној фондацији Светог Михаила, у Гилфорду, са задатком да напише монографију о грчкој Старокалендарској цркви. Радио је и као истраживач на Одељењу за психологију Универзитета у Сарију. Говори руски, француски, грчки и латински јзик. Објавио је преко 130 научних чланака на руске, англосаксонске, келтске, грчке и српске теме, дотакао се бројних питања богословља, психологије и лингвистике.

Такође, Мос је аутор следећих научних монографија:

- The Fall of The Romanov Dynasty;
- The Fall of The Soviet Union;
- Napoleon, Putin and Religion;
- On The Name of God;
- Politics From Cain to Constantine;
- The Rise and Fall of Christian Rome;
- The Rise and Fall of The Anglo-Saxon Autocracy;
- The Mystery of Jewish History;
- A Century of English Sanctity;
- The Russian Golgotha;
- A Century of Russian Martyrdom – Volume 1;
- A Century of Russian Martyrdom – Volume 2;
- The Lives of Saint Columba of Iona and The Saints of Iona;
- Essays On True Orthodox Christianity (1);

- Essays On True Orthodox Christianity (2);
- Essays On True Orthodox Christianity (3);
- Essays On True Orthodox Christianity (4);
- Essays On True Orthodox Christianity (5);
- Essays On True Orthodox Christianity (6);
- Essays On True Orthodox Christianity (7);
- Essays On True Orthodox Christianity (8);
- Essays On True Orthodox Christianity (9);
- Apocalypse – The Book of The End;
- Against Romanides;
- How The West Fell from Grace, 1003-1204;
- The Mystery of Redemption;
- The New Soteriology;
- The Orthodox Church in The Twentieth Century – Volume I (1901-1941);
- The Orthodox Church in The Twentieth Century – Volume 2 (1941-2001);
- The Russian Church and The Revolution;
- The Commemoration of The Authorities;
- The Theology of Eros;
- What Is Man?
- Русское Православие в последние времена;
- Essays On Balkan Orthodoxy;
- The Mystery of The Church;
- The Rise and Fall of Christian Rome;
- A History of The Fall of Roco, 2000-2007;
- История падения РПЦЗ, 2000-2007;
- The True Orthodox Church of Greece, 1970-2000;
- A Monarchist Theology of Politics;
- The Rise and Fall of The Russian Autocracy;
- Essays In the Theology of Politics – Volume I (1996-2012);
- Essays In the Theology of Politics – Volume II (2012-2020).

Видимо, дакле, да се ради о аутору чији су радови не само актуелни и оригинални, него плене и својом дубином сагледавања анализираних и обрађиваних тема. То сведочи и монографија која је пред читаоцима „Пад православне Енглеске” која има крајње важну поруку – да су свеколики пад и духовна криза народа на овој територији започети уништавањем Православља, које је било све до почетка XI века духовна основа успона народа на острвима.

Ова порука је крајње важна за све оне који су до данас остали православни, док нас „пали” убеђују да треба да се одрекнемо наше Вере. Управо из овог разлога је важно прочитати монографију Моса, како би читаоци схватили да нам се из англосаксонског света нуди не развој и спасење, него пропаст и душе и тела.

Није први пут да се рукопис Владимира Моса нађе пред српском публиком. У 1999. години у припреми Манастира Рукумије изашла је Мосова књига: „Заједница последњих времена: филаделфијска црква”. Године 2007. у Београду је изашла књига „Летопис Велике битке: Историја Православне цркве у XX веку” у припреми Младена Станковића из Београда. Кажемо – у припреми, а не у издању, јер ниједна од ових књига није имала ISBN број, нити је била каталогизована пред штампу (CIP), како налаже Закон о издавању публикација (Службени гласник РС, бр. 37/91, 53/93, 67/93, 48/94, 135/2004 и 101/2005 – др. закон). Зато је са овом, трећом књигом, Институт за политичке студије у Београду регистровао књигу на прави начин и симболично исправио „неправду”.

Са монографијом „Пад православне Енглеске”, Владимира Моса, Институт за политичке студије покреће нову едицију „Православље и геополитика”, уз несебичну подршку и стручне савете директора Института – др Мише Стојадиновића, научног саветника. Овом приликом му изражавамо велику захвалност.

С тога, уз најсрдачнију захвалност и професору Мосу на уступљеним правила на превођење и публикавање књиге, препоручујемо читаоцима „Пад православне Енглеске” – изузетну књигу о Православљу и светим краљевима Енглеске, али и последицама пада исте, као поуку и опомену.

др Зоран Милошевић
научни саветник
уредник Едиције

УВОДНА РЕЧ

У Хејстингсу, у јужној Енглеској, 14. октобра 1066. године, последњи православни краљ Енглеске, Харолд II, погинуо је у борби против војводе Вилијама од Нормандије. Римски папа Александар је благословио Вилијама да нападне Енглеску како би довео Енглеску цркву у пуно заједништво са „реформисаним папством”. Узмимо у обзир да је од 1052. године Рим забрањивао енглеског архиепископа и прогласио га расколником. Резултат Норманског освајања био је интегрисање Енглеске цркве и народа у јеретичку „Цркву” западног, папистичког хришћанства, која је управо 1054. године отпала од заједнице са једном, Светом, Католичком и Апостолском Црквом, коју су представљале источне патријаршије: Цариградска, Александријска, Антиохијска и Јерусалимска. Тако је завршена скоро петстогодишња историја англосаксонске православне цркве, након које је уследила пропаст још старијих келтских православних цркава у Велсу, Шкотској и Ирској.

Ова књига је приказ како се то догодило. Нити је циљ овог писца, нити би било у његовој надлежности, да да детаљну политичку, војну или друштвену историју тог периода. Што се тиче већине главних питања о којима историчари расправљају, он је једноставно усвојио, без детаљне аргументације, оно што му се чини као највероватнија верзија догађаја. Тако је, у вези са наводним завештањем свог краљевства од стране краља Едварда Вилијама од Нормандије, писац усвојио став који су заузели Иан Вокер, Николас Хајам и Џорџ Гарнет; док је у погледу папиног учешћа у инвазији пратио Џорџа Гарнета, Дејвида Дагласа, Френка Барлоуа, Дејвида Хауарта и Френка Меклина. Главни циљ овог рада је двојак: прво, да пружи духовну (за разлику од политичке или друштвене) историје опадања и пада православне Енглеске, и друго, да прикупи материјал релевантан за будуће величање православне Енглеске и великих духовних хероја тог периода, посебно краља Едвард Исповедника и краља мученика Харолда, у Православној цркви. Писац сматра да је такав подухват посебно правремен сада када су мошти краља мученика Харолда откривене и идентификоване кроз непроцењиво истраживање које је спровео Џон Полок. Управо духовна и хагиографска природа овог дела објашњава зашто је писац много више користио хагиографску грађу која је била доступна код

већине савремених истраживача тог периода, са њиховом пристрасношћу према свему што одише чудесним.

Молитвама Светих Отаца наших, Господе Исусе Христе, Боже наш, помилуј нас! Амин.

*Ист Хаус, Бич Хил, Мејфорд, Вокинг, Енглеска.
7/20. јануара 2011. године.*

УВОД: ЕНГЛЕСКА И КОНТИНЕНТ

Почетак краја

Древне келтске цркве на Британским острвима никада нису имале много везе са Римом – не из антипатије, већ због географске удаљености од Рима и, посебно, дугог периода у 5. и 6. веку током којег су Келти били одсечени од Цркве на континенту паганским инвазијама. У сваком случају, келтско хришћанство је исто толико дуговало источном, посебно коптском хришћанству, колико и Риму. Насупрот томе, након што су Енглези прешли у Православље у 7. веку, постали су можда најватренији „ромејисти” од свих народа западне Европе.

Ова оданост је произашла из чињенице да су управо Риму, а посебно папи Светом Григорију Великом и његовим ученицима, Англи, Саксонци и Јути из јужне Енглеске дуговали своје преобраћење у веру крајем 6. и почетком 7. века. Од тог времена Енглези и Енглескиње свих сталежа и стања навирали су преко Ламанша утабаним путем до гробова апостола у Риму, а читава четвртина града је због великог броја енглеских ходочасника који су ту боравили називана *Il Borgo Saxono*. Енглески мисионари, као што је Свети Бонифације Немачки, обављали су свој посао као легати римских папа. А добровољни порез познат као *Петров динар*¹, који су Енглези нудили римској столици, плаћао се чак и у тешким временима викиншких инвазија, када је милостиња била потребна самим Енглезима.

Међутим, „ромејство” којем су Енглези били толико посвећени није било француско-латинско, нити римокатоличко у каснијем средњем веку. Тачније, то је био грчко-римски *Romanitas* православног католицизма. А духовна и политичка престоница Романиа до средине 15. века није био Стари Рим у Италији, већ Нови Рим Константинопоља. Дакле, када је краља Етелберта од Кента крстио Свети Августин 597. године, „он је ушао”, како отац Андреј Филипс пише: „*Romanitas*, Ромејство, универзум римског хришћанства, постао је један од оних бројних краљевстава који су дуговали

¹ (енгл.) Peter's Pence – ради се о донацијама које су даване директно Светој столици Католичке цркве. Плаћање је почело од Англосаксонаца, али се проширило по целој Европи. (прим. прев.)

оданост, иако формалну, цару у Новом Риму...” Заиста, још у 10. веку, културне везе између Енглеске и Цариграда су одржаване јаким.

Убиство Краља Едварда Мученика 979. године може условно указати на почетак краја православне Енглеске. „Никада горе дело за Енглеze није учињено од овога”, наводи *Англосаксонска хроника*. И док се говорило да је било „велико весеље” на крунисању полубрата Светог Едварда, Етелреда „Неспремног”, Свети Данстан, кентербериски архиепископ, са жаљењем је прорекао велике јаде за нацију у предстојећој владавини.

Он је био у праву; јер не само да су Енглези поражени од данских паганских освајача и приморани да плаћају још веће суме у *данегелду*², већ је и сам краљ, издан од својих водећих људи и оптерећен сопственим неуспесима, био приморан да побегне у иностранство 1013. године. Следеће године су га опозвале енглеске вође, и духовне и световне, које су изјавиле да им „ниједан господар није био дражи од њиховог законитог господара, само кад би он управљао својим краљевством праведније, него што је то чинио у прошлости.” Али препород је био кратког даха. Уследили су даљи порази, а 1017. године, након смрти краља Етелреда и његовог сина Едмунда Гвозденог, дански Канут је постао краљ свих Енглеза. Канут је прешао у веру својих нових хришћанских поданика; и период данских краљева (1017-1042) створио је мање поремећаја у духовном животу нације, него што се могло очекивати.

Ипак, морало се чинити да се Божја милост коначно вратила Његовом народу, када је 1043. године обновљена староенглеска династија Алфреда Великог у лику Едварда, сина краља Етелреда, познатог каснијим генерацијама као „Исповедник”.

Од живота краља Едварда почиње наша прича.

Међутим, да би се разумео свет краља Едварда, потребно је укратко осврнути се на културна и црквена дешавања на европском континенту, која су почела да утичу на Енглеску управо у његовој владавини. То је укључивало успон јеретичког папства, раст феудализма и успон Нормана.

² Ради се о својеврсном данку, тј. порезу, такси, којег су Англосаксонци плаћали током владавине краља Етелреда, да би сакупили довољно средстава за одбрану од данског пустошења земље. Плаћао се до касног 11. века. (прим. прев.)

Успон јеретичког папства

Како је моћ „светих римских царева” Запада опадала у 9. веку, тако је расла моћ папа. Почевши од Николаса I, почели су да траже квази-империјалну власт над целом Црквом, Истоком и Западом. И ова комбинација улога цара и свештеника почела је све више да личи на улогу „император-плус-понтифекс максимум” паганских римских царева. И тако је рођена јерес папизма.

Међутим, током првих 8 векова папе су одлучно одбијале сваки покушај да се у једној особи споје улоге краља и свештеника. Када је 796. године, Едберт Преин, енглески свештеник, преузео за себе круну поткраљевства Кента, одмах га је одбио кентерберјски архиепископ и анатемисао папа Лав III, који је написао да је такав свештеник-краљ био као Јулијан Отпадник. Али постепено и са све већим самопотврђивањем, саме папе су преузеле краљевску моћ и улогу.

Један од разлога за то је био тај што је након што је Западно царство пропало након 476. године и поделило се на неколико независних краљевстава, Црква остала уједињена, што ју је учинило далеко најистакнутијим преживелим хришћанским ромејством на Западу. Чак ни најмоћнији западни краљеви нису заповедали територијом већом од територије римског гувернера провинције, док је папа био не само неприкосновени вођа читавог западног хришћанства, већ и највиши јерарх у целој цркви, источној и западној. Међутим, све док су папе остале православне у вери и лојални поданици источног цара у политици, – дакле до политичког раскида папе Стефана са Византијом 756. године – недостатак политичке моћи на Западу био је сразмеран црквеној моћи папа, те ту није било притиска. Разлог је што су сви прихватили да је у политичкој сфери источни цар једини базилеус целог хришћанског света, а западни краљеви његови синови или сатрапи. Док у црквеној сфери није било једне главе под Христом, Тело је надзирано његових „пет чула”, пет патријаршија, чији је Рим био једноставно *primus inter pares* (први међу једнакима).

Али проблеми су настали када је Рим прекинуо своје последње политичке везе са Источним царством и тражио новог заштитника у франачком царству Пипина и Карла Великог. С једне стране, то је изазвало промене у политичкој идеологији Франака, који су себе видели као право Римско царство, више римско и више

православно од Источног царства; а с друге стране, у еклисиологији папа, који су себе видели као једину Цркву овог обновљеног Римског царства, која има коначну јурисдикцију над свим Црквама у свету. Франачки цезаропапизам је убрзо пропао; али римски папоцезаризам је наставио да расте, све док није преузео врховну власт и у Цркви и у држави...

У стварности, постоји јак аргумент за тезу да крајњи добитник крунисања Карла Великог 800. године није био нови цар, већ папа. Јудит Херин пише: „Од три силе укључене у догађај крунисања 800. године, римски понтифик се појављује као очигледан победник у тространом надметању око царске власти. Преузевши иницијативу и крунишући Карла на свој начин, папа Лав је тврдио да има супериорни ауторитет да помаже царског владара Запада, што је успоставило важан преседан... Касније ће Чарлс инсистирати да свог сина Луја крунише за цара, без папске интервенције. Тако је одредио свог наследника и, временом, Луј је наследио ауторитет свог оца. Али идеја да западни владар не може бити прави цар без папског крунисања и акламације у Старом Риму, израсла је из церемоније коју је осмислио Лав III 800. године.”

Тако су постављени темељи за раст папске моћи у политичкој, као и у црквеној сфери, чији раст је био посебно очигледан како је моћ Каролинга опала касније у 9. веку.

Значајна личност овде је папа Николас I, чији је први задатак био да успостави своју превласт над Црквом на Западу. Међутим, на митрополитском и нижим нивоима и даље је преовладала православна еклисиологија. Тако су архиепископи Трева и Келна одговорили на неправедну одлуку Николаса на следећи начин: „Без сабора, без канонске истраге, без тужиоца, без сведока, без наше осуде аргументима или властима, без наше сагласности, у одсуству митрополита и од наших суфраганских епископа, одлучили сте да нас осудите, због сопственог хира, са тиранским гневом. Али ми не прихватамо твоју проклету казну, тако одвратну према очевој или братској љубави; ми је презиремо као пуки увредљиви језик; сами вас изопштавамо из нашег заједнице, будући да се причешћујете са изопштенима; задовољни смо заједништвом целе Цркве и друштвом наше браће које презиреш и којих се својом гордошћу и надменошћу чиниш недостојним. Осуђујеш себе, када осуђујеш оне који се не придржавају апостолских заповести које сам први

кршиш, поништавајући колико у теби леже божански закони и свети канони, а не идући стопама папа твојих претходника...”

Николас се није ограничио само на неправедно смењивање западних епископа: збацио је и Светог Фотија, патријарха цариградског, чије је брзо превођење у чин патријарха из грађанске државе сматрао неканонским (иако многи свети патријарси, и чувени Свети Амброзије од Милана, беше се тако брзо уздигао у епископију). Све је то било у складу са његовом теоријом, која је први пут изнета 865. године, да је папа имао власт „над целом земљом, односно над сваком другом Црквом”, „Петрова столица је добила потпуну власт над свим овцама Христовим”. Цар Михаило III је био бесан, али је Николас одговорио: „Дан краљева-свештеника и царева-понтифекса је прошао. Хришћанство је раздвојило две функције, а хришћанским царевима је потребан папа због вечног живота, а папама нису потребни цареви, осим што се тиче привремених ствари.”

То би сугерисало да је Николас подржавао православно учење о раздвајању световне и црквене власти. Међутим, иако му је било корисно да проповеда православно доктрину како би ограничио власт цара, он је прихватио мало ограничења своје власти, ако је ишта прихватио. Чак је наговестио да византијски цареви можда нису легитимни цареви Римљана, што би имплицирало да је једини легитимни цар франачки сам папа, ако је веровати фалсификованој Константиновој донацији!

Тако је рекао да је смешно да се Михаило назива римским царем, јер не говори латински. Затим је захтевао од цара да врати своје територије на грчкоговорном југу Италије, само због тога што су некада, вековима раније, биле у надлежности римске патријаршије: „Вратите нам баштину Калабрије и ону Сицилије и сву имовину наше Цркве, коју је она држала у поседу и којом је имала обичај да управља својим сопственим адвокатима; јер је неразумно да нам земаљска сила одузме црквено имање, намењено за светлост и службу Цркве Божије.”

Конечно, послао је мисионаре у Бугарску, која је била дубоко унутар традиционално византијске сфере. Да додају уље на ватру, ови мисионари су новопокрштеним Бугарима проповедали јерес *Филиокве*³. *Због тога је Сабор сазван у Цариграду 867. године, којим*

³ (лат. *Filioque*) „И од Сина”. Израз уметнут у општи Никејско-цариградски симбол вере. Узето као један од главних разлога разлаза Источне и Западне Цркве.

је председавао Свети Фотије, а на коме су били присутни архиепископи Трева, Келна и Равена, изопштио и анатемисао Николаса.

Две године касније, међутим, револуција у палатама омогућила је сазивање још једног „антифотског” сабора, на коме је поништен Сабор из 867. године. Паписти су овај антифотски сабор често убрајали у Осми екуменистички – што није мање важно, сумња се да је нови папа, Хадријан II, захтевао да га сви учесници признају као „сувереног понтифекса и универзалног папу”. Али много боља тврдња о екуменизму може се направити у контексту Великог сабора сазваног у Константинопољу 879-80. године, на коме је присуствовало четири стотине источних епископа и легата папе Јована VIII. Овај Сабор је поништио, под потписом папских легата, акте антифотског сабора. Такође је донео две веома важне одлуке. Прво, декретом је утврђено да на Истоку не постоји папска јурисдикција, иако је папски примат био признат. И друго, поново је потврдио оригинални текст Никејског декрета без јереси *филиокве*, и изричито осудио све његове додатке. Дакле, римски папа је формално признао да нема јурисдикцију над Источном црквом и да је *филиокве* јерес!

Раст феудализма

Тако је папистичка јерес сломљена на неко време. Међутим, змијурина папизма је лежала у модрицама, али недотучена; а трајнијем тријумфу могло би се надати само ако би се на Западу могао направити здрав противотров њеном отрову. То је зависило, пре свега, од снаге другог стуба хришћанског друштва на Западу – свете моћи помазаних краљева.

Такав противотров постојао је, као што ћемо видети, у Енглеској, где је моћна монархија која је владала већим делом земље настала у личности краља Алфреда Великог. На већем делу континента, међутим, монархија је била дубоко укључена у феномен који је имао дубоко негативан утицај и на политички и на црквени живот – феудализам.

Реч „феудализам” потиче од латинског феуда, што значи комад земље који се држи у замену за служење господару. Феудализам, у смислу раширене поделе земље на феуде, јесте уобичајена појава у многим земљама у време инвазије или друштвеног опадања. Али термин је измишљен да опише одређену друштвено-политичку

организацију западне Европе у каснијем Средњем веку. Настао је као одбрамбена реакција на инвазије Викинга у 9. веку и слом централне власти који су они изазвали. Слом је био најгори у Западној Франачкој, модерној Француској, где је краљевска власт скоро нестала. Један од резултата било је кметство: земље које су припадале круни, краљевском „фиску”⁴, дате су локалним земљопоседницима, како црквеним тако и грађанским, а сељаци који су обрађивали земљу, лишени сваке заштите од круне, бачени су на милост и немилост локалних земљопоседника, размењујући свој и рад своје деце за заштиту. Други је био прави феудализам: слободни људи су постали вазали господара, заклевши се да ће се борити у господаровим биткама у замену за заштиту. Вазал је био витез – односно поседовао је оружје и коња и могао је да се бори. Пошто је за то био потребан новац, он је врло вероватно поседовао земљу – било наследну, „алодијалну” земљу, или „бенефиције” или „феуд” додељене привремено, само за време вазала. Вазал може и сам имати вазале. Тако су многи краљеви грофови, или локални званичници, истовремено били и феудалци и краљеви вазали.

Феудализам је појео краљеву власт на два начина: прво, краљеви сељаци једва да су се више сматрали његовим поданицима, пошто су њихови прави господари сада били њихови земљопоседници; и друго, краљеви вазали су имали тенденцију да напусте његову службу ради службе најмоћнијег локалног феудалца. Краљ се није увек опирао овом процесу, већ га је подржавао, јер је видео да је феудалац једина гаранција реда и закона на селу. Тако је у престоници Мерсена 847. године франачки краљ Карло Ћелави наредио свим слободним људима да изаберу господара, а такође им је забранио да напусте свог господара без оправданог разлога – што је ефективно учинило вазалну везу трајном у свим нормалним случајевима. Поново, у капитуларији издатој у Тионвилу, дао је званично признање вазалској заклетви, која је тиме заменила заклетву верности као главног лепка који држи друштво на окупу. Коначно, у Кијерској капитуларији 877. године, Карло је одобрио породично наслеђе округа и других феуда, што је значило да је управа округа постала наследна и изашла из краљеве контроле.

Као одбрамбени систем за очување минимума реда у време инвазије страних земаља, феудализам је несумњиво имао заслуге. Али феудализам је био много инфериорнији не само од аутократије

⁴ (енгл. *Fisc*) – количина добара или новца коју власт поседује. (прим. прев.)

византијског стила, већ и од облика западноевропске монархије које су јој претходиле. То је представљало назадовање од монархије ка много грубљем и примитивнијем облику друштвене организације.

Према Ивану Солоневичу, феудализам би се могао дефинисати као „цепање државног суверенитета међу масом малих, али у принципу суверених власника имовине”. За разлику од Маркса, то није имало никакве везе са „продуктивним односима” и било је далеко од тога да представља напредак у односу на претходне облике друштвене организације. „Довољно је сетити се огромног културног и необично високог нивоа римске „производње”. Феудална Европа, сиромашна, прљава и неписмена, никако није представљала „прогресивнији облик продуктивних односа” – упркос Хегелу, то је била чиста регресија. Феудализам не настаје у производним односима. Он настаје у жеђи за моћи изван сваке зависности од производње и дистрибуције. Феудализам је, да тако кажемо, *демократизација власти* [курзив припада аутору – В.М.] – њено преношење на све оне који у датом тренутку на датом месту имају довољно физичке снаге да бране своја баронска права – *Faustrecht*⁵... *Феудализам понекад претпоставља и правни основ моћи, али никада моралне.*

„Феудалац не влада ’у име’ нације, народа, сељака или било кога другог. Он влада само и искључиво у својим интересима, који су ојачани неким биткама или пергаментима. За феудалца монарх није носилац одређених моралних идеала, па чак ни практичних интереса народа или нације, већ само „први међу једнакима”, који је имао срећу да буде јачи од осталих...

„Жеђ за моћи је, наравно, својство заједничко читавом човечанству, па ће стога тенденција развоја феудализма у већој или мањој мери бити својствена свим земљама и свим народима света... Али ако одбацимо тривијалности, онда морамо рећи да Рим, на пример, уопште није имао сазнања о феудалним односима. Било је земљопоседника и било је сенатора, било је проконзула и било је царева, али није било барона. Суверена моћ „народа и сената Рима”, урезана на римским орловима, остала је јединствени недељиви извор све моћи – чак и моћи римских царева. Грађански ратови у Риму нису имали никакве везе са феудалним ратовима средњевековне Европе. Нити је античка Грчка са својим чисто капиталистичким односима познавала феудализам. Да, Грчка је била подељена на низ суверених држава, али, иако мале, то су ипак биле државе

⁵ (нем.) – Закон цунгле. (прим. прев.)

– монархије и републике, које су у принципу имале једнака права у међусобном односу, а никако у односима феудалне потчињености или међусобног потчињавања.”

Један од најгорих аспеката феудализма била је чињеница да је и Црква била повезана у феудалну везу, при чему су свештена лица имала надређене световне господаре, а подређене вазале.

То је резултирало, како пише Аристидес Пападакис, „необузданом секуларизацијом западног свештенства. До 900-их година већина свештених лица – и виших и нижих чинов – изгубила је скоро сву своју независност и осећај корпоративног идентитета, пошто су се њихове функције свуда поистоветиле са онима које су припадале световним вазалима. Једноставно, пошто су владари почели да посматрају све црквене организације под њиховом ефикасном контролом као аспект секуларног система, конвенције које су регулисале једну сферу биле су прилагођене тако да одговарају другој. Као резултат тога, епископи и игумани нису били изузети од световних обавеза и одговорности везаних за феудално власништво. И они су, као зависни од феудалних односа, морали да присуствују суду, дају савете и, када је то било потребно, опскрбљују војном службом своје световне претпостављене... Карактеристично је да је унапређење у епископску столицу или богатији манастир често била награда за претходну послушну службу у краљевском дому. Вреди додати да су црквени закупци такође били преферирани за многа места, јер њихова земља и њихова јурисдикција нису били регулисани наслеђем [целибатни свештеници нису имали (законите) деце]. Док су наследници световног вазалног држања краља по наследном праву повремено могли да стварају правне потешкоће или да подстакну побуну, свештеник у целибату није био у стању да то учини. То је вероватно био одлучујући разлог зашто су многи виши свештеници, увек изнова, свуда постајали есенцијални сарадници у краљевској влади.”

Контролу коју су феудалци вршили над свештеничким именовањима симболизовала је церемонија „грађанске инвеституре”, којом би господар обдарио свештеника прстеном, који је означавао улазак свештеног лица у феудално поседовање цркве или земље. Таква церемонија се разликовала од црквене хиротоније. Али у пракси је моћ својствена грађанској инвеститури одређивала ко треба да буде рукоположен (и на колико дуго).

„На брзину заређени и ’уложени’ службеник свештеничког позива често је био сасвим недостојан (ако не и неспособан и необучен). Црквени сабори и поједини свештеници, истина, рутински су се жалили. Ипак, ни моћ лаика да постављају и улажу у свештенство, нити задирање и пљачкање црквене имовине, никада нису укинута. У ствари, лаичке номинације за упражњене столице постале су толико учестале да се више нису сматрале за радикално одступање од канонске традиције. Злоупотреба је препозната као сасвим прихватљива пракса. Тако је 921. године папа свечано опоменуо архиепископа Келну због покушаја да блокира краљевско именовање у Лијежу. Писмо папе Јована X у којем је архиепископ обавештавао да ниједан епископски кандидат не сме бити посвећен ни у једној епископији без краљевског овлашћења. Што се папе Јована тиче, право феудалне власти да се меша на највишем нивоу у унутрашње ствари Цркве била је „стародавна употреба”. Црквена аутономија, а да и не говоримо о црквеној политичкој и економској слободи, очигледно је имала мале последице. Канонско право је очигледно одавно уступило место феудалном систему...”

Енглеска монархија

Средином 11. века цела Западна Европа је била ухваћена у феудални нексус. Једини велики изузетак од правила била је Енглеска. „У замршеној мрежи вазалства”, пише Џ. М. Робертс, „краљ би могао имати мање контроле над својим вазалима него они над својим. Велики лорд, било лаички магнат или локални епископ, мора да је увек био већи и важнији у животу обичног човека од удаљеног и вероватно никад виђеног краља или принца. У 10. и 11. веку свуда има примера да су краљеви очигледно били под великим притиском великаша. Земља у којој је ово изгледало као најмањи проблем била је англосаксонска Енглеска...”

Енглеска је пре инвазија Викинга, која је почела 793. године, била подељена на седам независних краљевстава. Свако је имало своје епископе, али су сви, од времена Светог Теодора Грка, архиепископа кентерберијског (+691), признавали власт кентерберијског архиепископа. Године 786. међутим, принц Егфрит, син краља Офе од Мерсије, био је помазан чак и пре него што је ступио на престо свог оца. А од овог, првог краљевског помазања у англосаксонској историји, постепено је дошла династија Весекс да

доминира политичким животом у Енглеској. У касном 9. веку, под Алфредом Великим, дошло је до опоравка од викиншких освајача, а Алфредови наследници су успели да уједине већи део Британије у једно православно краљевство до инвазије Нормана-паписта 1066-70. године. Стога се у правом смислу може рећи да је Егфритово помазање било кључни догађај који је довео до стварања једне нације и једне државе.

Краљ Алфред је дошао на трон Весекса када је енглеска цивилизација била у процесу уништења од стране паганских Данаца. Скоро сам је победио Данце и поставио темеље за њихово преобраћање и интеграцију у своје свеенглеско краљевство. Али незадовољан тиме, преузео је организацију и образовање тешко разорене Цркве, почевши тако што је свим својим епископима послао копију сопственог превода *Пастирског старања* папе Григорија Великог – дакле био је поново римска веза! Заиста, поновно успостављање веза и са Римом и са Источном православном црквом био је приоритет за Алфреда. Дописивао се са јерусалимским патријархом и слао милостињу индијским монасима.

Стабилност Алфредове династије и краљевства у поређењу са подкаролиншким краљевствима на континенту делом је била последица чињенице да је, попут римских мисионара у раном 7. веку, овај романизовани монарх пронашао *tabula rasa* и био у стању да поново изгради ненадрпане, али чврсте основе. Конкретно, тензије између монархије и локалних аристократија које су толико ослабиле Западнофраначко краљевство, једва да су постојале у Енглеској после 878. године и поново су се на озбиљан начин појавиле тек 1052. Постоји неколико индиција да се енглеско краљевство угледало на Византију. Тако је краљ Ателстан себи дао византијске титуле *basileus* и *curagulus*. Поново, 955. године, краљ Едред је себе назвао „краљем Англосаксонаца и царем целе Британије”. А нешто касније краљ Едгар се такође називао и *basileus et imperator*.

У 10. веку Енглеска је достигла врхунац своје славе као православно краљевство, засновано на монашком препороду уз подршку моћног краља Едгара и Светог архиепископа Данстана, који су радили у блиској хармонији. Рајан Лавел пише: „Документ из око 973. године, *Regularis Concordia*,... био је замишљен као правилник и литургијски водич за енглеске монахе и монахиње, али је такође био смела изјава о односу између Бога, краља и хришћанског народа. Краљ и краљица су виђени као заштитници монаха и монахиња

у народу, док су, заузврат, душе западносаксонске краљевске породице штитили молитвама исти монаси и монахиње. Положаји краља и краљице били су стога нераскидиво повезани са опстанком хришћанства у краљевству. То је био део процеса легитимисања краљевске власти у мери која је до тада била без премца у англосаксонској Енглеској. Краљ је постао део црквеног поретка на церемонији крунисања која га је учинила Божјим представником на земљи. Првобитно значење Христовог имена, *Christus*, значило је „помазани [краљ]”, а инаугурација Едгара је користила *ordo* (редослед службе) који је Едгара ставио на сличан ниво – директно помазаног од Бога. Покрет за монашку реформу дао је овоме нови подстицај, до те мере да је краљ Едгар могао да прође кроз такву краљевску инаугурацију по други пут.”

Едгарово прво помазање догодило се 960. или 961. године, када је постао краљ Енглеске. Дуги низ година није смео да носи своју круну у знак покајања за грех који је починио. Али 973. године, покора се завршила, и у 30. години (можда је значајно, што је то канонско доба за епископско рукоположење на Западу) поново је помазан, овог пута за „цара Британије” у древном римском граду Бат (опет значајно, јер је Едгар наглашавао царску, римску тему). Исте године, поново наглашавајући царску тему, признало га је на реци Ди шест или осам поткраљева, укључујући пет велшких и шкотских владара и једног владара западних острва. „Ово је био потез”, пише Лавел, „који је подсетио на поступке његовог праујака Ателстана, успешног владара Британије, али је такође био и енглеска паралела са крунисањем Светог римског цара, Отона Немачког из 10. века, у којој су матичне војводе преузеле задатак да нахране цара.”

Едгарово приписивање себи романистичких орнамената није било без неког основа. Економија је била јака, порески и правни системи су били софистицирани, ковани новац је био сигуран (са импресивним системом монетарне обнове по коме су сви новчићи издати из краљевских ковница морали да се враћају и поново издају сваких пет година). Енглеска је сада била чврсто православна, вишенационална држава састављена од три хришћанска народа, Англосаксонаца, Келта и Данаца, који су живели у међусобном пријатељству. Била је у миру код куће и поштована у иностранству, ширећи свој утицај на благотворан начин напоље кроз мисије код Норвежана и Швеђана.

Едгар се женио два пута, у првом браку је рођен син Едвард, а у другом – син Етелред. Када је умро 975. године (откривено је да су његове мошти нетрулежне 1052.), Етелредови партизани, посебно његова мајка, тврдили су да Етелреда треба поставити за краља, а не његовог старијег полубрата Едварда. Разлог се заснивао на томе што Едгар није био помазан када је рођен Едвард 959. или 960. године и што његова прва жена, Едвардова мајка, никада није била помазана, тако да је престо прешао на млађег сина Етелреда. Тако је млађи син рођен „у пурпуру” када су му оба родитеља била помазани суверени. Сукоб је решен када је кентерберијски архиепископ Свети Данстан преузео иницијативу и помазао Светог Едварда. На тај начин, својим управљањем сакраментом царског миропомазања, Црква је играла одлучујућу улогу у одлучивању о питању наследства.

Религиозна природа англосаксонског краљевства се види у чињеници да је краљ виђен као „управитељ светог храма”. Злочини против Цркве или њених слугу сматрани су злочинима против краља и он их је прописно кажњавао. Сматрало се да је његова дужност да се стара о Цркви и спроводи њене законе световним казнама. „Јер хришћански краљ је Христов заменик међу хришћанским народом”, како то кажу закони краља Етелреда. И он и архиепископ су били „помазаници Господњи” – архиепископ да би служио сакраменте спасења, и краљ да би, како је Беде написао у свом коментару на *Дела*, „победивши све наше непријатеље могао да нас доведе до бесмртног Царства”.

Краља су понекад упоређивали са Богом Оцем, а ариепископа – са Христом (у англосаксонском законодавству се често назива „Христом”). Краљ је био пастир и отац свог народа и морао је да одговара за њихово добро на Страшном суду. Краљеубиство и узурпација били су највећи злочини; јер, као што је игуман Аелфрик написао у *Проповеди на Цветну недељу*, „нико се не може прогласити краљем, јер народ има могућност да изабере одговарајућег за краља; али након посвећења као краља, он има власт над народом, и они не смеју отрести његов јарам са својих вратова.” И то је као што је архиепископ од Јорка Вулфстан написао у својим *Институцијама хришћанске политике*: „Кроз шта ће мир и подршка доћи Божјим слугама и Божјим сиромасима, осим кроз Христа и кроз хришћанског краља?”

Однос између Цркве и државе у Енглеској био је „симфонијски” у византијском смислу, а не цезаропапизам; јер краљеви, поред тога што су генерално били изузетно побожни, ништа нису чинили без консултација са својим епископима и другим члановима *витана*⁶ или скупштине – који се нису плашили да се не слажу са краљем, нити да га подсети на његове обавезе. Како пише Барлоу: „Створена је права теократска влада, али она, упркос уобичајеној оптужби за конфузију [између духовних и политичких функција] против англосаксонске цркве, изузетно је без забуне у теорији. Наглашено је прокламована двојност двеју сфера. Постојала су права Божија и краљева права, Христови закони и закони света. Постојала је независна црквена јурисдикција под контролом епископа, али је постојала и рука помоћи световне власти на коју се црква позивала и коју је могла користити по свом нахођењу.”

Рим и Свето римско царство

Да се сада осврнемо на Рим. Прва половина 10. века је вероватно била период најдубље деградације у историји *вечног града* пре раскола – такозване „порнократије” Марозије, зле жене која је са својом мајком Теодором створила, уништила, живела и произвела читав низ папа. Међутим, 932. године Марозијин други син Алберик, маркиз од Сполета, утамничио је своју мајку, преузео власт над Римом и дао јој кратак период мира и релативног поштовања. Али 955. године Алберик је умро, а његов син Октавијан постао је папа Јован XII у доби од 16 година.

„Чак и за једног папу из тог периода”, пише Петер Де Роса, „био је толико лош да су грађани били жељни његове крви. Измислио је грехе, рекли су, непознате од почетка света, укључујући и спавање са његовом мајком. Водио је харем у Латеранској палати. Коцкао се са приносима ходочасника. Држао је ергелу од 2.000 коња које је хранио бадемима и смоквама натопљеним вином. Сапутнике својих љубавних ноћи награђивао је златним путирима Светог Петра. Није учинио ништа за најпрофитабилнији туристички занат тог времена – ходочашћа. Жене су посебно упозораване да не улазе у Храм Светог Јована Латерана, ако цене своју част, јер ту је

⁶ (енгл.) Витан је скупштина виших црквених лица и важнијих лаика-грађана, укључујући краљеве витезове, која се састајала да саветује краља о питањима као што су правосудни проблеми. (прим. прев.)

папа ординирао. Пред великим олтаром матичне цркве хришћанског света чак је и ђаволу наздрављао...”

Одмазда је, ипак, стигла. Беренгар, краљ Ломбардије у северној Италији, напредовао је на Рим, а папа се у очају обратио Беренгаровом феудалном господару, Отону Немачком. Ово је била Отонова прилика да приграби ту царску круну, која би му омогућила потпуну доминацију над својим ривалима. Умарширао је у Италију, протерао Беренгара и Јован га је крунисао за цара 2. фебруара 962. године. Међутим, када је Отон захтевао да се становници папских држава закуну њему на верност, а не папи, тиме третирајући папску државу као једну од својих поданичких, папа се уплашио, пренео своју подршку на Беренгар и позвао и Мађаре и Византинце да помогну у истеривању Отона из Италије. Али Отон је ово видео као папину издају, те је сазвао синод у Риму, свргнуо Јована, а на његово место поставио Лава VIII. Затим је у свој споразум са Лавом убацио клаузулу по којој убудуће ниједан папа не сме бити посвећен без заклетве на лојалност цару.

Иако је Отон крунисан у Риму, себе није називао „царем Римљана”, већ је више волео једноставно „цар”. Вероватно зато што није желео да се такмичи са византијским царем. Можда је то било и зато што је имао врло мало поштовања према Старом Риму, као што Стари Рим није имао за њега. Тако је наредио свом мачоноши да стане иза њега док је клечао на гробу апостола. „Јер ја знам”, рекао је, „сувише добро шта су моји преци доживели од ових неверних Римљана.”

Отон је од Византинаца добио признање своје царске титуле и убедио их да пошаљу принцезу Теофанију, нећаку цара Јована Цимискеса, да буде невеста његовог сина Отона II. Брак је прослављен у Риму 972. године. Теофанија је тада представила другог Византинца, Јована Филагата, као кума свог сина, Отона III; касније је постао шеф краљевских финансија и коначно – папа (или антипапа) Јован XV. То је довело до наглог пораста византијског утицаја у западном царству и привременог помрачења нове папистичке теорије односа Цркве и државе. Тако је у барелефу од слоноваче приказан Христос како крунише Отона II и Теофанију – византијски мотив из 10. века који изражава традиционално византијски концепт црквено-државне симфоније.

Године 991. принцеза Теофанија је умрла и млади Отон III је постао цар под регентством своје бабе. Он је „маштао о поновном

уједињењу два царства [Источног и Западног] у једно, како би обновио универзални мир – нови империјални мир упоредив са Августовим, Римско царство које ће још једном пригрлити *orbis terrarum* пре краја света који је најављен за 1000. годину”. Да би означио да је обнова Римског царства – *Renovatio Imperii Romani* (првобитно каролиншка идеја) заиста започела, преселио је свој двор из Ахена у Рим и започео преговоре са византијским царем за руку ћерке или нећаке базилеуса. Та унија би му омогућила да уједине два царства на миран, традиционалан начин.

План за унију са Византијом је осујећен. Али Отон је тражио савет од светих пустињака, а византијски утицај је наставио да се шири ван двора. А када је Герберт од Орилака постао први франачки папа 999. године и узео име Силвестар II, оживео је сећања. Она су настала на фалсификованој *Константиновој донацији*, на симфонијском односу између Светог Константина и папе Силвестра I. Међутим, Силвестар је волео је праву симфонију, а не фалсификовану варијанту: 1001. године инспирисао је Отона да изда акт који показује да је *Константинова донација* фалсификат. Штавише, овај веома непарски папа није веровао да је изнад осуде својих колега епископа. Тако је 997. године написао: „Божја пресуда је већа од римске... Када је папа Марцелин принео тамјан Јупитеру [303. године], да ли су сви остали епископи морали да учине исто? Ако сам епископ Рима згреши против свог брата или одбије да послуша опетована упозорења Цркве, он, сам епископ Рима, мора се према заповестима Божијим третирати као незнабожац и обичан човек; јер што је веће достојанство, већи је пад. Ако нас прогласи недостојнима његовог причешћа јер му се нико од нас неће придружити против Јеванђеља, онда неће моћи да нас одвоји од заједнице са Христом”.

То се мора сматрати формалним одрицањем од папистичке јереси која је држала папство у ропству више од 200 година. Нажалост, Силвестра нису опонашали његови наследници. Али храброст његовог исправног признања заслужује поштовање.

Четрдесетогодишњи отонски период у историји папства посматран је на оштро супротне начине. Према Волтеру у његовом Есеју о историји и обичајима (поглавље 36), и код неких каснијих писаца, „неразборитост папе Јована XII што је позвао Немце у Рим била је извор свих недаћа због којих су Рим и Италија били притиснути вековима...” Међутим, једно гледиште без предрасуда које

покушава да избегне расне стереотипе мора прихватити да интервенција немачке монархије у римска питања – барем све до смрти Отона III 1002. године – није била сасвим бескорисна. Неко је морао да заустави скандалозну дегенерацију прве столице хришћанског света. А ако отонски цареви нису коначно успели да очисте Аугијеву шталу, тешко да је то била само њихова кривица.

Ривалство између римских аристократских породица, на које је само делимично утицала жеља да се Рим одржи чистим од странаца, чини се да је у овом периоду град учинила немогућим за управљање. Отонци су изгледа имали добре намере, а партнерство немачко-грчког Отона III и франачког Силвестра II гледало је на тачку обнављања истинског јединства између Старог и Новог Рима. Заиста, за кратко време је чак изгледало као да би византизам могао тријумфовати на Западу...

„Али Римљани су,” пише Чемберлин, „устали против [Отон], протерали њега и његовог папу из града и вратили се у убилачку анархију. Умро је ван града јануара 1002. године, са непуне 22 године. Силвестар је надживео свог бриљантног, али несталног штићеника неких 16 месеци. Његов епитаф је сажео тугу која је погодила све замишљене људе на крају сјајне визије: „Свет, на ивици тријумфа, у миру који је сада отишао, остао је згрчен од туге и потресена Црква је заборавила свој починак. Отон III и Силвестар означили су ефективни крај средњовековног сна о јединственој држави у којој је цар владао телима свих хришћанских људи, а папа њиховим душама.”

Тако је до 1000. године било мало трага папизма на западу: управо је византијски идеал „симфонијских” односа између Цркве и државе тријумфовао у најмоћнијим монархијама запада.

Међутим, Отон III је умро 1002. године, а папа Силвестер 1003. Након тога је почела да се распада „симфонија” између Цркве и државе на највишем нивоу западног друштва. Попут вртлога који, како почне да успорава, у исто време почиње све оштрије да се врти с једне на другу страну, тако се однос снага прво померио на цара, а затим и на папу.

У првој половини 11. века, немачки цареви су били ти који су држали предност, док је папство падало у један од својих периодичних напада декаденције. „Одједном”, како каже Пападакис, „папство је претворено у неку врсту царског *Eigenkirche*⁷ или намесништва

⁷ (нем.) Верски храм који је подигнут на приватној, властелинској земљи.

немачке круне. Папа је требало да буде оруђе, па чак и пион Германа, за разлику од Римљана.”

У исто време јерес *Филиокве* поново се уздигла. Године 1009. папа Сергије IV га је поново увео у римски симбол вере, након чега је Велика црква у Константинопољу одмах уклонила његово име из диптиха. Године 1014. јеретичка новотарија је поново рецитована, на крунисању цара Хенрија II. Неки датирају почетак Великог раскола у овом периоду, иако је прошло још 40 година пре него што је формални недостатак заједнице између Истока и Запада бетонан анатемама из 1054. године.

Године 1046. цар Хенри III је одлучно деловао да заустави хаос у који је запало римско папство, пошто су супарничке породице римских аристократа, грофови Кресценти и Тускулум, покушавали да поставе свог кандидата на престо Светог Петра. На концилу у Сутрију Хенри је изнудио оставку папе Гргура VI и смену папа Силвестра III и Бенедикта IX. Затим је наставио да именује четири немачке папе узастопно: Климента II, Дамаза II, Лава IX и Виктора II. Међутим, 1056. године Хенри је умро док је његов син још био дете; и у овом тренутку је почео да пада немачки цезаропапизам. Срушио га је један од највећих „духовних” деспота у историји, папа Гргур VII, познатији као Хилдебранд...

Покрет папске реформе

Један од именованих од цара Хенрија, папа Лав IX, био је епископ Туле у Лорени, области која је била под утицајем мреже манастира под вођством велике бургундске братије Клунија. Манастири Клунијака су били „ставропигијални” темељи независни од контроле било ког феудалца. Као такви, они су преузели вођство моћног реформаторског покрета усмереног против корупције коју је у Цркву унео феудални систем, и у том погледу су имали значајан успех. Нагласили су папски ауторитет, свештенички целибат и црквену централизацију.

Лав IX је сада увео принципе клунијачког покрета у владу Цркве на највишем нивоу – али са резултатима, у време владавине његовог наследника, Гргура VII (Хилдебранда), који су далеко превазилазили првобитне сврхе покрета, и које су коначно требале да отргну цео Запад од Новог Рима и византијске заједнице нација... „Од самог почетка”, пише Пападакис, „нови папа је био одлучан да

учини папство инструментом духовног и моралног подмлађивања и у Риму и широм Европе. У том циљу папа Лав је путовао у централну и јужну Италију, али и у Француску и Немачку, прешавши три пута Алпе. Скоро четири и по године његовог петогодишњег понтификата заправо је провео на путовањима изван Рима. Бројни регионални реформаторски сабори одржани током ових дугих боравака често су за циљ имали саобраћај у црквеним службама и нечедно свештенство. Пре свега, њихов циљ је био да ослободе Цркву од злоупотребе обнављањем канонске дисциплине. Потреба да се поново потврди и валидност и обавезујућа моћ канонског права за цело свештенство је више пута наглашавана. Међутим, поред декрета против симоније⁸ и сексуалне слободе које су објављивали ови локални синоди, симонијачко и конкубинарно свештенство их је испитивало, а када је било потребно и – суспендовано, свргавало, чак и екскомуницирало. Циљ је, укратко, био да се казне и преступници. Чак иако синоди нису увек били успешни, нико није сумњао да су Лав IX и његов тим истомишљеника били озбиљни. Непосредан утицај овог налета активности је често био изванредан...

„Генерално гледано, напредак новог папског програма није текао тако глатко. Широко распрострањени протести, често праћени насиљем, трајали су деценијама. Ипак, све у свему, до краја века су популарни браниоци симоније, свештеничког брака и негативности цркве на приватном имању углавном нестали. Поборници реформи су се у сваком случају показали непопустљивијим од својих често бројнијих противника. Ово је било посебно очигледно у вештој жељи реформатора да целибат учине апсолутним предусловом за рукоположење. Овај део грегоријанске платформе био је ојачан монашким идеалом, пошто су многи реформатори заправо били монаси и већ су прихватили живот на континенту. Неки, попут аскете Петра Дамјана, кардинала-бискупа Остије, чак су били вољни да проблем третирају као јерес, а не као питање дисциплине. Али реформатори су можда и по овом питању били бескомпромисни, јер су били убеђени да принудна клерикална уздржаност може унапредити процес делаицизације – још једну општију ставку њихове платформе. На монашко свештенство, једноставно, реформатори су свуда гледали као на круцијални коректив за свештенички ангажман у свету. Ако буде успешна, стратегија ће, како су

⁸ Симонија означава куповину дужности у некој служби за новац. Најчешће реферише на црквену службу. (прим. прев.)

се надали, пружити свештенству осећај солидарности и корпоративног идентитета који је потребан да би се разликовали од лаика. У свим суштинским аспектима, како је то рекао један научник, реформаторске иницијативе папа биле су „покушај људи обучених у монашкој дисциплини да преобликују Цркву и друштво према монашким идеалима... да обуче црквена лица да преиспитају себе као посебан „ред” са начином живота потпуно другачијим од лаика. Иза кампање за целибат, у целини, осим моралних и канонских питања која су укључена, стајала је жеља да се сва црквена лица одвоје од лаика и поставе изнад њих; потреба да се створи духовна елита одвајањем свештеника од обичног лаика била је хитан приоритет. Без сумње, на крају је грегоријанско свештенство постигло извесну слободу, па чак и осећај заједништва, али само на рачун оштрог супротстављања између себе и остатка друштва.

„Насупрот томе, на хришћанском истоку, као и у примитивном хришћанству, потпуно целибатно свештенство никада није постало норма...”

У историји се често дешава да један важан историјски процес који иде у једном правцу маскира присуство другог, који иде управо у супротном смеру. Исту контрадикторност видимо и у овом, завршном поглављу западне православне историје. Процес црквене реформације који је покренуо папа Лав IX 1049. године, а који је имао за циљ ослобађање Цркве од световне контроле, био је – уопштено говорећи, са изузетком елемента свештеничког целибата – хвале вредан и неопходан програм. Али све већа удаљеност између свештенства и обичног народа била је опасна. То је посебно претило да поткопа традиционално место у хришћанском друштву помазаних краљева, који су заузимали неку врсту посредничког положаја између свештенства и народа. А у рукама двојице амбициозних свештеника који су отприлике у то време ступили у службу папства, кардинала Хумберта од Силве Кандиде и архиђакона Хилдебранда (будућег папе Гргура VII), запретило је једноставно да замени цезаропапистички феудализам папоцезаристичком сортом. Односно, то је било потчињавање свештенства и обичног становништва само једном клерикалном господару, папи.

Проблем је био у томе што су до сада Црква и држава биле тако дубоко уплетене једна у другу да нико, ни са једне стране контроверзе, није могао да замисли повратак на традиционални систем симфоније моћи, који је омогућавао релативну независност обе силе

у оквиру јединственог хришћанског друштва. Тако је Црква желела да буде ослобођена „лаичке инвеституре”. Али није хтела да буде лишена земље, вазала и, према томе, политичке моћи која је долазила са инвеституrom. Заиста, последњи чин у животу самог папе Лава IX био је његово марширање у битку на челу папске војске 1053. године како би обезбедио своје феудалне области у Беневенту, које му је доделио његов рођак, цар Хенри III.

Тадашње западно друштво било је шокирано поступком. За бискупе, сматране светским и уплетеним у секуларне послове рат се сматрао недостојном активношћу. Али тај шок није био ништа против трауме изазване 1070-их и 1080-их Хилдебрандовом креативном интерпретацијом основног феудалног односа: сви хришћани су, како је рекао, били „Христови војници” и „вазали Светог Петра”, тј. папе, а папа је имао право да позива све лаике да прекрше своје феудалне заклетве и дигну оружје против својих господара, у послушности цркви, свом крајњем феудалном господару, који ће им узвратити не земљом или физичком сигурношћу, него отпуштењем грехова и животом вечним! Дакле, слобода од лаичке контроле с једне стране; али контрола над лаицима и већа секуларна моћ с друге: то је био програм – и контрадикторан и лицемеран „реформисаног” папства.

Али пре него што је извршио овај напад на Запад, папство је требало да обезбеди позадину на Истоку. То је постигнуто тако што је дошло до свађе са Источном црквом и слања кардинала Хумберта у Цариград да је анатемише 1054. године. Папа Лав IX је заправо био мртав када је дошло до размене анатема, али да је он био истински папистички папа доказују његове речи: „Ако се било где у васељени било који народ поносно не слаже са римском црквом, она се више не може назвати нити сматрати Црквом – она је скуп јеретика, збор расколника, сатанина синагога”. У одговору на то, цариградски патријарх Михаило (Керуларије) је рекао: „О ви, који сте православни, бежите од заједнице оних који су примили јеретичке Латине и који их сматрате првим хришћанима у Католичкој и Светој Цркви Божијој!”

Јер управо у овом поносном уздицању мишљења једне помесне Цркве, Римске – или боље речено, једног човека у једној помесној Цркви – изнад васељенске Цркве, лежала је цела трагедија даљег развоја западне цивилизације...

Сада већ дефинитивно секуларни карактер папства показао се на инаугурацији папе Николаја II, када је као део обреда уведено квази-краљевско крунисање. Затим је 1059. године одредио да папе бирају сами кардинали-бискупи, без учешћа народа. „Улога римског свештенства и народа”, пише Канинг, „свела се само на пристанак на избор. Историјско учешће цара заобиђено је формулом „спасавање части и поштовања због нашег вољеног сина Хенрија [IV] који се за сада сматра краљем и који ће, надамо се, бити цар са Божијом милошћу. Узмимо у обзир то, да смо то сада уступили њему и његовим наследницима, који ће лично добити ово право од апостолске столице”.

Шездесет година раније, Отон III је бомбастично тврдио да је он „заредио и створио” папу. Точак се покренуо: цареви су били цареви само на основу тога што су то право добили од папе.

Успон Нормана

Четири месеца касније, нови папа је донео нешто мање важну одлуку: ступио је у савез у Мелфију са Норманима из јужне Италије, истом нацијом против које је последњи православни папа, Лав IX, погинуо борећи се, и коју је проклео на својој самртној постељи. Савез је био важан, јер су се до овог тренутка папе увек обраћале за заштиту хришћанском римском цару, било источног Рима или „Светог римског царства” Запада. Заиста, папа је инсистирао на крунисању „светог римског цара” управо зато што је он био званични старатељ папства. Било је нечувено да Римска црква признаје за свог званичног чувара било коју другу власт осим римског цара, од кога је, према фалсификованој *Константиновој донацији*, и сама добила своје квази-царско достојанство и моћ. Али као што је средином 8. века папство одбацило Византинце у корист Франака, тако је сада, прекинувши и последње преостале везе са Византијом „анатемисањем” православне цркве, одбацило Немце у корист Нормана, недавно формиране нације викиншког порекла, али француског говора и културе.

Тако су Нормани убрзо заузеле велики део земље која је припадала Лангобардима и Византинцима у јужној Италији. Папа је легитимисао ову пљачку у замену за то што су норманске вође Ричард од Капуе и Роберт Гискард постали његови феудални вазали и заклели се да ће подржати папство. Осим тога, Роберт Гискард

је посебно обећао: „Ако ви или ваши наследници умрете пре мене, помоћи ћу да се спроведу доминантне жеље кардинала и римског свештенства и лаика, како би папа могао бити изабран и установљен у част Светог Петра”.

Гискард је био добар на својој речи. „Свака фаза у норманском напретку”, пише професор Даглас, „од почетка је подразумевала практично проширење папске моћи у земљама које су биле подређене Норманима.” „Тако су после 1059. године норманска освајања постепено вршена како би била подвргнута обнови латинског обреда и проширења папске јурисдикције у јужној Италији” – на рачун и Византинаца и немачког цара Хенрија IV, који је у то време био још дете и стога није могао да реагује на напад на његов положај.

Чак и пре тога, папство је почело да ствара блиске везе са Норманима у њиховој домовини у северној Француској, одакле ће ускоро бити покренут папски напад на ту другу тврђаву православне аутократије старог стила, Енглеску. Тако је 1055. године, годину дана након што је војвода Вилијам од Нормандије преузео ефективну контролу над својим војводством поразивши коалицију коју је предводио његов господар, француски краљ Хенри I, старомодни (то јест, православни), архиепископ Маугер је свргнут да уступи место много далековиднијем Маурилију. Он је увео „нови и страни елемент” – то јест, елемент који је више у складу са идеалима јеретичког, „реформисаног папства” – у норманску цркву. Затим, 1059. године, коначно је добијена папска санкција за брак између војводе Вилијама и Матилде од Фландрије, коју је Лав IX ускратио, отварајући пут за пуну сарадњу између Нормана и папе. Коначно, Вилијам је подржао кандидатуру Александра II на престо за разлику од Хонорија II, којег је подржала немачка царица Агнес. Папа је сада дуговао захвалност Норманима које су ускоро требали да позову...

До 1060-их, дакле, постојале су само две силе на Западу које су стајале на путу потпуном тријумфу сировог, милитаристичког етоса феудализма: православне аутократије Енглеске и Немачке. До краја века обе силе су спуштене ниско – Енглеска војним освајањем и њеном трансформацијом у јединствен феудални посед у рукама Нормана, а Немачка лукавом дијалектиком и страхом од екскомуникације од стране папе.

Изазов пред Енглезима

Слабост Енглеза се састојала у томе што у читавој њиховој историји није било ниједног случаја борбе са Римом око доктринарних (за разлику од канонских или административних) ствари, нити било каквог позивања Енглеске цркве источним црквама против папе; тако да није било јасних назнака како ће се завршити борба између краља и папе, или локалне цркве и папе...

Међутим, од касног 10. века, случајеви напетости између Енглеске и Рима постају све чешћи. Тако је Свети Данстан одбио да одобри неканонски брак који је папа одобрио, рекавши: „Не смем да будем померен, чак ни претњом смрћу, од власти мог Господа.” Опет, 991. године, на сабору у Рајмсу којем су присуствовали енглески и француски епископи, Арнулф, епископ Орлеана, рекао је, да ако папа Јован XV нема љубави и надуван је знањем, он је антихрист. И у раном 11. веку архиепископ Вулфстан од Јорка (+1023) отворено је упозорио папу на грех симоније; док је краљ Канут од њега добио обећање да неће тражити новац од енглеских архиепископа за *pallium*.⁹

Али то су били мањи изазови у поређењу са онима са којима су се суочили Енглези. За сада, ако желе да сачувају свој духовни и национални идентитет, морали би да раскину, коначно и одлучно, са местом и институцијом којој су били толико посвећени – са Римом и римским папством...

⁹ (енгл.) Палијум је литургијска одежда коју преко миснице носе папа, надбискупи и неки бискупи у римокатоличкој цркви. (прим. прев.)

1. СВЕТИ ЕДВАРД ИСПОВЕДНИК (1043-1066)

Рани период

Али то су били мањи изазови у поређењу са онима, са којима су се суочили Енглези. Ако желе да сачувају свој духовни и национални идентитет, морали су да раскину, коначно и одлучно, са местом и институцијом којој су били толико посвећени – са Римом и римским папством...

Упркос овом обећању, Едвардово право на трон је повучено у корист шесторице Етелредових синова из ранијег брака – посебно Едмунда Гвозденог, који је постао краљ 1015. године и убијен исте године; и синова данског краља Канута – Харолда I, из брака са Елгивом од Нортемптона и Хардаканута, из брака са краљицом Емом. Стога се његовим савременицима морало чинити великим чудом да је Едвард коначно, чак и у средњим годинама, успео да заузме трон својих предака, владајући у миру још 24 године. Штавише, морало се чинити да се Бог поново смиловао Свом народу после тешког кажњавања данског јарма (1016-1042); јер, како пише анонимни биограф, „као што је отац, након што је изгрдио своју децу, поново у миру са њима, показује се умирујућим утешитељем, тако им је Божија доброта, штедећи Енглезе од тешке тежине свог прекора, показала цвет сачуван из корена њихових древних краљева, и обојица су им дали снагу и распалили њихове умове да траже овај цвет за краљевство, као и за своје спасење.”

Кад је Едвард још био у колевци, родитељи су га довели у Манастир Ели, „и принели су га”, према манастирском хроничару, „изнад светог олтара... Штавише, како су причале старешине цркве које су присуствовале и виделе то, дуго је био васпитаван тамо у манастиру са дечама, учећи са њима псалме и химне Господње.”

Неки су сумњали да је енглески краљ могао на овај начин посветити свог сина животу монашке чедности. Али он се није сматрао непосредним наследником: у повељама из последњег периода Етелредове владавине, његово име је додато на дно листе принчева. Штавише, везе између енглеске краљевске породице и манастира биле су толико блиске да су и краљеве Едгара и Едварда Мученика васпитавали монаси, док су кћерке краљева Алфреда и Едварда

Старијег и сестра Едварда Мученика биле посвећене као монахиње. Стога није немогуће да су будућег краља Едварда васпитавали монаси, бар све док краљевска породица није била приморана да побегне у Нормандију 1013. године.

Плодови дечаковог побожног васпитања убрзо су били очигледни. Дана 2. фебруара 1014. године Свети Едмунд је чудом убио данског краља Свена док је пустошио источну Англију. Овај догађај је откривен принцу Едварду, иако је тада био само дванаестогодишњи дечак.

Али када је Едвард то открио, његов отац краљ Етелред и цела краљевска породица били су у изгнанству у Нормандији, протерани од стране својих поданика, који су били огорчени његовом неуспелом политиком против Данаца, а посебно бескорисним плаћањем све већих износа пореза – *данегелда*. Архиепископ Вулфстан од Јорка је у овој и другим издајама видео основни узрок неуспеха народа да одбије паганске Данце: „Јер овде у земљи постоје велике нелојалности према Богу и према држави, а такође има много овде у земљи оних који су издајице својих господара на разне начине. А највећа издаја господара је када човек изда душу свог господара; а такође је велика издаја господара када човек кује заверу против живота свог господара или га, живећи, протера из земље; а обе издаје су се десиле у овој земљи. Ковали су заверу против Едварда [Мученика], а затим га убили... Многи су се заклели и у великој мери кривоклетнички, а заклетве се увек изнова крше; и очигледно је у овом народу да нас гнев Божији силовито тлачи...”

Енглези су се покајали и опозвали свог краља из изгнанства. Међутим, 23. априла 1016. године умро је „после живота са много муке и многих тешкоћа. Затим, након његове смрти, сви саветници Енглеске изабрали су Едмунда [Гвозденог, његовог најстаријег сина од његове прве жене] за краља, и он је храбро бранио своје краљевство током живота.”

Седам кратких месеци Едмундове владавине спадају међу најдраматичније у енглеској историји, с којима се поклапа само девет месеци Харолда Годвинсона 1066. године. Штавише, образац догађаја био је веома сличан оној каснијој драми: велики екстреми херојства и издаје, који су кулминирали распећем освојене земље. Тако су се одмах након што је *витан* прогласио Едмунда за краља у Лондону, епископи и поглавари Весекса окупили и једногласно изабрали Канута за краља, сина краља Свена. Сусревши

га у Саутхемптону, пише Флоренс од Вустера, „они су у његовом присуству одбацили и одрекли се читаве расе Етелреда, и закључили мир са њим, заклевши му се на лојалност, а он им се такође закleo да ће им бити одан господар у пословима цркве и државе”.

Неузнемирен овом издајом древне краљевске династије која је тако добро служила Енглеској, краљ Едмунд је подигао не мање од пет армија против Данаца, и коначно га је 30. новембра убио Данац, већ свеприсутни издајник из периода владавине његовог оца. Сахрањен је поред свог деде, краља Едгара Мирног, у Гластонберију. И тако је цела Енглеска прешла у руке Канута Данца...

Млади принц Едвард, иако је био заљубљеник у монаштво, показао је велику храброст као ратник у овом периоду. Тако читамо у једном скандинавском извору да је, током битке за Лондон између Енглеза и Данаца, „Торкел Високи заузео један део града; многи од његових домаћина били су тамо пали. Тада је гроф Торкел Високи отишао код краља Канута да освоји други део града, и на срећу, управо му је спасао живот, јер је Едвард, син краља Етелреда, у то време задао ударац, који су људи касније дуго памтили. Торкел је збацио Канута са коња, али је Едвард разбио седло и коњска леђа. Међутим, након тога, браћа су морала да побегну, а Канут се радовао његовој победи и захвалио краљу Олафу на помоћи.”

Канут је требало да постане узоран бранилац Цркве; али се на почетку своје владавине понашао као окорели паганин какав је још увек био, наметајући нацији последњи и највећи икада порез – *данегелд*, док је располагао свим својим могућим политичким противницима. Тако је принц Едви, полубрат Светог Едварда, убијен, док су његова браћа Едвард и Едмунд послани „код Шведског краља да буду убијени”. Шведски краљ је, међутим, био хришћанин, крстио га је енглески мисионарски епископ Свети Сигфрид. Тако да он прећутно није пристао на Канутов захтев, упркос уговору који је имао са њим. Уместо тога, „послао их је мађарском краљу, по имену Соломон, да их тамо сачува и одгаја...”

Године у егзилу

Да би избегли исту судбину, Свети Едвард и његов брат Алфред били су приморани да се врате у Нормандију... Убрзо су принчеви доживели нови шок. У јулу 1017. године краљ Канут се оженио Емом, удовицом краља Етелреда. Њене синове у егзилу у

Нормандији сигурно је шокирало то што се њихова мајка удала за освајача њихове земље и убицу њихове браће, пуштајући их да сами чаме у изгнанству. Ово може објаснити, барем делимично, тешке односе које је краљ Едвард имао са својом мајком на почетку своје владавине.

А тада, након смрти краља Канута, трон Енглеске је прешао на његовог сина Харолда, којег је добио са Елживом од Нортхемптона, док је Данском владао његов син Хардаканут, којег је добио у браку са краљицом Емом. У почетку, Ема се надала да ће њен син Хардаканут постати краљ; и, уз подршку моћног грофа Годвина од Весекса, чак је дала да се кују новчићи са Хардаканутовим именом у својој бази у Винчестеру, док су новчићи у валути северно од Темзе носили Харолдово име. Међутим, када је постало јасно да он неће доћи у Енглеску из Данске, обратила се синовима у Нормандији. Писала им је да напусте Нормандију и придруже јој се у Винчестеру.

Едвард, како каже Дејвид Рарати, „никада није сматрао ни Хардаканута ни Харолда легитимним владарима, али је и сам почео да користи краљевски стил у Нормандији, на повељама Монт-Сент-Мишел и Фекам, још за време владавине војводе Роберта.” Тако да није оклевао да одговори на позив своје мајке. Међутим, био је приморан да се врати после битке у области Саутхемптона.

Затим је дошао његов брат Алфред. Убиство принца Алфреда – вероватно од стране Еминог бившег савезника грофа Годвина на подстицај краља Харолда – било је, као што смо видели, један од изговора који је Вилијам од Нормандије користио за инвазију 1066. године. Абингдонски рукопис *Англосаксонске хронике* (око 1050. године) бележи: „Годвин је спречио њега [Алфреда] и ставио у заробљеништво, растурајући поред тога његове следбенике, а неке је и убијао на разне начине. Неки су продати за новац, неки су свирепо убијени, неки стављени у ланце, неки ослепљени, неки осакаћени, а неки скалпирани. У овој земљи није било горег дела, након што су Данци дошли и склопили мир с нама.” А у другој хроници читамо да је Годвин 1040. године признао убиство, али се заклео краљу Хардакануту и свим поглаварима земље „да његов брат није био ослепљен његовим саветом или његовом вољом, већ да му је његов господар краљ Харолд наредио да уради то што је урадио.”

Принц Алфред је заправо преминуо од задобијених рана у Манастиру Ели, тој великој тврђави англосаксонског православља. Тело је са великом чашћу сахрањено у јужном трему западног крила

цркве, где се „често дешавају чудесно лепе визије светлости”, пише у манастирској хроници. И било је „много чуда..., како извештавају људи изјављујући чак да су их често виђали”.

Године које су уследиле након убиства принца Алфреда, све док његов брат Едвард није ступио на престо, биле су међу најбеднијим у историји енглеске православне цркве. Данска власт, која је била подношљива под Канутом, сада је постала угњетавајући јарам. Године 1038. умро је архиепископ Ателнот „Добри”, а седам дана касније и епископ Ателрик од Селсија: „јер је молио Бога да не живи дуго на овом свету после смрти свог највољенијег оца Ателнота”. У наредне две године ови губици су увећани смрћу епископа Алфрика од Елмама, Беортеа од Вурстера, Беортмаера од Личфилда и Едмунда од Дарема, које су наследили људи много ниже духовне зрелости. Тако је у Јорк дошао Алфрик Путок, или Јастреб, који се наљутио што му 1038. године није дата упражњена столица Вустера, као што је то било, по изузетној мери, двојници његових претходника. Уместо тога, краљ га је дао Годвиновом миљенику, Литингу од Кредитона, који је сада држао три столице истовремено. Нити је ово био једини случај да се седишта одржавају у множини, нити кроз симонију. Елмхам је дат краљевом капелану Стиганду (касније архиепископу кентерберијском). „Али он је после избачен, а Гримчетел је изабран за злато, и тада је држао две дијецезе.”

Међутим, како се духовна атмосфера смрачивала, откривење је дато једном од последњих светих епископа – Бритвалду из Рамсберија. Једном је плакао због тешког положаја народа „и тражио”, пише анонимни биограф краља Едварда, „да Божија милост гледа на њих благонаклоно. У то време прође поред сатова свог плача у Манастиру Гластонбери, и уморан од толиких суза, заспа човек Божији. Кад гле! У Светињи над светињама видео је блаженог Петра, првог од апостола, како осветљава лик једног достојног човека као цара, означава му целомудрени живот и утврђује године његове владавине по утврђеном рачуну живота. И када га је краљ чак у овом тренутку упитао од будућих генерација ко ће царовати у царству, Петар је одговорио: ’Краљевство Енглеза је од Бога; а после тебе је већ обезбедио краља по својој вољи.”

„Пристојан човек” означен за живот чедности био је краљ Едвард. А пророчанство је почело да се испуњава када је наследник краља Харолда, Хардаканут, изненада умро док је пио на свадби 1042. године. Уз подршку најмоћнијег човека у царству, грофа Годвина, принц Едвард је опозван из изгнанства.

Краљ Едвард

И тако је Едвард посвећен за краља Енглеске у Лондону на Васкрс 1043. године. „Велика је била радост Енглеза”, пише један рани француски хроничар. „Јер Данци су их сматрали безвредним и често их понижавали. Кад би сто њих срело једног јединог Данца, лоше би им ишло ако му се не поклоне. А ако би се срели на мосту, стајали су; лоше би им ишло ако су се померили пре него што би Данац прошао. Док су пролазили, поклањали су се, а ко то није радио, био је срамно тучен када га ухвате. Тако су безвредни били Енглези. Толико су их Данци вређали.”

Чини се да су дуге године егзила у Нормандији промениле ватреног ратника Лондонског моста. Он је био човек, пише Вилијам од Малмзберија, „због једноставности својих манира, мало срачунат да влада, али одан Богу, и као последица управљан од Њега; јер док је он наставио да влада, није дошло до народних комешања која нису одмах угушена. Није било страног рата; све је било мирно и спокојно, како у земљи, тако и у иностранству, што је више предмет чуда, јер се понашао тако благо да није хтео ни реч прекора ни најподлијем да каже... У међувремену, поштовање које су његови поданици гајили према њему било је екстремно, као и страх од странаца; јер је Бог помогао његовој једноставности, да би се уплашио онај који није знао да се гневи.”

Па ипак, унутрашња ватра је још увек била ту. „Ако би неки разлог побудио његов темперамент”, пише Вилијам од Малмзберија, „изгледао би ужасан као лав, али никада није одавао свој гнев ометањем. Свим молиоцима он би или милостиво одобрио или љубазно одбио, тако да је његово милостиво одрицање изгледало као највећа великодушност. У јавности се носио као прави краљ и господар; насамо са својим дворјанима као један од њих, али са неопштећеним краљевским достојанством. Својим епископима и људима вештим у канонском праву поверио је дело Божије, упозоравајући их да поступају у складу са случајем, а својим световним судијама, принчевима и дворским адвокатима наредио је да праведно разликују. Тако да, с једне стране, праведност може да има краљевску подршку, а, с друге стране, зло, када се појави, трпи његову праведну осуду. Овај добри краљ је укинуо лоше законе, својим виштаном (парламентом) успоставио је добре, и испунио радошћу сву Британију којом је, милошћу Божјом и наследним правом, владао.”

Заиста, у каснијим вековима, када су Енглези ропили под захтевима својих норманских краљева, тражили су повратак праведним законима доброг краља Едварда. „У наплаћивању пореза био је штедљив, јер се гнушао дрскости сакупљача: у јелу и пићу био је лишен зависности од задовољства које је његова држава допуштала: на свечанијим празницима, иако обучен у хаљине проткане златом, најсјајније које је краљица извезла, ипак је имао такву стрпљивост да је био довољно величанствен, а да није био охол; узимајући у обзир у таквим стварима пре благодат Божију, него помпу света. Постојало је једно световно уживање у којем је он углавном уживао; док је ловио са ловачким псима, чије је лајање у шуми са задовољством подстицао: и опет, у летењу оних птица, чија је природа да лови себи сродне врсте. Након што би ујутру чуо Божанску литургију, у овим вежбама је читаве дане проводио. Уосталом, он је био човек по избору одан Богу и живео је животом анђела у управљању својим краљевством: према сиромашнима и странцима, посебно странцима, и људима религиозног реда, био је љубазан у позиву, издашан у својим поклонима, и непрестано подстичући монахе своје земље да опонашају њихову светост. Био је средњег раста; његова брада и коса лабудовски бела; његово лице блиставо; поштен у целој својој личности; и у свом облику задивљујућих размера.”

Едвард Чудотворац

Штавише, према анонимном биографу, који је то сазнао „из заједничког сведочења добрих и прикладних људи”, Бог је прославио краља Едварда даром чуда.

„Извесна млада жена, која је већ имала мужа, али је била без плодова брака, имала је инфекцију грла и оних делова испод вилице који се... зову жлезде. То је толико унаказило њено лице болешћу злог мириса да је једва могла са неким да разговара без великог стида. У сну је обавештена да ће се излечити од ових најтежих богиња ако је опере водом краљ Едвард. Затим је, са сигурношћу вере, открила упутства из сна. А када је краљ чуо за то, није презрео да помогне слабијем полу, јер је имао најслађу нарав, и увек је био шармантан за све молиоце. Донета је посуда са водом; краљ умочи руку; и врховима прстију помазао је лице младе жене и места заражена болешћу. Ово је поновио неколико пута, с времена на

време крстећи се. И веруј у чудо које ће открити чуда! Оболели делови који су били третирани краљевим мазањем омекшали су и одвојили се од коже; а притиском руке из разних рупа су излазили црви заједно са гнојем и крвљу. Опет је краљ притискао својом светом руком и извукао гној. Није се устезао од смрада болеснице све док својом исцелитељском руком није извукао сву ту штетну болест. Затим је наредио да је свакодневно хране о краљевском трошку, док се потпуно не поврати. И једва да је била на двору недељу дана, кад је сву рђавост опрала, благодат Божија укалупила је лепотом. А она, која је раније због ове или неке друге болести била нероткиња, те године је затруднела од истог мужа, и живела је од сада довољно срећно са свима око себе. Иако нам се ово чини новим и чудним, Франци тврде да је Едвард то често радио као младић док је био у Неустрији, сада познатој као Нормандија.

„Исто тако, неки слепац је говорио да му је у сну речено да ће, ако му се слепо лице опере у води којом је краљ испирао руке, и победити слепило и повратити изгубљени вид. Када је Едвард чуо за ово од својих тајних саветника, у почетку им је противречио и кривио их што су веровали да је то истина. Али када су хитно захтевали да се не опире Божјој вољи, он је на крају љубазно пристао. Тада је, како сигурно кажу, био дан Бденија Свих Светих, када је цар, обавивши јутарње умивање, ушао у капелу. У међувремену су његове слуге опрале слепца истом водом и одвеле га за царем у дом молитве. Када је краљ отишао након што су свечано отпевани канонски часови у част свих светих, његови дворјани су му донели вест да је слепац прогледао. Краљ, дакле, с побожном радозналешћу дође к њему у капелу и, дозавши га к себи, упита га да ли заиста види. То је човек почео да потврђује и благодари Богу. Међутим, да би проверио истинитост његових речи, краљ је, чист као голуб, испружио длан своје руке и питао га шта је управо учинио. „Пружио си руку, о мој господару краљу”, одговорио је човек. Краљ је још једном, пружајући свој кажипрст и средњи прст као пар рогова пред човековим очима, упитао шта је урадио. А човек је одговорио шта је видео. Такође, трећи пут, краљ, ухвативши браду у руку, поново га упита шта је урадио. И човек је тачно доставио информације које је тражио. Тада краљ схвати да је довољно испитан и оде мало напред да се помоли; и, трипут приклонивши колено пред олтаром, захвали Богу и поведе човека својим слугама на

издржавање, до краја живота под царском заповедништвом. Човек је дуго живео на двору, сведок врлине коју је примио у славу Божију.”

„Поново”, пише Осберт од Клера, „сигурна визија је откривена човеку који је био потпуно слеп три године и који је потекао од грађана града Линколна, да ће повратити вид на оба ока захваљујући... Едварду. Јер му је наређено да се опере у води изливеној на краљеве руке и тако ће коначно бити ослобођен таме свог пређашњег слепила. Слепац је брзо похитао на суд и замолио цареве слуге да му дају оно што већ дуго није имао. И тако, када му је лице опрано на исти начин као и претходном слепцу, поврати му се здравље, и враћена му је обновљена слава пређашњег стања. До данас живи сведок који га је давно видео као слепца, а потом га препознао јасног, са развејаним мраком.”

„Славни краљ је наредио да се сагради краљевска палата у Брилу, након чега је велика гомила сељака појурила у шуму са секирама. Било је летње доба, када се мушкарци, након што напуне стомаке, брзо одмарају, а онда после подне журе назад на посао. Међу осталим радницима на краљевској згради био је и младић по имену Вулфи, који је због своје похлепе за житарицама добио презиме „Спилекорн”¹⁰. У сну је изгубио вид и остао слеп 19 година. На крају га је погледала Божија милост, и онај коме је толико дуго недостајао вид, повратио га је небеском посетом. Жена једног грађанина пришла је овом човеку који је радио са тако чудесним инвалидитетом и јасним речима му рекла шта је о њему сазнала у визији. „Драги човече”, рекла је, „посети 80 цркава, бос и само у вуненој одећи; и тако ћеш доживети благости светих, чије покровитељство са вером тражиш, у очишћењу свог слепила; али привилегија је посебно дата Светом Едварду краљу, да вода у којој опере руке врати светлост твојим очима.” Након што је ово чуо, није ленчарио, већ је посетио толики број цркава, и на крају је поверио свој случај краљевим слугама. Они нису журили да потраже краља и упознају га са захтевима сиромаша. ‘Јер је сиромаш увек презрен’; а када понестане новца, име и плодови пријатељства обично нестају. Просјак је, међутим, марљиво ударао на вратима Божије милости, да би повратио вид кроз... Едварда краља. Најзад, исцрпљен инсистирањем слепца, један слуга је отишао право краљу и представио од почетка до краја визију која је била испричана сиромашу. „Мајко

¹⁰ (енгл.): Spill (просути) + Corn (кукуруз). Вулфи који просипа кукуруз – иронично и подругљиво. – (прим. прев.)

Божја”, рекао је краљ, „Госпо моја и вечна Дево Маријо, сведочи да ћу бити узвишен преко сваке мере [„Бићу веома захвалан”, према другој верзији] ако Бог учини кроз мене оно што је визија рекла.’ Тада је краљ умочио своје прсте у течни елемент и милостиво дотакао очи које не виде. И гле! Крв је обилно потекла кроз руке краља. Човек, излечен од слепила, заплака и, испуњен великом радошћу, узвикну: „Видим, о краљу, твоје светло лице. Видим милостиво лице живота. Бог ми је дао светлост, и Едвард помазаник.’ Човек Божији, размишљајући о овом делу, захвали се Свемогућем Богу, по чијој је милости освануо дан светлости за слепца. Ово чудо је извршено по наређењу Господњем, као што му је једном откривено женином визијом, у краљевској кући званој Виндзор... Слепцу, који је на чудесан начин прогледао, поверио је чување своје главне палате до краја живота.

„...Када је један од дворјана био сведок овог великог чуда, у којем је слепца краљ ослободио таме, он је с поштовањем настојао да украде оно што је остало од краљеве воде за прање. Изневши воду напоље, наишао је на четири просјака, од којих су тројица носила терет губитка очију, а четвртом је само једно око било светло. Али дворјанин, човек од вере, опрао им је слепило, и сила Божја им је вратила, на двору великог краља, седам изгубљених очију.”

Побуна грофа Годвина

Једина озбиљна мрља у животу краља Едварда, према његовим биографима, био је његов однос са мајком, краљицом Емом – иако се, као што ћемо видети, покајао због своје грубости према њој. Године 1043. краљ је са грофовима Годвином, Леофриком и Сивардом дошао у Винчестер и утамничио је. Затим су је, према *Англосаксонској хроници*, „лишили свих њених небројених блага, јер је била престрога према краљу, свом сину, у томе што је за њега учинила мање него што је он желео, и пре његовог ступања на власт и после...” Чини се да је била оптужена и за заверу са норвешким краљем Магнусом.

Међутим, како пише Френк Барлоу, „Ема је, када је доведена у сиромаштво и очај, сањала сан у коме је [Света Милдред] обећала да ће јој помоћи, јер је она, са Кнудом, била покровитељка превода Свете Милдред са Танета у Светом Августину у Кентерберију. После тога је Ема позајмила 20 сребрњака, послала их преко свог витеза, Етелворда Спика, игуману Елфстану из Светог Августина, и,

чудом, краљево срце се променило. Едвард је „осећао срамоту због повреде коју јој је нанео, син је признао мајку, вратио јој је пређашње достојанство и онај који ју је прогласио кривом молио ју је за опроштај.” Све што је поседовала јој је враћено; њени тужитељи и сплеткароши били су збуњени.”

Није ово једини пут да је краљица ослобођена кривице заступништвом светаца. Тако каноник Базби пише: „Она је била оптужена за нечедност у вези са епископом Алвином [Елфвајном] од Винчестера. Да би доказала своју невиност морала је да прође искушење: да пређе девет усијаних раоника постављених на тротоар наоса Саборне цркве. Аналиста цркве каже: ’Вест се проширила по целом Краљевству да ће краљица проћи кроз ово искушење; а толика је била гомила људи која је хрлила у Винчестер, да тако огромно окупљање у једном дану никада раније није виђено. Сам краљ, Свети Едвард, дошао је у Винчестер; ниједан племић из Краљевства није био одсутан, осим архиепископа Роберта, који је глумио болест и, будући да је био непријатељски настројен према краљици, затровао је краљев ум против ње, тако да, ако се докаже њена невиност, он може да побегне без тешкоћа. Почишћен је плочник цркве, а на њега је постављено девет усијаних раоника, над којима се читала кратка молитва, а затим су краљичине ципеле и чарапе изули, и одложили њену мантију и навукли вео, са одеждом опасаном око ње, и између два епископа са обе стране, одведена је на мучење. Епископи који су је водили плакали су и, иако су били уплашенији од ње, охрабривали су је да се не плаши. Сви који су били у цркви су плакали и чуо се општи усклик „О Свети Свитуне, Свети Свитуне, помози јој!” Народ је с великом жестином викао да Свети Свитун мора пожурити у помоћ. Краљица се молила: Свети Свитуне, избави ме од ватре која ми се спрема. Затим је уследило чудо. Вођена епископима, ходала је преко усијаних раоника, није осетила ни голо гвозђе, ни огањ.”

Едвардове сумње у његову мајку можда су биле резултат њених блиских веза са грофом Годвином од Весекса, убицом његовог брата принца Алфреда. Краљ је, као што смо видели, захвалност за лакоћу свог ступања на престо у великој мери дуговао Годвиновој подршци, и вероватно је у знак захвалности за ту подршку пристао да ожени његову кћерку Едит. Међутим, никада није у потпуности веровао моћном грофу, а 1051. године латентне тензије између њих двојице су прерасле у отворени сукоб.

Краљ је у Кентерберију унапредио Нормана, епископа Роберта од Лондона, уместо Годвиновог кандидата (и рођака), кентерберијског монаха Алфрика. Нови архиепископ се посвађао са Годвином, оптужујући га да је задирао у црквене земље у Кентерберијској епископији. Затим, у септембру, гроф Евстахије од Булоња, краљев зет, дошао је у Довер са малим одредом људи. Уследила је побуна између Француза и људи грофа Евстахија, у којој је неколико људи убијено. Годвин је стао на страну људи из Довера, који су били у његовом грофовству, и, пошто је са својим синовима окупио велику војну силу, захтевао је од краља да се одрекне грофа Евстахија и његових пратилаца. Међутим, краљ је одбио, уз подршку снага грофова Сиварда, Леофрика и Ралфа.

Посредовањем грофа Леофрика избегнута је војна конфронтација, а договорено је да се краљ и Годвин састану у Лондону. Али пре него што су успели да се сретну, Годвин је побегао, увидевши да његова подршка јењава. Тада су краљ и витан (парламент) наредили да протерају њега и његову петорицу синова. Штавише, краљ се одрекао своје краљице, Годвинове кћерке, иако су били „као једна душа у два тела”, према анонимном Лифеу, и она се повукла у манастир Вервел.

Након Годвиновог протеривања, грофство његовог најстаријег сина Свена дато је грофу Оди и једно време је изгледало као да ће краљ Едвард заиста моћи да влада својим краљевством преко потчињених којима је веровао. Али, чак и у егзилу, Годвинова моћ је и даље била велика. „Да је било ком Енглезу речено да ће се догађаји овако окренути”, пише *Англосаксонска хроника*, он би био веома изненађен, јер се Годвин уздигао до тако велике еминенције, као да је владао краљем и целом Енглеском.

Тако је следеће године Годвин покушао силом да поврати своју бившу позицију. Уз помоћ својих синова Харолда и Леофвина, који су довели трупе у Ирску и искрцали се у Западној земљи, кренуо је на Лондон. Поново је избегнута војна конфронтација, а обе стране су распустиле своје трупе. Али овога пута је предност био Годвин, и краљ је њему и његовим синовима, осим Свена, у потпуности вратио све почасте које су изгубили. Краљ је узео назад своју краљицу, док је архиепископ Роберт, узјавивши коња и притом испустивши свој палијум, побегао на континент.

Мир је поново успостављен, али у околностима које су биле толико штетне по краљеву власт. Притом, биле су праћене

превртљивошћу великог дела народа, те су предзнаци за будућност изгледали суморно...

У самој години Годвинове побуне, 1052. године, појавио се знак који је означавао светост краљевске лозе Весекса чији је наследник био краљ Едвард и зло оних који су покушали да оспоре његов ауторитет. Јер је тело Едвардовог деде, краља Едгара Мирољубивога, било нетрулежно, према утврђивању игумана Аилварда из Гластонберија. Штавише, непоштовање са којим се поступало са светим телом указивало је на то колико ће се краљевски ауторитет Светог Едварда ускоро третирати без поштовања.

„Када је”, пише Вилијам од Малмзберија, „посуда коју је припремио изгледала премала да прими тело, он је оскрнавио краљевски леш тако што га је пресекао. Тада је крв одмах шикнула у бујицама, потресајући срца пролазника од ужаса. Због тога су његови краљевски остаци стављени на олтар у светилишту, које је он сам дао овој цркви, са главом Светог Аполинарија и моштима Мученика Винсентија; које је, купивши по великој цени, додао лепоти дома Божијег. Оскрнавитељ светог тела је одмах постао расејан; и недуго затим, док је излазио из цркве, погинуо је сломивши врат. Али исказивање краљевске власти тиме није престало: наставило се даље, са слепим лудаком који се тамо излечио...”

Отприлике у исто време игуман Леофтсан из Бери Сент Едмунда открио је мошти краља Едмунда Мученика из Источне Англије и открио да су нетрулежне, што је додатно помогло да се покаже светост краљевског чина који је Годвин толико обешчистио својим радњама.

Међутим, 1053. године, када је био на врхунцу своје моћи, сам Годвин је умро у драматичним околностима које су сугерисале Божанску одмазду. Он се угушио комадом хлеба након што се заклео краљу: „Нека ми Бог који све зна буде судија! Нека ова кора хлеба коју држим у руци прође кроз моје грло и остави ме неповређеног да покажем да сам невин за смрт вашег брата!” „Освета је Моја и Ја ћу вратити, рече Господ!”

Афера архиепископа Стиганда

Сада долазимо до афере архиепископа Стиганда, која је имала тако фаталне последице по Енглеску. Као што смо видели, 1052. године архиепископ Роберт је побегао на континент, оставивши за

собом свој палијум. Уз пристанак краља, али суочен са жестокиим противљењем узастопних папа, епископу Стиганду од Винчестера је дозвољено да преузме палијум и служи као архиепископ уместо Роберта. Питање је: да ли је он био прави архиепископ? И: ако јесте, може ли се рећи да је Енглеска црква била под папином јурисдикцијом током његове архиепископије, односно од 1052. године?

Чињеница да Стиганд није добио свој палијум од папе можда није деловала важно; генерацију пре него што су и архиепископ Вулфстан од Јорка и краљ Канут протестовали против наводне неопходности да енглески епископи путују на дуг и тежак пут у Рим по палијум. Штавише, историјска је чињеница да пре 735. године ниједан енглески архиепископ то није учинио. Али архиепископ Роберт је још увек био жив и није био званично свргнут...

Френк Барлоу је мало осветлио овај проблем. „Три аспекта приче захтевају истрагу”, пише он. „Да ли је Енглеска била свесна Стигандове неспособности као архиепископа, његове суспензије са епископске функције и екскомуникације?

„Нема сумње да за време Едвардове владавине Стиганд није био признат за архиепископа до 1058. године након што је добио свој палијум [који је, међутим, добио од „антипапе”, Бенедикта X, чинећи тако основу за још једну оптужбу коју су папски легати против њега изнели на сабору 1070. године]. До те године није посветио ниједног епископа. До 1061. године, када су два епископа отишла у Рим на посвећење, његова неспособност је поново била озлоглашена. Нормани су такође били или свесни тог положаја или су га научили у Енглеској. Вилијам, коме је било потребно традиционално и легитимно крунисање, мора да је занемарио Стиганда са највећом невољношћу. Али од 1067. до 1070. изгледа да су му Нормани поклањали пуно митрополитско поштовање. Разлог су можда експедитивност или Вилијамова самовоља.

„С друге стране, нема доказа да је било ко сматрао Стиганда суспендованим са његове епископске функције. Појављује се на свим списковима сведока ‘краљевских’ диплома. Познато је да је благословио игумане 1061, 1065. и 1066. године... Нема строгих савремених доказа да су га енглески краљеви, свештеници или обични људи у било које време избегавали...”

Цела ствар је увелико закомпликована, као што смо видели, чињеницом да је римско папство анатемисано од стране Православне цркве Истока 1054. године, што је значило да су анатеме које су

папе покренуле против Стиганда из тог времена биле ништавне. Дакле, чак и ако се сложимо да је Стигандов став био строго неканонски, мора се признати и да је био провидентан, јер је то значило слабљење веза између Енглеске и Рима управо у тренутку када је овај други запао у јерес и раскол. Стиганд је имао другу, не безначајну предност, што су га прихватиле обе стране у скоро грађанском рату који се тек завршио; како би могао да служи као миротворац између краља и Годвинове фракције.

Одлука краља Едварда да подржи Стиганда против свог пријатеља архиепископа Роберта и самог папе може изгледати изненађујуће с обзиром на његову блиску сарадњу са папом Лавом у његовим реформаторским саветима од 1049. године. Можда је мислио да јединство енглеске цркве и нација јесу у овом критичном часу били превасходни приоритет. А ако јесу, дакле, с обзиром на оно што се догодило после његове смрти, морамо веровати да је био у праву. У овом тренутку је краљева репутација светости можда одиграла кључну улогу у спасавању његове нације; јер колико год су папе против „шизматика” Стиганда, никада нису рекли ни реч против краља Едварда, и били су приморани да чекају до његове смрти пре него што покрену антиенглески крсташки рат...

Папска амбасада

Традиционално турбулентни англо-дански север био је изузетно миран током Годвинове побуне. Ово је, без сумње, имало много везе са чврстом руком грофа Сиварда од Нортамбрије. Међутим, 1053. године гроф Сивард је умро и био је сахрањен у цркви коју је посветио Светом Олафу изван Јорка. Пошто му је син погинуо у бици против шкотског краља Макбета, наследио га је један од Годвинових синова, Тостиг. Затим, 1057. године, умрли су и добри грофови Леофрик и Ода, који су били најистакнутији браћиоци Цркве у Мидландсу.

Енглеско духовно срце је сада слабије куцало; и од сада је притисак на болестан организам споља – конкретно, из Рима – почео да расте. Тако је отприлике у то време један од изабраних епископа, Валтер од Херефорда, одлучио да оде у Рим да буде посвећен. Ако је, као што се чини вероватним, покушавао да избегне „шизматичког” архиепископа Стиганда, онда је избегао Стиганда само да би пао у руке много сигурнијег расколничког папе Николаса!

Године 1061. након ове посете уследила је посета изабраног архиепископа од Јорка, Алдред, који је отишао у Рим по свој палијум у друштву грофа Тостига од Нортамбрије и неколико других енглеских племића. Али „у почетку није нашао пријатеља у папи Николаса”, пише Вилијам од Малмзберија, „јер Алдреду није сметало да се одрекне [дијецезе] Вустера. Алдред је био толико повезан поштовањем и љубављу са Вустером да му је то било драже од достојанства архиепископије. Дакле, после дугог спора, Алдред се вратио кући и дошао у Сутри. Гроф Тостиг, који је био са њим, претио је да за ово [папино одбијање] више неће бити плаћања Петровог динара из Енглеске.

Међутим, током њиховог путовања кући, Алдред и Тостига су „напали разбојници и скинули им одећу, на велики ужас посматрача, и вратили се у Рим. Њихова дотадашња страдања су истопила строгост апостолске столице, те је Алдред добио палијум Јорка, обећавајући да ће поднети оставку у Вустеру под условом да нађе бољег свештеника у дијецези и постави га на његово место.”

Занимљиво је спекулисати шта би се догодило да се Алдред вратио у Енглеску без палијума. Сасвим је могуће да би, по узору на Стиганда, и уз подршку краља Едварда, он ипак преузео архиепископију, стављајући тако оба енглеска митрополита у шизму. Али разбојници – и реалполитика папе Николаса – спасили су ствар у Риму.

И да би ојачао свој ауторитет у Енглеској, папа је сада послао два кардинала са Алдредом на његово путовање кући – то је била прва папска мисија у Енглеској од концила Челсија 787. године. Они су остали са приором Вулфстаном у Вустеру и, импресиониран његовом побожношћу, предложио га је за архиепископију у Вустеру. „Овим похвалама”, читамо у *Вулфстановом животу* од Вилијама од Малмзберија, „они су изазвали добру вољу краља Едварда, у коме трговац бенефицијама и похлепни човек нису налазили начина да остваре своје планове. Архиепископи Кентерберија и Јорка дали су подршку кардиналима, један љубазношћу, други знањем; обојица својом речју. Са њима у хваљењу Вулфстана били су грофови Харолд и Елфгар, људи познатији по ратничкој храбрости, него по религији. Они су се снажно покренули у његовом циљу, шаљући гласнике на коњу у име Вулфстана, који су прејахали много миља за кратко време да пожуре са битном ствари. Тако је [Вулфстан] представљен Суду и позван да преузме службу епископа. Он им се

усрдно супротстављао, кукајући да је недостојан за такву функцију, док су сви људи викали да је он достојан. Тако се у потпуности сложио цео народ, те није погрешно рећи да су у овој прилици сви једнако мислили. Али, да будем кратак, кардинали и архиепископи би остали без посла, да се нису залагали за његову невољност да се покорава папи. За ту молбу он мора да попусти... Дакле, краљ Едвард је добро и свесрдно уложио у Вулфстанову епископију Вустер... Недуго након што га је [архиепископ Алдред] посветио у Јорку: зато што је Стиганд од Кентерберија био под папином забраном.”

Нови епископ Вулфстан био је једини Енглеz, поред самог краља, који је, по угледу на свој аскетизам и чудотворство, и моћ свог проповедања, могао да инспирише своје сународнике да се побуне против сада расколничког папства, да је изабрао тако. Али можемо се запитати да ли је Вулфстаном легатски избор за епископију (иако га нису посветили) учинио, да тако кажемо, „папиним човеком” у то време. Као што ћемо касније видети, он је добро служио својој земљи 1066. године, када је подстакао подршку на северу за новог краља Харолда; али је после 1066. године нажалост подлегао новом норманско-папистичком режиму.

Много је тада зависило од карактера Вулфстановог блиског пријатеља, грофа Харолда, новог поглавара Годвиновог клана и најмоћнијег човека у Енглеској после краља. Видели смо га како подржава свог оца у побуни против краља 1051. године; али ово је можда био резултат породичног притиска, пре него доказ бунтовничког расположења. Од 1052. изгледа као потпуно одан краљу, чак и против интереса своје браће; а изгледа да му је краљ веровао на начин на који никада није веровао његовом оцу. За разлику од његовог оца, он је великодушно давао Цркви. А његова религиозна осећања, која су већ била видљива кроз наклоност према епископу Вулфстану, додатно су подстакнута његовим исцељењем преко свете реликвије која је откривена неколико година раније и која је прешла у посед његове грофовије.

Питање наслеђа

Краљ Едвард је био без деце; па је питање наследства постало све актуелније како је старио. Краљ и његов *витан* мислили су на принца Едварда, сина краља Едмунда Гвозденог и краљевог нећака. Након данског освајања Енглеске 1016. године, Едвард и

његова породица су отишли у изгнанство, прво у Ладугу и Кијев у Русији, а затим у Мађарску. Када су чули да је жив, Енглези су одмах послали амбасаду на челу са епископом Алдредом немачком цару Хенрију III, како би обезбедили принчев повратак из Угарске. Алдред није успео због Хенријевог сукоба са Мађарском; али после смрти цара 1056. године, краљ је покушао поново, пославши, вероватно, грофа Харолда, да изврши овај тежак и важан задатак.

Овога пута мисија је била успешна; али убрзо по доласку у Енглеску 31. августа 1057. године, принц Едвард је умро. Велика је била туга Енглеца, који су посумњали у прљаву игру: „Не знамо из ког разлога он није могао да види свог рођака, краља Едварда”, истиче *Англосаксонска хроника*. Многи у норманској фракцији сумњали су да је породица Годвин уклонила још једног јаког претендента на трон. Али пошто је, како Волкер тврди, Харолд Годвинсон био тај који је извршио тежак задатак да Едварда одведе из Мађарске у Енглеску, мало је вероватно да би он имао неке везе са покушајем атентата. Штавише, према Едвардовом сину Едгару се Харолд увек понашао часно.

Године 1063. грофови Харолд и Тостиг извели су веома успешан поход копном и морем да покоре принца Графида од Северног Велса, који је задирао на енглеску територију. Потчињавање Велшана додатно је повећало престиж грофа Харолда, који је, осим што је био највећи земљопоседник у земљи и краљев зет, сада био најпоузданији и најефикаснији краљев слуга. Мора да је у то време било много оних који су мислили да он, а не млади и неискусни принц Едгар, треба да наследи старог краља Едварда.

Али 1064. године гроф Харолд је направио велику грешку. Прича је повезана са варијантама и недоследностима у норманским изворима и на таписерији из Бајеа, али уопште није повезана са енглеским изворима пре освајања. Ипак, ово је јасно: да је Харолд отпловио из Бошама у Сасексу у мисију на континент, да га је олуја водила на обалу Понтјеа, где га је заробио гроф Ги, да га је Вилијам од Нормандије откупио од Гија и у почетку се према њему понашао љубазно. Међутим, касније је био убеђен, добровољно или невољно, да треба да се закуне над кутијом са вешто скривеним светим моштима у Руану да ће подржати Вилијамово полагање права на енглески престо.

Сада је Вилијамова тврдња била заснована, пре свега, на његовом крвном сродству са краљицом Емом, мајком краља Едварда.

Али његов случај је углавном почивао на његовој тврдњи да му је краљ Едвард 1051. године обећао трон након његове смрти. Нормански извори даље тврде да је Харолда 1064. године краљ Едвард послао у Нормандију како би потврдио своје раније обећање Вилијаму и како би му се Харолд закleo на верност.

Већина модерних историчара сумња да је краљ Едвард дао ово обећање. Не само да нема енглеских доказа за то: такав тестамент није имао преседан у енглеској историји: енглески извори су једногласни у тврдњи да је краљ Едвард именовao Харолда за свог наследника на смрти. Тако Николас Хајам пише: „Таписерија из Бајеа приказује старог краља, који се одликује круном, чулавом косом и брадом, док пружа руку свом клечећем шураку Харолду. *Едвардов живот*, написан убрзо након тога, сугерише да је Едвард поверио „ову жену [краљицу] и цело краљевство у твоју заштиту”; а свака верзија *Англосаксонске хронике* нуди нешто слично.”

Иан Волкер пише: „Видели смо да је мало вероватно да је било какво обећање [Вилијаму] дао Едвард, већ да га је вероватно измислио и пренео Вилијаму Роберт од Јумиегеса, архиепископ од Кентерберија, након његовог изгнанства 1052. године. Ако је то био случај, да ли је Едвард ипак имао намеру да учини Вилијама својим наследником овог каснијег датума? То је мало вероватно. Године 1051. Едвард није имао јасно утврђеног наследника, иако је имао неколико потенцијалних наследника, сви са бољим квалификацијама од Вилијама. Сада је обезбедио одговарајућег и утврђеног наследника у лицу свог нећака, Ателинга Едгара, и резерву у Харолду, сину његовог преминулог нећака, грофа Ралфа. Као резултат ове промене околности, разлози наведени против номинације Вилијама за наследника 1051. године примењују се са још већом снагом на сваку такву номинацију 1064. године. Остао је човек са само далеким везама са енглеском династијом и малом или никаквом подршком у земљи, иако је сада био сигуран у поседу свог војводства и много познатији и цењенији него 1051. Поред тога, Вилијамово недавно освајање Мејна је резултирало затварањем и смрћу Едвардовог нећака, грофа Валтера од Вексина. Гроф Валтер је умро у сумњивим околностима док је био у Вилијамовом притвору, наводно од отрова, што је мало вероватно да је Едварду одговарало. Вилијам од Поатјеа наговештава да је Едвард био близу смрти и зато је сада послао Харолда да преузме његово краљевство. За ово нема потпоре у енглеским изворима, који показују да је краљ још увек био

довољно здрав да крене у лов у јесен 1065. године. Наговештај да је Едвард намеравао да постави Вилијама за свог наследника 1064. чини се мање веродостојним, чак и од овог случаја 1051. године.”

Зашто је онда Харолд кренуо на путовање? Један англо-нормански извор сугерише да је он једноставно био на пецању и да је слетео на погрешној страни канала. Међутим, монах Едмер из Кентерберрија из 11. века, користећи изворе блиске породици, има веродостојнију причу, наиме, да је Харолд „тражио допуштење краља да оде у Нормандију да ослободи свог брата и нећака који су држани као таоци” (Годвин је ове таоце дао краљу након његовог неуспелог пуча 1051. године). У прилог овој теорији иде и чињеница да се Харолд ипак вратио са једним од талаца, својим нећаком Хаконом. Вилијам је наставио да држи Харолдовог брата, Вулфнота... Едмер наставља: „Краљ је рекао [Харолду]: ’Нећу имати учешћа у овоме; али, да не стварам утисак да те ометам, дозвољавам ти да идеш куда хоћеш и да видиш шта може да се уради. Али предосећам да ћеш успети да нанесеш несрећу целом краљевству и да дискредитујеш себе. Јер знам да војвода не би тако био склон да њих [таоце] преда вама, осим ако не предвиди да ће тиме себи обезбедити неку велику предност.”

Краљев пророчки дух га није изневерио; а према традицији из 12. века, гром је чудесно ударио у храст у Руану, где је Харолд положио заклетву да ће подржати Вилијамово право на престо – заклетву, која је, пошто ју је прекршио када је и сам постао краљ, довела до његове пропасти и пропасти целе земље. „За храст, који је некада био дрво велике висине и лепоте, ... кажу да је чудновато збацио кору и да је изгубио своје зеленило и лишће. Призор који вреди видети, јер је дрво које је мало пре било изузетно по броју и дебљини лишћа, смежурало се из корена, исто тако брзо као што су Јонина тиква и маслина тог другог пророка и све њене гране постале беле.”

Као што је Господње увенуће смокве означавало пропадање јеврејске синагоге, тако је увенуће храста у Руану значило пропадање енглеске цркве...

Побуна грофа Тостига

Године 1065. на северу је избила озбиљна побуна против владавине краља Едварда. Као што смо видели, традиционално

турбулентни англо-дански север био је изузетно миран током Годвинове побуне 1051-52. Ово је, без сумње, имало много везе са чврстом, али праведном владом грофа Сиварда; али његов наследник, гроф Тостиг, иако не мање чврст, изгледа да је био знатно мање праведан. Према анонимном биографу, неколико чланова *витана* „оптужило је тог славног грофа да је превише окрутан; и оптужен је да је кажњавао узнемириваче више због жеље за њиховом имовином, која би била конфискована, него због љубави према правди.” Али исти аутор је оправдавао Тостига на основу тога што је „толика... суровост тог народа и њихово занемаривање Бога, да чак и групе од 20 или 30 људи једва могу да путују, а да их мноштво разбојника у заседи не убије или не опљачка.”

Међутим, да је вероватно било неке истине у оптужбама произилази из чињенице да је Свети Катберт једном интервенисао у име човека којег је Тостиг осудио, као што Барлоу описује у овом сажетку извештаја Симеона од Дарама: „[Тостиг] је успео да ухапси човек по имену Алдан-хамал, злонамерник озлоглашен по крађама, пљачкама, убиствима и паљевинама. Злочинац је осуђен на смрт, упркос покушајима рођака и пријатеља да подмите грофа; и док је у оковима у Дараму чекао погубљење, када су сви напори за спасавање пропали, његова савест је била погођена, он се покајао за своје злочине и обећао је Светом Катберту да ће, ако буде могао да се ослободи, извршити потпуно искупљење. Свети Катберт је чуо његову молитву, скинуо му окове и дозволио му да успешно побегне у цркву. Стражари, под Тостиговим таном (витезом) Барквитом, кренули су у потеру и размишљали да разбију врата катедрале. Овакво уточиште би, како су мислили, омогућило свим лоповима, пљачкашима и убицама да им се смеју у лице. Али Барквита је одмах погодило небо због његове безбожности и у року од сат или два умро је полудевши; а гроф Тостиг, престрављен његовом судбином, помиловао је злочинца и касније га је поштовао.”

Чини се да је непосредан узрок побуне био додатни порез који је Тостиг наметнуо свом грофовству. Побуњеници су заузели Јорк, док је Тостиг ловио са краљем у Вилтширу и наставили да кољу његове званичнике и плене његову ризницу. Затим су позвали Моркара, млађег брата грофа Едвина од Мерсије, и са њим као њиховим „грофом” кренули на југ да се изјасне о свом случају пред краљем Едвардом, успут опустошивши Тостигову земљу.

Гроф Едвин им се придружио у Нортхемптону, а тамо је дошао и гроф Харолд као изасланик краља Едварда.

Харолд је био у најтежем положају. Његова природна жеља била је да подржи брата против побуњеника. Али то би довело до грађанског рата, од којег се Харолд сада повукао, баш као што су то учинили његов отац и краљ Едвард током раније кризе 1051-52. На састанку са краљем у Оксфорду саветовао га је да пристане на услове побуњеника. Са великом тугом и невољношћу, краљ се повиновао: Тостиг је свргнут, побуњеници су помиловани и Моркар је потврђен као гроф од Нортамбрије.

Следећег месеца гроф Тостиг и његова жена побегли су код њеног брата, грофа Балдуина од Фландрије. Тостиг је био огорчен што га краљ није подржао против побуњеника. Али он је посебно окривио свог брата Харолда, тврдећи да су Нортамбријци „подузели ово лудило против свог грофа на вешто убеђивање његовог брата, грофа Харолда”. Харолд је то порекао под заклетвом; а мора му се веровати, пошто од ове афере није добио ништа, осим бесконачног непријатељства свог брата, који се борио против њега 1066. године.

Најозбиљнији резултат побуне био је крах у здрављу краља, који је желео да се бори против побуњеника, али га је спречило лоше време, неспособност да прикупи довољно трупа и невољност оних око њега да се упусте у грађански рат. „Рајаллошћен због тога, он се разболео, и од тога дана до дана смрти носио је душевну болест. Он је са дубоком тугом протестовао Богу и приговарао Му да је лишен дужне послушности својих људи у сузбијању дрскости неправедних; и призвао је Божју освету на њих...”

Пророчки Мојсије

У другој половини своје владавине, како се ситуација у земљи погоршавала, Свети краљ Едвард се све више окретао небеским потрагама, а његови пророчки дарови су се показивали у још већем изобиљу.

Једном, на Свети Васкрс, краљ се вратио после Божанске Литургије у своје место на краљевском банкету у Вестминстеру. „Док су остали похлепно јели”, пише Вилијам од Малмзберија, „и надокнађивали Велики пост новоприбављеним јелима, он је, са умом апстрахованим од земаљских ствари, био заокупљен контемплацијом неке божанске материје, када је привукао пажњу гостију

праснувши у обилан смех; и како се нико није усудио да се распита о узроку његове радости, он је ћутао као и раније, све док ситост није окончала гозбу. Након што су столови уклоњени и док се свлачио у својој одаји, за њим су кренула три лица вишег ранга; од њих је један био гроф Харолд, други је био игуман, а трећи епископ, који је, претпостављајући њихову блискост са краљем, питао за узрок његовог смеха, приметивши да је био у некаквом савршеном спокоју духа и мисли, те праснуо у вулгаран смех, док су сви остали ћутали. „Видео сам нешто дивно”, рече он, „и зато се нисам насмејао без разлога.” На то су, по обичају, почели озбиљније да се распитују и испитују о томе, молећи га да се снисходи открити им то. После много оклевања, он је попустио њиховим упорним молбама и испричао следећу дивну околност, рекавши да је Седам спавача на гори Колију (Ефес) лежало 200 година на њиховом десном боку, али да су се, баш у часу његовог смеха, окренули на леви; да ће наставити да леже на овај начин 74 године, што ће бити ужасан знак за бедне смртнике. Јер све ће се догодити, за те 74 године, које је Господ прорекао ученицима Својим о смаку света: народ ће устати на народ, и царство на царство; биће земљотреса на разним местима, пошести и глади, ужаса са неба и великих знамења; промене у краљевствима; ратови незнабожаца против хришћана, а такође и победе хришћана над паганима. Износећи ове ствари својој задивљеној публици, он се осврнуо на страст ових спавача и структуру њихових тела, који су прошли потпуно непримећени у историји, тако спремно, као да је живео у свакодневном општењу с њима. Чувши то, гроф посла витеза, епископа духовника и игумана монаха Манихију, цару Цариграда, дајући им истовремено оно што се зове Свето писмо, да мученичке мошти Седморице успаваних треба показати делегатима енглеског краља. Испало је да су пророчанство краља Едварда доказали сви Грци, који су се могли заклети да су од својих очева чули да Седморица леже на десној страни, али су након уласка Енглеза у трезор објавили истину страног пророчанства својим сународницима. Нити је прошло много пре него што су се догодила предвиђена зла; јер су Хагаренци, Арапи и Турци, народи који су противни Христу, правећи пустош над хришћанима [у бици код Манцикерта 1071. године], заузели Сирију, Ликију и Малу Азију, потпуно опустошивши и многе градове у Малој Азији, међу којима је било Ефес...”

Тако је углед краља Едварда, који је већ био познат по својој светости у Енглеској и западној Европи, почео да се шири чак и на православни Исток – где ће толике енглеске породице у прогонству ускоро морати да беже.

Другом приликом, како прича Аилред из Ривола, краљ је присуствовао служби за освећење цркве у Хаверингу у Есексу. Кад је излазио из цркве, срео га је просјак и тражио милостињу. Едвард у то време није имао новца код себе; али пошто никада није волео да испраћа просјаке празних руку, дао му је скупочени прстен који му је био на прсту. Нешто касније, неки енглески ходочасници су били у невољи у близини Витлејема у Светој земљи. Пришао им је просјак и питао их шта им је. Када су му то објаснили, он им је помогао. Затим им је дао прстен и замолио их да га дају свом краљу у Енглеској, уз поруку од Светог Јована да ће за свој чедни живот наследити рајске радости у периоду од шест месеци. Едвард је са радошћу примио поруку, схвативши да је просјак коме је дао прстен Свети Јован, јеванђелиста и теолог. И за шест месеци упокојио се у миру.

Прстен је поново пронађен када је 1102. године отворена гробница Светог Едварда у Вестминстеру. Сладак мирис испунио је цркву, а тело је откривено као потпуно нетрулежно. На прсту његове руке био је прстен.

Године 1163. гробница је поново отворена. Френк Барлоу пише: „Видели су, мало заклоњеног малтером и прашином која је пала, светитеља умотаног у златну тканину, на ногама љубичастих ципела и назувица, главе и лица прекривеног округлом митром, исто тако извезеног златом белом брадом и благо увијеном, која му уредно лежи на грудима. А они су радосно дозивали остатак групе, и док су чистили прљавштину са гробнице, све су нежно истраживали рукама. На њихово олакшање, ништа се није променило. Тело је још увек било нетакнуто, а одећа је била само мало пропала и запрљана. Шесторица монаха подигла је тело, положила га на ћилим, умотала у драгоцену свилену тканину и ставила у дрвени сандук или ковчег, који су припремили. Све што су нашли са телом пренето је у нову светињу, осим прстена, који је Лоренс [игуман Вестминстера] уклонио да би сачувао као спомен и као знак своје личне оданости свецу.”

И тако се свети цар приближио свом одласку из овога живота. Остао је још један јавни чин његове владавине: посвета његовом

омиљеном пројекту, опатији Светог Петра у Вестминстеру. Овај чин је имао велики симболички значај; јер према предању, првобитна црква подигнута је на том месту у време посвете Светом Мелиту, не руком човека, већ анђела; а сада је последњи човек истински анђeosког живота у земљи Англа, девичански Краљ Едвард, дошао да положи последњи камен у здање англосаксонског хришћанства. Изграђен да искупи завет који је дао на свом ходочашћу у Рим, то је постало последњи споменик енглеског православља, пре него што га је прогутала папистичка јерес.

Велики скуп људи из свих крајева земље окупио се да прослави Божић, а затим и посвећивање цркве Христу. Затим, како каже монах Сулкард, „на само Бадње вече, најљубазнији краљ је почео да се осећа лоше. Прикривајући то, међутим, Божић је провео и у цркви и у палати радујући се са својим великашима. Али сутрадан, када то више није могао да крије, он се повукао и послао је гласнике да позове свој двор да буде расположен и да изврши посвећење његовог манастира преко одговарајућих људи.”

Посвећење манастирске цркве обављено је на Дан светих невиних, 1065. године, док је невини страдалник лежао на самрти.

Анонимни биограф, који пише из сведочења очевидца, наставља причу: „Када је краљ Едвард, пун вере, схватио да га сила болести тера на крај, уз похвалу и молитве најважнијих Божјих верних људи, помирио се са погребним обредима...”

„Док је спавао, присутни су осећали у његовом уснулом телу муку немирне душе, и пробудивши се у њиховом ужасу, изговорио је ове речи. (До тада, у последња два дана или више, слабост га је толико уморила да када је говорио, једва да је понешто било разумљиво.) „О вечни Боже,” рекао је, „ако сам научио оно што је било до сада откривено ми од Тебе, дај ми снаге и да им кажем. Али ако је то била само илузија, нека ме моја некадашња болест оптерети по вољи Твојој.” А онда је, како сведоче присутни, употребио такве ресурсе речитости, који ни најздравијем човеку нису карактеристични.

„Управо сада”, рече он, „преда мном су стајала два монаха, које сам некада добро познавао док сам био младић у Нормандији, људи велике светости и већ дуги низ година ослобођени земаљских брига. И обратили су ми се са поруком од Бога.”

„Пошто”, рекоше они, „они који су се попели на највише службе у Енглеској краљевини, грофови, епископи и игумани, и сви

они који су у светим редовима, нису оно што изгледају. Напротив, они јесу слуге ђавола, годину и један дан после дана ваше смрти Бог ће предати све ово краљевство, проклето од Њега, у руке непријатеља, а ђаволи ће проћи кроз сву ову земљу огњем и мачем и ратном пустоши.”

„Тада сам им рекао: „Показаћу људима Божје намере, и опроштење Божије ће се смилovati на покајнике. Јер Он се смиловао народу Ниниве, када су се покајали чувши за Божански гнев.”

„Али они су рекли: „Ови се неће покајати, нити ће им се догодити опроштење Божије.

„А шта ће се десити?”, упитао сам, „Када се можемо надати попуштању овог великог гнева?”

„У то време”, одговорише они, „када се велико дрво посече на средини дебла, а одсечени део заузима простор од три фулонга¹¹ од основе до крошње; ако само по себи без људске руке или било каквог штапа поново почне да избија лишће и приноси плодове из старе љубави према свом сједињујућем соку, тада се можемо надати опроштењу ових великих невоља.”

„Када су присутни чули ове речи – то јест, краљица, која је седела на поду и грејала му ноге у крилу, њен брат, гроф Харолд, и Родберт, управник краљевске палате и рођак краљев, такође архиепископ Стиганд и још неколико њих које је блажени краљ када се пробудио из сна наредио да буду позвани – сви су били јако уплашени као људи који су чули говор који је садржао многе несреће и порицање наде сажалења. И док су сви били запањени и тихи од страха, сам архиепископ, који је требало или да се први уплаши или да понешто саветује, са лудошћу у срцу шапну грофу на уво да је краљ сломљен годинама болешћу и не зна ни шта је рекао. Али краљица, и они који су имали обичај да познају Бога и да се боје Бога у свом срцу, сви су дубоко размишљали о речима које су чули, и разумели их сасвим другачије и исправно. Јер они су знали да су хришћанску религију углавном обешчастили људи у Светом реду, и да су... краљ и краљица честим упозорењима то проглашавали.”

Краљ Едвард се упокојио 5. јануара 1066. године. Први део његовог пророчанства се тачно испунио; годину и један дан после његове смрти, 6. јануара 1067. године, војвода Вилијам од Нормандије, крунисан као први католички краљ Енглеске, кренуо је у

¹¹ Фулонг је мерна јединица која је једнака 220 јарди. Потребно је осам фулонга да се направи миља, тј. 1.6 км. (прим. прев.)

троипогодишњи поход који је уништио лице земље – Антихрист је дошао у Енглеску!

Савремени историчари оптужују краља Едварда за слабост. Понизност и чедност у поквареној и прељубничкој генерацији не сматрају се исправно знаковима слабости, већ пре велике духовне снаге и благодати. Ипак, признајмо да је Свети Едвард имао извесну слабост: попут Цара-мученика Николаја II, на кога је толико лично, његова слабост је била у томе што је превише веровао људима и што су га они непрестано издавали.

Године 1013. њега и његовог оца издали су људи када су га отерали у изгнанство у Нормандију. Године 1016. људи су поново издали његовог брата краља Едмунда, приморавајући га поново у изгнанство. Његова мајка се 1017. године удала за освајача његове земље и напустила њега и његовог брата, принца Алфреда у иностраној земљи. Тако је 1036. године његов брат убијен, а само неколико година касније, 1045. године, био је приморан да се ожени кћерком убице свог брата. Веровао је архиепископу Роберту, који је био једини човек који је делио своје виђење опасности коју је представљао гроф Годвин. Људи су били принуђени да Роберта протерају и Годвина поново врате. Веровао је грофу Харолду, али је Харолд одбио да се бори против свог бунтовног брата Тостига. Веровао је енглеском народу када су га опозвали из изгнанства 1043. године, чиме је окончан омражени дански јарам; али људи су често, попут уочених Израелита, чезнули да се врате у духовни Египат, као када су Нортамбријци захтевали повратак на законе Канута Данског.

Па ипак, док је енглески Мојсије лежао на самрти, било је крај њега неколико најближих људи који су плакали за њим. Њима је рекао, како прича анонимни биограф: „Не плачите, него се молите Богу за моју душу, и дозволите ми да идем к Њему. Јер неће ми опростити, ако не будем достојан опроста.” Затим је своје последње речи упутио краљици која је седела код његових ногу, овако: „Нека је Бог милостив према мојој жени за ревносну бригу њене службе. Јер она ме је предано служила, и увек је стајала уз мене као вољена кћерка. И тако од Бога који прашта нека добије награду вечне среће.” И пруживши руку свом гувернеру, свом брату Харолду, рекао је: „Предајем ову жену и цело краљевство твојој заштити. Служите је и почастите је верном послушношћу као својој госпођи и сестри, што она јесте, и немојте је лишити, док је жива, ниједне части коју је добила од мене. Исто тако похваљујем и ове људе који

су због љубави према мени напустили своју родну земљу и до сада ми верно служили. Узмите од њих заклетву на верност, ако то желе, и заштитите их и задржите, или их пошаљите својим сигурним руковођењем безбедно преко Канала у њихове сопствене домове са свиме што су стекли у мојој служби. Нека буде припремљен гроб за моју сахрану у манастиру на месту на које ће вам бити указано. Молим вас да не кријете моју смрт, него да је благовремено објавите у свим крајевима, како би сви верни молили милост Свемогућег Бога за мене грешног.” Повремено је тешио и краљицу, која није престајала да кука, да избрише њену природну тугу. „Не бој се”, рекао је, „нећу сада умрети, већ ћу Божијом милошћу повратити своју снагу.” Овим речима није обмануо слушатеље, већ је у најмању руку, прешао из смрти у живот, да живи са Христом.

„И тако, дошавши овом и сличном речју свом последњем часу, узе Причешће са трпезе небеског живота и предаде свој дух Богу Творцу четвртог [тачније: петог] јануара... Тада се могло видети како је у мртвом телу слава душе која одлази Богу. Јер месо његовог лица руменило је као ружа, а на њему брада је блистала као љиљан, руке су му биле испружене, побелеле и биле су знак да цело његово тело није предано смрти, већ благодатном сну. И тако су погребни обреди организовани уз краљевску почаст и краљевску част, како је и приличило, и усред безграничне туге свих људи. Пренели су његове свете остатке из његовог дворског дома у дом Божији, и узносили су молитве, уздахе и псалме цео тај дан и следећу ноћ. У међувремену, када је освануо дан погребне церемоније, благословили су место сахране коју су требали обавити уз појање миса и помоћ сиромашнима. И тако, пред олтаром Светог апостола Петра, тело, опрано сузама његове земље, полаже се пред Богом. Такође, читав тридесети дан који следи обележава се слављењем миса и певањем псалама и троши се много фунти злата за искупљење његове душе на ублажавање различитих класа сиромашних. Пошто је још живећи на свету поштован као светац, како смо писали, на његовом гробу и милосрдни Бог овим знацима открива да са Њим живи као светитељ на небесима. Јер на гробу његовом слепи прогледају, хроми проходају, болесни се исцељују, утехом Божјом ожалошћени се освежавају, и за веру оних који призивају Њега, Бога, краља краљева, чини знаке своје доброте.”

2. МУЧЕНИК-КРАЉ ХАРОЛД И НОРМАНСКО ОСВАЈАЊЕ (1066-1070)

Таласи греха

Владавина Светог Едварда донела је са собом мир и благостање – али и драстичан пад моралности људи. Попут цара Николаја II, Едвард је председавао невиђеном експанзијом утицаја Цркве, која се проширила од Енглеске до Скандинавије, коју су евангелизовали енглески мисионари. А 1066. године је вероватно било преко 10.000 цркава и капела за 1,5 милиона становника, са 400 цркава само у Кенту. Али, опет попут цара-мученика Николаја, одлазак краља Едварда, којег су издали многи његови поданици, направио је увод за пад нације и тријумф Антихриста.

Тако је Едмер од Кентерберија писао о монасима Христове цркве у Кентерберију, непосредно пре освајања, да су живели „у свој слави света, са златом и сребром и разним елегантним одећама, и креветима са скупоценим завесама. Имали су све врсте музичких инструмената, које су волели да свирају, и коња, паса и јастребова, са којима су обичавали да шетају. Живели су, заиста, више као грофови него монаси.”

Опет, „неколико година пре доласка Нормана”, писао је англо-нормански историчар Вилијам од Малмзберија, „љубав према књижевности и религији је нестала. Свештена лица, која су разумела граматику, била су предмет чуђења и запрепашћења. Монаси су се ругали *Правилу* својом лепом одећом и разноврсном храном. Племство, одано раскоши и разврату, није ишло ујутру у цркву као хришћани, већ само су, на лежеран начин, присуствовали Матинсу и Литургији, које су изводили понеки свештеници, у њиховим одајама, док су их жене миловале. Обичан народ, остављен незаштићен, био је плен моћника, који су гомилали богатство отимајући њихову имовину или их продајући странцима (мада је овај народ по природи склонији сопственом гомилању богатства)... Опијања су била универзална пракса, у томе су трошене читаве ноћи и дани... Настали су пороци као пратиоци пијанства, који исцрпљују људски ум.” Вилијам напомиње да је било доброг свештенства и обичног народа. Ипак, чак и уз мало претеривања, општа слика опадања је јасна.

Ако је Божје проклетство над грешним народом било крајњи узрок трагедије, приближне узроке треба тражити у жудњи за моћи спољних непријатеља Енглеске, а посебно војводе Вилијама и римског папе. Војвода Вилијам је тврдио да му је Енглеско краљевство завештао краљ Едвард. Као што смо видели, краљ је на самрти завештао краљевство грофу Харолду, а не Вилијаму, а овај избор је потврдио *витан*, одмах након смрти краља Едварда. Међутим, Вилијам је указао на три чињенице у одбрану своје тврдње и у одбацивању Вилијамове.

Прво, то је било убиство принца Алфреда 1036. године, које су скоро сви приписивали грофу Годвину, Харолдовом оцу. Међутим, Харолд се није могао кривити за грех свог оца, иако је то управо учинио Вилијам од Поатјеа. И постоји довољно доказа да је краљ Едвард веровао Харолду на начин на који никада није веровао свом оцу.

Друго, постојао је неканонски положај архиепископа Стиганда, којег је папа забранио и који је, према норманским изворима (али не и према енглеским), крунисао и помазао Харолда за краља. Вилијам је схватио да је енглеска црква, поред тога што ју је водио неканонски архиепископ, била у цезаропапистичкој потчињености краљу узурпатору.

Иронија је у томе што је Вилијамовог архиепископа, Маурилија, неканонски именовано војвода, који је вршио чистију цезаропапистичку контролу над својом Црквом, него било који европски владар пре њега. Али папа је био спреман да превиди ову индискрецију (и другу индискрецију свог неканонског брака) у замену за његову војну подршку против Византијског царства и Енглеске. Тако су од 1059. године Нормани добили папин благослов да у име Светог Петра освоје поседе царства у Јужној Италији, у којима се говори грчки језик. А када је то освајање завршено, они су напали Грчку (1080-их), а затим, током Првог крсташког рата, Блиски исток, где су успоставили Норманско краљевство Антиохије. Нормани су били бољшевици Европе у 11. веку века, војна десна рука тоталитарне револуције која је почела у Риму 1054. године.

Треће, и најозбиљније, у очима Европљана из 11. века, Харолд је прекршио заклетву верности коју је положио Вилијаму 1064. године. Сада сви докази сугеришу да је ова заклетва положена под принудом. Штавише, први закон у *Кодексу краља Алфреда Великог* гласио је: „Ако је човек неоправдано приморан да обећа или да

ће издати свог господара или да помогне у незаконитом подухвату, онда је боље бити лажан у односу на обећање, него га испунити.” Ипак, нема сумње да је овај грех ослабио његову позицију вероватно више, него било који други фактор.

Амбасада у Риму

Када је Харолд крунисан за краља, Вилијам му је послао формални протест, који је одбијен. Вилијам је онда почео да се спрема да нападне Енглеску и свргне Харолда. Пошто је за своје планове добио подршку племића и свештенства, обратио се веома поштованом опату Ланфранку од Бека за савет да ли ће га папа подржати.

Један од његових аргумената би био Харолдово кривоклетство, а самим тим и његова неприкладност да буде краљ са становишта Цркве. Такође, како Патерсон пише, „Вилијам би можда додао на своју листу навода: Харолд је био човек флагрантно исквареног морала, блудник који је донео децу на свет без брака одобреног црквом; отворено је живео са женом [Едит *Свон Нек*, тј. „Лабудовог врата”] која му није била супруга; живео је у презиру и у побуни против црквених захтева за хришћанском породицом. Папа сигурно није желео таквог човека за краља Енглеске.”

„Даље, Вилијам је можда тврдио да је Стиганд, архиепископ – или такозвани архиепископ – који је наводно чуо да је краљ Едвард одредио Харолда за свог наследника, био плаћен од Харолдове породице. Био је лажни архиепископ, незаконито именован док је Роберт од Јумиегеса, који је био законито именован, још увек био на тој функцији, али су га Харолд и његов отац протерали из Енглеске. Стиганд је постављен искључиво на захтев Харолдове породице. Можда је Вилијам и изнео своје тврдње, да би служио Харолдовој породици. Војвода је можда питао да ли је Стиганд пример црквених именовања која су се могла очекивати од Харолда? Да ли би папа могао бити вољан да преда у руке морално исквареног самослужитеља будућност цркве у Енглеској?”

„Ланфранк, упознат са црквеним пословима, можда је понудио неко своје оружје. Харолд и његова браћа су истрајали у подршци Стиганду, иако је био под сумњом. Харолд и његова браћа су се доследно опирали реформама које је Рим тражио од цркве у Енглеској да изврши...”

Резултат овог састанка је био да је „неког неутврђеног датума у првих осам месеци 1066. године [Вилијам] апеловао на папство и послата је мисија под вођством Гилберта, архиђакон од Лизијеа, да тражи пресуду у корист војводе од Александра II. Нису сачувани записи о саслушању у Риму, нити постоје докази да је Харолд Годвинсон икада био позван да изнесе своју одбрану. С друге стране, могу се са сигурношћу претпоставити аргументи које су користили војводици представници. Најважније међу њима мора да је било инсистирање на Харолдовој заклетви и њено кршење када је гроф преузео престо. Нека оптужба је такође могла да се изнесе против куће Годвина у вези са убиством *ателинга*¹² Алфреда 1036. и контрареволуцијом 1052. године. Војвода би, штавише, могао да укаже на недавни и значајни црквени препород у провинцији Роуен, и тврди да је учинио много да то подстакне. Из ових разлога, реформаторско папство би могло легитимно да тражи неку предност у свакој победи коју би Вилијам могао да оствари над Харолдом. Тако је војводи од Нормандије било омогућено да се појави као оружани агент црквене реформе против принца који се кроз своје дружење са Стигандом поистоветио са условима које је осуђивала реформаторска партија у Цркви. Архиђакон Хилдебранд је, дакле, снажно добио подршку војводе Вилијама, а Александар II је био наведен да јавно прогласи своје одобравање подухвата војводе Вилијама.”

Према Френку Меклину, управо је аргумент о Стигандовој неканоничности „највише заинтересовао Александра. Вилијам је своју жалбу папству у великој мери навео на својој наводној улози вође покрета верских и црквених реформи у Нормандији и човека који је могао да очисти Аугијеве штале од црквене корупције у Енглеској; ово је тешко оптерећивало Александра, који је, као што је показао његов окршај са Харалдом Хардрадом 1061, сматрао да су цркве северне Европе сувише удаљене од папске контроле. Био је то трајни сан новог „реформистичког” папства да буде универзално прихваћено као арбитар престола и њиховог наслеђивања; Вилијамов омаж је стога представљао вредан преседан. Није изненађујуће што је Александар дао свој благослов предложеној инвазији на Енглеску. Понекад се постављало питање зашто Харолд није послао своју амбасаду (представништво, делегацију) да се супротстави Вилијамовим аргументима. Готово сигурно, одговор

¹² Израз који је означавао принца или лорда у англосаксонској Енглеској. (прив. прив.)

је да је сматрао да је то губљење времена по два основа: метод избора краља у Енглеској није имао никакве везе са папом и то није било подручје за његову интервенцију; и, у сваком случају, папа је сада био оличење Нормана у јужној Италији и на крају ће учинити оно што су му они наредили. Харолд је био у праву: Александар II је благословио све норманске пљачкашке експедиције 1060-их.

„Али иако је папска санкција за Вилијамово 'предузеће Енглеске' била морално безвредна, била је то и велика пропаганда и дипломатски тријумф за Нормане. Била је то пропагандна победа јер је омогућила Вилијаму да се представља као вођа крсташа у светом рату, замагљујући и мистификујући основне, материјалистичке мотиве својих следбеника и плаћеника. То је такође дало Норманима велики психолошки подстицај, јер су могли да себе доживљавају као изабранике Божје, а значајно је да нико од Вилијамовог ужег круга није сумњао у коначни успех енглеског подухвата.

„Нормандија је сада изгледала као врх копља самоувереног хришћанства, у офанзиви по први пут после векова, док је раније [западно] хришћанство било опседнуто Викинзима на северу, Мађарима на истоку и исламом на југу. Није било случајно да су, пошто су Мађарска и Скандинавија недавно христјанизоване, Нормани били авангарда у првом крсташком рату, одговарајуће названом: против исламских незнабожаца у Светој земљи.

„Александаров налог је такође био дипломатски тријумф, пошто је папско одобрење Нормана отежало другим силама да интервенишу на Харолдовој страни. Вилијам је такође предухитрио један од потенцијалних извора подршке за Англосаксонце, тако што је послао амбасаду [немачком] цару Хенрију IV; и ово је било значајно успешно, уклањајући могућу баријеру позиву добровољаца широм Европе у крсташки рат”.

„Гилберт се вратио у Руан”, пише Патерсон, „носећи не само велику добру вест [о Вилијамовој победи], већ и папски барјак, бео са црвеним крстом, који му је папа дао да га поклони војводи Вилијаму, дозвољавајући војводи да иде у рат испод симбола црквеног овлашћења.

„Гилберт је такође однео војводи још један поклон од папе, тешки златни прстен који је благословио свети отац и који је у малом одељку прекривеном угравираним врхом прстена садржавао једну од најсветијих реликвија које је папа могао дати, енормно моћан знак божанске наклоности који ће војвода понети у битку – коса за коју се верује да је са свете главе самог Светог Петра.”

Тако је почетком 1066. године војвода Вилијам почео да оку-
пља огромну војску из целе Западне Европе у припреми за оно што
је у ствари постао први крсташки рат јеретичког папства против
Православне цркве.

Шта би се догодило да је Вилијам изгубио случај у Риму?
Џон Хадсон спекулише да су „реформатори у папству, који су подр-
жали Вилијама у његовој потрази за енглеским престолом, можда
изгубили замах. Нормандија би била у великој мери ослабљена...”
Другим речима, цео ток европске историје могао би се промени-
ти... Драматична прича те судбоносне године била је одлучивање
о судбини западних хришћанских народа у вековима који долазе.
Јер да су Енглези победили Нормане, вероватно не само да се нор-
манска освајања у остатку Европе никада не би догодила, већ би и
моћ „реформисаног” папства доживела нагли пад, што би омогу-
ћило да се снаге истинског Римског царства поврате.

Али Божанска промисао је пресудила другачије. Западни на-
роди су због својих грехова сматрани недостојним непроцењивог
бисера, Светог Православља, којег су толико векова раније купили
са таквим самопожртвованим ентузијазмом.

Краљ Харолд

Волтамски хроничар, који је писао након смрти краља Ха-
ролда, написао је да је изабран једногласно; „јер није било никога
у земљи бољег знања, снажнијег у оружју, мудријег у законима зе-
мље или више цењеног због своје храбрости сваке врсте”. Аноним-
ни биограф додаје да је био привлачан, грациозан и снажан телом;
и иако је имплицитно критичан према Харолдовом понашању 1065.
током побуне Нортамбрије (вероватно одражавајући ставове кра-
љице Едит), он га ипак назива мудрим, стрпљивим, милостивим,
храбрим, умереним и разборитим карактером. Да је био и снажан и
храбар сведочи не само његова веома успешна војна каријера, већ и
извлачење двојице људи из живог песка током боравка код Вилија-
ма 1064. године. Да му се већина Енглеза дивила и да му је верова-
ла, показује његово ступање на престо без икакве опозиције, иако
по наследном праву није био најјачи кандидат. Тек после његове
смрти, неко је изнео кандидатуру принца Едгара – и то само поло-
вично. Тако је на енглеској страни постојала општа сагласност да
је он, упркос својој заклетви, најбољи човек који ће водити земљу.

Нормани су га и мрзели и дивили му се. Тако је Вилијам од Поатјеа признао да је био ратоборан и храбар. А Ордерикус Виталис, који је писао неких 70 година након освајања, каже да је Харолд „био веома цењен због свог високог раста и елеганције, због своје телесне снаге, због своје оштроумности и вербалне лакоће, свог смисла за хумор и свог поштеног држања”. Какви год да су били његови лични греси пре него што је постао краљ, изгледа да се јако трудио да их искупи када је ступио на престо. Можда је под утицајем епископа Вулфстана отпустио своју љубавницу, прелепу Едит „Лабудовског врата”, и ступио у законити брак са сестром грофова Едвина и Моркара, Алдитом. Онда је, како пише Флоренс од Вустера почео да „укида неправедне законе и да доноси добре; да патронизује цркве и манастире; да одаје посебно поштовање према епископима, игуманима, монасима и клирицима; и да се показује побожан, понизан и пријатан према свим добрим људима. Али према злотворима се понашао веома строго и давао општа наређења својим грофовима, аристократији, шерифима и витезовима да затворе све лопове, пљачкаше и сметње у краљевству. Радио је лично и на мору и на копну за заштиту свог краљевства.”

Иако није било отвореног противљења његовом посвећењу за краља, један извор указује да „Нортамбријанци, велики и буран народ, нису били спремни да се покоре”, баш као што нису били спремни да се покоре краљу Едварду. Харолд је морао да буде сигуран да има подршку турбулентног Севера. Тако је почетком године затражио помоћ од епископа Вулфстана у мировној мисији у Нортамбрији.

„Јер је слава [Вулфстанове] светости”, пише Вилијам од Малмзберија, „толико пронашла пут до најудаљенијих племена, да се веровало да може да угуши и најтврдоглавију дрскост. И тако се догодило. Јер та племена, неукротива мачем, и охoola из генерације у генерацију, а ипак због поштовања које су гајили према бискупу, лако су се заклињала на верност Харолду. И тако би наставили да их Тостиг, као што сам рекао, није одвратио од тога. Вулфстан, иако је био добар, благ и љубазан, није говорио глатке ствари грешницима, него је прекоравао њихове пороке и претио им да ће доћи зло. Ако су и даље бунтовни, јасно би их упозорио, да треба да плате казну у патњи. Никада га његова људска мудрост или његов дар пророштва нису преварили. Много тога је предсказао, како на том путу, тако и у другим временима. Штавише, он је јасно говорио

Харолду о несрећама које би требало да задесе њега и целу Енглеску, ако он сам не промисли да исправи њихове зле путеве. Јер у то време Енглези су углавном били зла крв; а у миру и обиљу пријатних ствари, раскош је цветала”.

У пролеће и лето, док је Халајева комета пламтела небом, две војске су се гомилале на супротним странама Ламанша. Док је Вилијам изградио огромну флоту да преведе своје људе преко Ламанша, краљ Харолд је држао своје људе под оружјем и у високом степену приправности дуж јужне енглеске обале. До септембра, Вилијам је био спреман; али су га неповољни ветрови задржали у француским лукама. Краљ Харолд је, међутим, био принуђен да пусти своје људе кући на жетву. Енглеска обала је сада била опасно изложена...

Пјер Буе је тврдио да нису само неповољни ветрови задржали Вилијама у француским лукама, већ и тајни споразум са норвешким краљем Харалдом. Професор Франсоа Нево објашњава: „Ово чекање [на француској обали] заправо није било случајно, а Пјер Буе је недавно дао веома задовољавајуће објашњење. Вилијам је показао истанчан смисао за стратегију, па чак и извесно макијавелистичко лукавство. Није био неупознат са чињеницом да га Харолдова војска чека на плажама. Непосредно сударање би довело до крвопролића. Али Харолд није могао да држи своје трупе регрутоване на неодређено време, посебно не у фирду¹³, који је био састављен од локалних сељака. Вилијам је тачно израчунао: Харолд је 8. септембра испустио своју флоту и део своје војске и повукао се у Лондон, остављајући обалу небрањену. Претпоставља се да је био убеђен да је Вилијам одложио инвазију до следећег пролећа. Али Вилијам је и даље чекао, јер је знао да је још једна инвазија на Енглеску управо тада била у току.

„Не знамо ништа о односима између Вилијама и краља Норвешке. Да ли су преговарали о подели Краљевине Енглеске? Није немогуће. Оно што је сасвим вероватно јесте да су два претендента на престо успоставила контакт. Посредник је можда био Тостиг, који је раскинуо са својим братом Харолдом и сада је сарађивао са својим најгорим непријатељима, укључујући краља Норвешке. Знамо да је Тостиг путовао између Норвешке и Фландрије неколико пута током овог периода, а можда је посетио и Нормандију. Таква путовања морем су могла бити прилично брза, а информације

¹³ Фирд је плаћеничка војска у англосаксонској Енглеској. (прим. прев.)

су слободно кружиле између Ламанша и Северног мора. Харалд и Вилијам су били лукаве старе лисице. Иако уједињени против Харолда, били су ривали за краљевство. Заједнички напад је био у њиховом интересу, јер би то приморало Харолда да подели своје снаге. Такође су знали да ће онај ко први нападне бити у неповољнијем положају, јер ће Харолдове трупе још увек бити свеже. У овој игри, Вилијам је имао значајан адут: клима Нормандије му је омогућила да чека дуже од свог партнера и ривала. У ствари, Харалд Хардрада је први напао.”

Битка на Стамфордском мосту

Норвешки краљ Харалд Хардрада извршио је инвазију на Нортамбрију уз помоћ прогнаног брата енглеског краља Харолда Тостига. Према писању средњовековног исландског историчара Снорија Стурлусона, док се Норвежанин Харалд спремао да нападне Енглеску, сањао је да је у Трондхајму и да је тамо срео свога полубрата, Светог Олафа. И Олаф му рече да је извојевао многе победе и умро у светости јер је остао у Норвешкој. Али сада се плашио да ће он, Харалд, дочекати своју смрт, „и вукови ће ти растргнути тело; Бога не треба кривити”. Снори је написао да су „у то време пријављени многи други снови и предзнаци, а већина њих је била злослутна”.

Након што је 20. септембра победио грофове Едвина и Моркара код капије Фулфорда, норвешки краљ је тријумфално ушао у Јорк, чији грађани (углавном скандинавског порекла) не само да су му се предали, већ су пристали да заједно с њим крену на југ против остатка Енглеске. Ова последња издаја, која се догодила у истом граду у коме су 760 година раније римске легије прогласиле за цара оснивача хришћанског Рима, Светог Константина Великог, вероватно је била пресудна у запечаћењу судбине православне Енглеске. То може бити и разлог зашто је управо Нортамбрија највише страдала од пустошења Вилијама Освајача 1066-1070.

Међутим, 25. септембра, након невероватно брзог форсираног марша из Лондона, енглески краљ Харолд је стигао у Јорк, а затим је готово одмах пожурио на Стамфордски мост, где су се улогорили Норвежани и побуњени енглески и фламански плаћеници. После дуге битке у којој су обе стране претрпеле огромне губитке, норвешка војска је уништена, а Харалд Хардрада и Тостиг су погинули.

Рукопис ‘Ц’ *Англосаксонске хронике* завршава на овој високој тачки; али је Божанска промисао одредила да „још није био крај”.

Краљ Харолд је 1. октобра, док је славио победу у Јорку, чуо да се Вилијам, пошавши из Француске 27. септембра, искрцао у Пенвензи на јужној обали. Иако би му, са војне тачке гледишта, вероватно било боље да се одмори и окупи велике снаге из целе земље док је одвлачио Вилијама даље од своје базе, чиме би проширио своје линије комуникације, Харолд је одлучио да употреби исту тактику присилних маршева и удар грома који је тако добро деловао против Норвежана. Зато је својим људима наредио да марширају назад у Лондон.

На путу је свратио у Волтам, манастир који је основао и великодушно обдарио да у њему буде смештен највећи свети предмет енглеске цркве – Црни крст од Волтама. Неколико година раније, овај Крст је откривен у земљи као одговор на божанско откривење скромном свештенику Монтакута у Сомерсету. Постављен је на кола која су вукли волови, али су волови одбијали да се крећу све док се не изговори име „Волтам”. Тада су волови кренули, без икаквог људског навођења, право према Волтаму, који је био много миља удаљен на другом крају земље. На путу је извршено 66 чуда исцељења над болесницима који су га поштовали, све док се није смирио на месту на којем је краљ Харолд подигао свој манастир.

Само неколико дана раније, на путу за Јорк, краљ Харолд је свратио у манастир и молио се испред Црног крста када је примио поруку од игумана Етелвина од Ремзија. Те ноћи му се указао краљ Едвард Исповедник и испричао му о Харолдовој невољи и тела и духа – о његовој забринутости за безбедност свог краљевства и о снажном болу који му је изненада захватио ногу. Затим је рекао да је његовим заступништвом Бог дао Харолду победу и исцељење од његовог бола. Обрадован овом поруком, Харолд је добио и исцељење и победу.

Али била је друга прича на повратку на југ у борбу против Нормана. Харолд је „ушао у цркву Светог крста и ставио мошти које је имао у капели на олтар, и заветовао се да ће, ако му Господ подари успех у рату, цркви подарити много блага и велики број свештенослужитеља да тамо служе Богу и да ће и он сам служити Богу као Његов купљени роб. Свештенство, које га је пратило, заједно са поворком која је ишла пре њега, дође пред врата цркве у којој је лежао ничице, руке раширених у виду крста испред Часног крста молећи се Распетоме.

„Тада се догодило невероватно чудо. Јер лик Распећа, који је раније био усправљен гледајући нагоре, када је видео како се краљ понизио на земљу, спустио је лице као да је тужан. Дрво је заиста знало будућност! Сакристан Туркил је тврдио да је и сам то видео и наговестио је многим док је сакупљао и спремао дарове које је краљ ставио на олтар. „То сам добио из његових уста и из тврдњи многих пролазника који су видели главу слике усправљену. Али нико осим Туркила није видео да се сагиње. Када су видели овај лош знак, савладани великом тугом, послали су у битку старију и најугледнију браћу цркве, Осегуда Кнопеа и Ајрика Чајлдемајстера, заједно у битку, како би се, када се сазнао исход, побринули за тела краља и оних његових људи који су били одани Цркви, и, ако је то будућност, вратили њихова тела...”

Битка у Хејстингсу

Харолд се 5. октобра вратио у Лондон са својом исцрпљеном војском. Здрав разум је налагао да остане тамо док не стигну намети које је тражио; али уместо тога, на збуњеност свих историчара од 11. до 20. века, гурао је даље усиљеним маршом од 50 до 60 миља јужно, после само неколико дана одмора и без преко потребног појачања. Шта је био разлог за ову кључну тактичку грешку?

Дејвид Хауарт је убедљиво тврдио да је разлог био то што је Харолд сада, по први пут, чуо (од Вилијамовог изасланика) да је папа екскомуницирао њега и његове следбенике и да се Вилијам борио уз папин благослов и под папиним барјаком, са златом опточеним зубом Светог Петра око врата. „То је значило да он није само пркосио Вилијаму, већ је пркосио папи. Било је сумњиво да ли ће га Црква, војска и народ подржати у том пркосу: у најбољем случају, били би збуњени и половични. Стога, пошто је битка морала да се води, она се морала водити одмах, без дана одлагања, пре него што вест процури. После тога, ако је битка добијена, дошло би време да се расправља о папиној одлуци, објасни да је суђење било трагедија, испита се, жали се на њу или једноставно настави да јој пркоси...”

„...Ово је постало приватна ствар савести. Постојао је један виши апел, на суд самог Бога, и Харолд је могао само себе да преда тој пресуди: ‘Нека сада Господ одлучи између Харолда и мене’ [Вилијам је рекао]. Био је изазван да се састане за коначну одлуку

и није могао да је избегне; да би Бог могао да објави Свој суд, био је обавезан да лично прихвати изазов.”

„Напустио је Лондон увече 12. октобра. Неколико пријатеља са њим који су знали шта се догодило и који су још веровали у њега: Гирт и његов брат Леофвин, његов нећак Хакон кога је спасао из Нормандије, два каноника из Волтама који су већ били нервозни због чуда које су видели, два остарела и поштована игумана који су носили вериге изнад себе, и – можда из даљине – Едит Сванешалс, мајка његових синова. Предводио је војску, коју није познавао, остатке своје куће и све друге људе који су се већ окупили у Лондону. Очекивали су северне грофове са континентима, али они нису дошли и он није могао да чека. Поново је жахао преко Лондонског моста и овога пута низ Доверски пут до Рочестера, а затим мањим римским путем који је ураћао на југ кроз Андресвалд – кроз шуму сада жуту од јесени и путем већ прекривеним опалим лишћем. Мушкарци Кента и Сасекса били су позвани да се састану код древног дрвета јабуке које је стајало на шинском спајању изван енклаве Хејстингс. Харолд је стигао на то место састанка касно на петак 13., спреман да се суочи са својом судбином; па чак и док се војска припремала за битку, ако се може даље веровати *Роману де Руу*, почела је да се шири ужасна гласина да је краљ екскомунициран и да је иста судбина висила над сваким човеком који се борио за њега.”

Једина војна предност коју је Харолд могао да добије својом тактиком изненађења је изгубљена: Вилијам је био обавештен о његовом кретању. И тако, како каже *Англосаксонска хроника*, управо је Вилијам, рано ујутро 14. октобра, „наишао на њега неочекивано пре него што је његова војска била доведена у ред. Ипак, краљ се најодлучније борио против њега са оним људима који су желели да стану уз њега, и дошло је до великог покоља на обе стране. Краљ Харолд је убијен, и Леофвин, његов брат, и гроф Гурт, његов брат, и многи добри људи. Французи су имали у поседу место клања, како им је Бог дао због грехова нације...”

Како је рекао Вилијам од Малмзберија, Енглези су „били малобројни, али екстремно храбри”. Чак су и Нормани признали да је битка била очајнички на ивици. Да краља Харолда није погодила залутала стрела у око, резултат би могао бити другачији.

Али Божанска промисао је другачије пресудила, како је рекао хроничар, „због грехова нације”.

Зашто је хроничар рекао: „са оним људима који су желели да стану уз њега”? *Јер многи нису хтели да остану са њим када су сазнали за папину анатему.* Па ипак, многи други су остали, укључујући неколико црквених лица. Зашто су остали, знајући да могу да изгубе, не само своја тела, већ и, ако је анатема била истинита – своје вечне душе? Мало ко је вероватно знао за раскол из 1054. између Рима и Истока, или за теолошке аргументе – око *Филиокве*, око бесквасних хлебова на Литургији, око тобожње универзалне јурисдикције папе – који су довели до раскола. Још мање, ако их је уопште било, могло је доћи до чврстог закључка да је Рим погрешно, а да је Константинопољ био у праву. Опште је прихваћено да се Харолд лажно заклео када је дошао на престо, а они су ипак остали уз њега.

Пратећи Харолда, Енглези који су се борили и погинули код Хејстингса следили су своја срца, а не главу. Њихова срца су им говорила да је, без обзира на грехе краља и нације, он и даље њихов краљ, а ово је и даље њихов народ. Бог сигурно не би желео да они дезертирају у време највеће потребе, у борби на живот и смрт против немилосрдног освајача? Можда су се сетили речи јоршког архиепископа Вулфстана: „На који начин ће мир и утеха доћи Божјим слугама и Божјим сиромасима, него кроз Христа и кроз хришћанског краља?” Готово сигурно их је привлачило благодатно осећање лојалности Господњем Помазанику; јер су Енглези били изузетни у свом сталном поштовању монархије, коју је у другим деловима уништило папство.

Енглези су такође могли помислити да је овај дан, 14. октобар, био празник Светог Калиста, папе из 3. века, кога су многи римски хришћани његовог времена (укључујући Светог Иполита) сматрали расколничким антипапом. Ако је тај папа могао да буде расколник, зар није било много више разлога да се верује да је и овај био расколник, јер је био под анатемом Велике цариградске цркве и претпостављао да као и он располаже царствима као црквама и благосиља оружану инвазију непозваних странаца на мирне хришћанске земље? А ако је тако, зар онда нису они, Нормани, били расколници, док су прави хришћани били они који су одбили да се повинују њиховим лажним декретима и анатемама?

Сахрана краља Харолда

После Хејстингса, Вилијам је могао да тврди да је Бог одлучио између њега и Харолда у његову корист. Па ипак, чак ни његови нормански бискупи нису били тако сигурни. Тако су у саборном акту из 1070. године наметнули покору свим Вилијамовим људима који су учествовали у бици – упркос чињеници да су се борили уз папин благослов! Дојен англосаксонских историчара, сер Франк Стентон, назива ово „изванредном епизодом”.

Вилијамови поступци непосредно после битке били су невиђено окрутни и безбожни, чак и по не баш цивилизованим стандардима тог времена. Тако је одбио да тело краља Харолда, које су Нормани страшно унаказили, преда његовој мајци на сахрану, иако му је она понудила тежину тела у злату. На крају су монаси из Волтама, уз помоћ Харолдове бивше љубавнице, Едит „Лабудовог врата”, пронашли тело и сахранили га, како се веровало, у Волтаму.

Међутим, сада постоје убедљиви докази да је унакажено тело откривено у сјајном ковчегу у Годвиновој породичној цркви у Бошаму 7. априла 1954. године заправо тело последњег православног краља Енглеске.

У ствари, тог датума су пронађена два краљевска ковчега. У једном су пронађене кости ћерке претходног краља Енглеске Канута, која се удавила у младости. У другом, „величанствено намештеном” ковчегу су биле кости средовечног човека, али без главе и са неколико сломљених костију. Претпостављало се да су то кости грофа Годвина, оца краља Харолда.

Неколико година се на ово откриће није обраћала пажња. Међутим, недавно је локални историчар Џон Полок преиспитао све доказе који се односе на кости у другом ковчегу и дошао до закључка да оне припадају никоме другом до самом краљу Харолду. Истиче, прво, да не могу припадати грофу Годвину, јер је, према *Англосаксонској хроници*, Годвин сахрањен у Винчестеру, а не у Бошаму. Друго, кости су у тешко осакаћеном стању, што није у складу са оним што знамо о Годвиновој смрти. Међутим, ово је у складу са оним што знамо о смрти краља Харолда, јер су га четири витеза дивљачки исекла на комаде на бојном пољу. Као што каже најстарији извештај о бици који имамо, од Гија, епископа Амијена: „Врхом свог копља први (Вилијам) је пробио Харолдов штит, а затим пробио његове груди, заливши земљу његовом крвљу, која

се излила у бујицама. Други (Еустахије) му је мачем одсекао главу, одмах испод места где га је штитио шлем. Трећи (Хју) му је извукао утробу копљем. Четврти (Валтер Гифард) му је одсекао ногу у бутини и бацио је далеко. Овако оборено, мртво тело је лежало на земљи.” Штавише, таписерија из Бајеа јасно показује мач једног од витезова који сече краљеву леву бутину, а једна од костију у ковчегу је управо сломљена лева бутна кост. Треће, иако извори кажу да је Харолд сахрањен у манастиру који је основао у Волтаму, његово тело никада није пронађено тамо или било где другде. Међутим, најавторитативнији од извора, Вилијам од Поатјеа, овако се обраћа мртвом Харолду: „Сада лежиш тамо у *свом гробу поред мора*: генерацијама још нерођеним од Енглеза и Нормана бићеш проклет...” Црква код Бошама је и поред мора и недалеко од бојног поља...

Стога је могуће да су ожалашћени монаси за које се каже да су сахранили тело краља Харолда у Волтаму, у ствари сахранили у његовој породичној цркви крај мора у Бошаму. Или, што је вероватније, сам Вилијам га је сахранио у Бошаму, пошто је црква прешла у његов посед, а каже се да је наредио да се сахрани „на обали мора”. Али то је учињено у тајности, јер Нормани нису желели никакво јавно поштовање краља којег су толико мрзели, а Црква није могла да толерише ходочашћа до гроба овог, последњег моћног непријатеља „реформисаног папства” на Западу. И тако се проширила гласина да је Харолд преживео битку и да је постао тајни пустињак на северу – гласину коју тек сада можемо са сигурношћу одбацити.

Краљ Вилијам

После Хејстингса, Вилијам је полако напредовао у облику слова S преко Кента, Сарија, Хемпшира и преко Темзе код Волингфорда до Беркамстеда северно од Лондона.

Док се приближавао Лондону, у близини Светог Албана, светишта протомученика Британије, затекао је пут блокиран, према Матеју Париском, „масом великог дрвећа које је било оборено и наслагано преко пута. Игуман Светог Албанса био је послат да објасни ове демонстрације, за које је, одговарајући на краљева питања, искрено и неустрашиво рекао: „Извршио сам дужност која се односи на моје рођење [био је краљевске крви] и позивање; и ако су други мог чина и професије чинили слично, како су могли и требали, до сада није било у твојој моћи да продреш у земљу.” Недуго

затим, тај исти Фредерик био је на челу конфедерације, решен да, ако је могуће, примора Вилијама да влада као саксонски принц, односно по древним законима и обичајима, или да постави... Едгара Ателинга на своје место. Вилијам се неко време покоравао и, на великом савету у Беркамстеду, заклео се, на свим реликвијама цркве Светог Албана, да ће се придржавати дотичних закона, а заклетву је примио опат Фредерик. На крају је, међутим, Освајач постао исувише јак да би био ограничен било каквим мерама, ма како национално извршним или пожељним, и изгледа да му није много стало до заклетве, осим ако је он заклетву положио. Несрећни Харолд је, на пример, открио да нема светлости у кршењу заклетве. А Вилијам је постао репресивнији него икада. Свети Албанс је, као што се могло и претпоставити, посебно патио од његове освете; одузео је све његове земље које су се налазиле између Барнета и Лондонстона, и тешко је био спречен да потпуно уништи манастир. Ударац је био довољан за Фредерика, који је умро од туге у Манастиру Ели, одакле је био приморан да побегне.”

У новембру је Освајач остао у Кентерберију, одакле је архиепископ Стиганд побегао да би се придружио националном отпору у Лондону. Једне ноћи, неки од браће су видели Светог Дунстана како излази из цркве. Када су покушали да га задрже рекао је: „Не могу остати овде због прљавштине твојих злих путева и злочина у цркви”. Прва црква краљевства није дуго преживела одлазак Светог Дунстана. Дана 6. децембра 1067. године спаљена је до темеља...

Вилијам је наставио свој марш, систематски уништавајући земљу док је пролазио кроз њу. Почетком децембра био је у Саутворку, спалио га и отерао трупе принца Едгара на Лондонском мосту.

Почели су да се дешавају важни пребези са енглеске стране. Прва је била Едит, удовица краља Едварда и сестра краља Харолда, која му је дала кључни град Винчестер. Тада му се архиепископ Стиганд потчинио у Волингфорду. А у Беркамстеду, према *Англосаксонској хроници*, „сачекали су га епископ Алдред [од Јорка], принц Едгар, гроф Едвин, гроф Моркар и сви најбољи људи из Лондона, који су се покорили из нужде”.

Коначно, на Божић – како је тај дан био судбоносан, и по добру и по злу, у енглеској историји! – крунисао га је за краља архиепископ Алдред; „и Вилијам се заклео на Јеванђељу и дао реч, пре него што му Алдред стави круну на главу, да ће управљати овом нацијом у складу са најбољом праксом својих претходника ако му буду лојални.”

И Лондонци су страдали од свог новог господара. Током Вилијамове службе крунисања, архиепископ Алдред је прво питао Енглезе на енглеском да ли је њихова воља да Вилијам буде постављен за краља. Они су пристали. Затим се Џофри, бискуп Кутанса, обратио Норманима на француском са истим питањем. Када су и они пристали, они који су чували стражу испред манастира дигли су узбуну и почели да пале град.

Професор Ален Браун пише: „Ордрик Виталис, у живописном одломку, описује како се паника ширила у цркви док су се мушкарци и жене свих степена у бекству притискали до врата, а само неколико је остало да доврше крунисање краља Вилијама, који је, каже он, ‘насилно дрхтао’. За Вилијама је ово заиста морао бити један застрашујући тренутак у његовом животу... Он је имплицитно веровао у своје право на Енглеску, а чинило се да је Бог фаворизовао то право и да је донео Свој суд на хејстиншко поље. И сада, у врхунском тренутку миропозања и освећења на његовом крунисању, када је благодат Божија требало да дође на њега и да га учини царем и свештеником, наста велика бука, и прозори манастирске цркве засветлеше се ватром, и људи су бежали око њега. Тада му се морало чинити да је и поред свих претходних знакова и предзнака погрешио, недостојан, јер се његов Бог окренуо против њега и одбацио и њега и његову ствар, и није чудо што је дрхтао све док страшни тренутак није прошао и свет се поново исправио.”

После свечаности, Освајач је наметнуо народу „веома тежак порез”. Затим, након што је дао упутства за изградњу двораца широм земље, вратио се у Нормандију водећи са собом све поглаваре Енглеске као таоце.

Искушења севера

У децембру 1067. вратио се у Енглеску и брзо угушио побуну у Кенту и Хертфордширу. Тада је у Ексетеру избила озбиљнија побуна. Тамо је кренуо са удруженом војском Нормана и Енглеза, и након 18 дана опсаде град се предао; након чега је уследило потчињавање Келта Корнвола, и градова Глостер и Бристол.

У међувремену, на северу се отпор окупљао око грофа Моркара, коме је било дозвољено да се врати из Нормандије; и претила је интервенција шкотског краља Малколма, који је давао уточиште принца Едгара и који се оженио његовом сестром Маргарет, и данског краља Свена. Након што је провео Васкрс у Винчестеру,

Вилијам је брзо марширао на север и изградио замкове у Ворвику и Јорку, где је добио покорност локалних магната и обезбедио примирје са шкотским краљем. Затим се окренуо ка југу да обезбеди потчињавање Линколна, Хантингдона и Кембриџа.

Али 28. јануара 1069. Норман кога је Вилијам именовано грофом од Нортамбрије северно од Тиса нападнут је на улицама Дарама и спаљен у кући епископа Етелвина. Потом је уследио устанак у Јорку, а принц Едгар се спремао да се пресели из Шкотске. Вилијам је, међутим, кренуо брже, растеравши опсаде замка Јорк, осветивши се побуњеницима и поставивши Госпатрика за грофа.

Почетком лета 1069. вратио се у Нормандију; али је скоро одмах данска флота од око 240 бродова упловила у Хамбер. У комбинацији са Едгаром, Госпатриком и Валтеофом, уништили су нормански гарнизон у Јорку, а затим се улогорили на јужној обали Хамбера, утврђујући острво Аксолм. Ово је био сигнал за друге устанке у Дорсету и под Едрикком Дивљим на велшким границама.

Побуњеници су поражени, а Данцима је плаћено да се врате кући. Последице овог последњег великог устанка против Вилијамове владавине описао је велики француски историчар Тјери: „Освајачка војска, чије су дивизије покривале простор од стотину миља, прешла је ову територију... у свим правцима, а трагови њиховог проласка кроз њу били су дубоко утиснути. Стари историчари причају да од Хумбера до Тина није преостало ни парче обрађене земље, ни једно насељено село. Манастири који су избегли пустошења данских пагана, манастир Светог Петра код Веара и други код Витбија настањен женама, били су оскрнављени и спаљени. Јужно од Хамбера, према раним приповедачима, пустошење није било ништа мање страшно. Они својим страсним језиком кажу да је између Јорка и источног мора свако живо биће погубљено, од човека до звери, осим само оних који су се склонили у цркву Светог Јована архиепископа [Јоршког, +721], у Беверлију. Овај Јован је био светитељ енглеске расе. Када су се приближавали освајачи, велики број мушкараца и жена је похрлио, са свим оним највреднијим што су имали, око цркве посвећене њиховом блаженом земљаку. Молили су се Саксонцу на небу, да заштити њих и њихову имовину од непријатељског беса. Нормански логор је тада био седам миља удаљен од Беверлија. Причало се да је црква Светог Јована уточиште богаташа и чувар богатства земље. Неки авантуристички извиђачи, који су по савременој историји звани витезовима, кренули су под командом неког Тустена, како би први приграбили

награду. Ушли су у Беверли без отпора; кренули у црквено двориште, где се окупила преплашена маса; и прешли њене баријере, не бринући се више о саксонском светитељу, него о Саксонцима који су га призивали. Тустен, шеф банде, бацивши око на групе Енглеза, посматрао је старца богато одевеног, са златним наруквицама по моди његове нације. Галопирао је према њему с исуканим мачем, а престрављен старац побегао је у цркву: Тустен га је прогонио; али само што је прошао капију, ноге коња су се оклизнуле по тротоару, одбациле га и изненадиле падом. Угледавши свог капетана полумртвог, остали Нормани су се окренули. Њихова машта је била пробуђена, пожурили су пуни страха да испричају овај ужасан пример моћи Јована од Беверлија. Када је војска прошла, нико се више није усуђивао да искуша освету блаженог светитеља; и.. сама територија његове цркве остала је прекривена настамбама и плодовима, усред разорене земље...

„...Глад је, као верни пратилац освајања, пратила њихове стопе. Од 1067. године, она је опустошила неке провинције, које су једине биле тада освојене; али се 1069. проширила на целу Енглеску и појавила се у свом целокупном ужасу на новоосвојеним територијама. Становници провинције Јорк и земље на северу, након што су се хранили коњима које је норманска војска напустила на путевима, прожирали су чак и људско месо. Више од 100.000 људи, свих узраста, умрли су од оскудице у овим земљама.”

Ордерик Виталис је оштро осудио мучење севера: „Нигде другде Вилијам није показао такву суровост. Срамотно је подлегао овом пороку, јер се није трудио да обузда свој бес и казнио је и невине и криве... Моја прича је често имала прилике да хвали Вилијама, али за овај чин који је осудио и невине и криве да умру спорим гладовањем, не могу да га похвалим...”

Трагом световних армија дошла је и црквена. Тако је Освајач основао нове манастире и населио их норманским монасима. Или су монаси старих манастира једноставно поклани да би се направило место новим. На пример, у Стоуну близу Стафорда на Тренту, како пише Тјери, „био је мали ораторијум, где су две монахиње и свештеник проводили дане у молитви у част саксонског свеца званог Волфед. Свих троје је убио један Енисант, војник освајачке војске, ‘тај је Енисант’, каже легенда, ‘убио свештеника и две монахиње, да би његова сестра коју је довео са собом добила цркву.’“

Професор Даглас пише: „Кампања из 11. века била је неизбежно брутална, али методе које су овде приказане биле су нашироко

сматране изузетним и без оправдања, чак и од стране оних који су иначе били ватрени обожаваоци норманског краља... 'Више сам расположен за сажалевање туге и патње јадног народа, него да лажљивим ласкањем преузем безнадежан задатак оправдавања оног ко је крив за такав масован масакр. Штавише, тврдим да такво варварско убијање не би требало да прође некажњено.' Такав је био поглед монаха у Нормандији. Писац из северне Енглеске да је прецизније детаље о ужасним инцидентима разарања, и подсећа на трулеће и распадајуће лешеве који су засули путеве похаране провинције. Пошаст је неизбежно уследила, а аналита Евешам прича како су се избеглице у последњем оскудном стању слиле у мали град. Није могуће одбацити ове извештаје као реторичко претеривање, јер 20 година касније *Књига Судњег дана* показује трајне последице ужасне посете, а постоје докази да су овакве посете трајале све до Стефанове владавине...''

Архиепископ Јоршки Алдред умро је, сломљеног срца, 11. септембра 1069. године, у изгорелој љусци своје митрополитске столице. И то након што је отишао код Вилијама и јавно га проклео што је прекршио заклетву са крунисања...

Епископ Вулфстан од Вустера је кротко прихватио Освајачеву власт; и сада је послат да смири Честер, будући да је једини епископ кога ће људи те северозападне провинције, последње коју су Нормани покорили, вероватно послушати. Његова предаја, више него било која друга, означила је крај енглеског отпора. Јер док су групе бегунаца наставиле да се боре у различитим деловима земље, посебно у Фенсу под чувеним Херевардом Будним, Вулфстан је био последњи Енглеz општенародне славе око кога је могао да се формира национални отпор.

Пре него што напустимо догађаје на северу, не смемо заборавити да поменемо утицај највећег свеца севера, Светог Катберта (+687). Након насилне смрти Вилијамовог намештеника, Роберта Комина, у Дараму, Вилијам је послао још једну експедицију да успостави ред. Али моћ Светог Катберта, која је страшила несвете краљеве у прошлости, није напустила његов народ.

Експедиција је, пише Ч. Џ. Странкс, „утонула у густу маглу, поставши заштита Светог Катберта своје народу, када је војска стигла до Нортхалертоне. Тада је дошао и сам краљ. Уплашени монаси [предвођени епископом Етелвином од Дарама] одлучили су да се склоне у Линдисфарне и, наравно, да понесу тело свог свеца са собом. Када су стигли до обале насупрот острва, пала је ноћ

и дивљала је олуја. Изгледало је као да им је пут блокиран, јер је море прекрило насип. Били су уморни и уплашени и на крај памети, када се неким чудом, како им се чинило, море повукло и пут до острва се отворио...

„Њихов боравак није био дуг, јер су се вратили у Дарам почетком поста, 1070. године. Две године касније и сам Вилијам Освајач је осетио светитељску моћ. Он је боравио неко време у Дараму на путу кући из Шкотске, како би тамо почео да гради замак. Можда је чуо за пребег у Линдисфарн, те је сматрао да је потребно да положи заклетву монаха да је тело Светог Катберта заиста у Дараму. Али још увек није био уверен и наредио је да гробницу треба отворити на Дан Свих Светих, претећи да ће, ако тела не буде ту, погубити све старешине манастира. Дошао је Дан Свих Светих. Почела је миса, када је изненада краља ухватила силовита грозница. Било је очигледно да је светац био љут на његову дрскост. Вилијам је напустио цркву, узјахао коња и више се није осврнуо док није прешао Тис и безбедно изашао из баштине Светог Катберта...”

У међувремену, епископ Етелвин је одлучио да побегне из норманске Енглеске. Покушао је да отплови за Келн, али су га неповољни ветрови одвезли у Шкотску, где је провео зиму. Године 1071., кренуо је ка Елију, где је требало да Енглези пруже свој последњи отпор...

Последњи устанак Енглеза

Године 1071. последњи остаци енглеског отпора, предвођени грофовима Едвином, Моркардом и Сивардом и епископом Етелвином од Дарама, потражили су уточиште у острвском Манастиру Ели у Источној Англији. Тамо су, под вођством Хереварда Вејка, често нападали Вилијамове људе. Када је Вилијам чуо за ово, инвестирао је у острво и почео да гради насип према њему. Међутим, Херевардови људи су пружили снажан отпор, а „најхришћански” краљ Вилијам је тада прибегаво најзлогласнијој тактици – позвао је вештицу, ставио је на торањ изнад ограда и наредио јој да баца чини на Енглезе. Али ни ово није успело – Енглези су кренули у успешан контранапад, а вештица је пала са своје куле и сломила врат. Коначно, Вилијам је преко игумана и монаха (уз прислушкивање Раног Моркара) освојио упориште; јер, сматрајући то „својом светом дужношћу”, како је то писало у Елиовој књизи, „одржавање свог величанственог храма Бога и Свете Етелдредe”, они су се

помирили са Вилијамом. У замену за обећања да ће њихова земља бити враћена и потврђена, тајно су водили Нормане у упориште побуњеника.

Херевард и његови људи су побегли; али други нису били те среће. Како пише Кигтли, многи су се сигурно запитали „да ли је предаја ипак била тако добра идеја. ‘Краљ је изазвао да се сви браниоци доведу пред њега, прво вође, а затим било који други од ранга или славе. Неке је послао у вечиту тамницу” – међу њима и обманутог Моркара, Сиварда и епископа Етелвина – „друге је осудио да изгубе очи, руке или ноге” – Вилијам је ретко вешао људе, радије дајући им времена за покајање – „док је већину обичног народа пустио да прођу некажњено.’ Затим је, како би се побринуо да га Ели више не узнемирава, наредио да се у манастирском округу (где још увек стоји његова хумка) изгради замак...”

Потом, идући у манастир, „стаде што даље од гроба Свете Етелдред, и баца златник на њен олтар: није се усуђивао да приђе ближе, јер се плашио суда Божијег за зло које је учинио њеном светилишту.’ А могао би добро да чини, јер иако су монаси задржали своја имања и свог енглеског игумана, краљ Вилијам је убрзо нашао изговор да им наплати огромну казну, тако да су били приморани да продају готово све драгоцености своје цркве. Када се показало да је њихова исплата била мања за неколико новчића, он је још више повећао своје захтеве, а они су изгубили оно мало блага које је преостало. „Али чак и после свега овога”, оплакује Ели Бук, „нико није веровао да ће бити остављени на миру” – нити су били”.

После даљих авантура, Херевард се на крају помирио са Вилијамом. Међутим, други енглески вођа, гроф Валтеоф, није био те среће. Придружио се завери Нормана и Саксонаца која је поражена у бици и погубљен је у Винчестеру 31. маја 1076. године, баш када је завршио молитву: „...и не уведи нас у искушење.”

„И тада, како каже прича, на слуху свих, глава је јасним гласом завршила молитву: „Но избави нас од злога. Амин.”” Сахрањен је у Кроуленду, а према игуману Вулфкетилу из Кроуланда многа чуда су се десила на његовој гробници, укључујући поновно спајање његове главе са телом. Међутим, поштовање према њему као свецу није било дозвољено од норманских власти: игуман Вулфкетил је суђен за идолопоклонство (!) пред сабором у Лондону, скинут му је чин и прогнан је у Гластонбери...

3. СУДЊИ ЧАС (1070-1087)

Какве год биле последице битке код Хејстингса, пише Харијет Харви Вуд, „једна чињеница је неоспорна: она је преко ноћи збрисала цивилизацију која је, по свом богатству, политичким уређењима, уметности, књижевности и дуговечности, била јединствена у мрачном добу Европе, и заслужује поштовање. У општој нестабилности, безакоњу и дивљаштву тог времена, англосаксонска Енглеска се истицала као светионик.”

Пређимо сада на последице битке по Енглеску.

Папистичка реформација Енглеске цркве

Седмицу после Васкрса, пише Тјери, „у Енглеску су, на Вилијамов захтев, стигла три легата са апостолске столице, а то су Ерменфени, бискуп Сијене, и кардинали Јован и Петар. Норман је своје велике планове утемељио на присуству ових изасланика свог савезника папе; и држао их око себе читаву годину, поштујући их (каже стари историчар) као да су анђели Божији. Усред глади, која је многа места пустошила, убијајући хиљаде Саксонаца, велике феште прављене су у утврђеној палати Винчестер; тамо су римски свештеници, изнова стављајући круну на главу страног краља, избрисали узалудно проклетство које је Елдред [Алдред], архиепископ Јорка изрекао против њега.

„После празника, у Винчестеру је одржана велика скупштина Нормана, лаика или свештеника, који су господарили земљом Енглеза. На овом сабору су Саксонци позвани да се појаве, у име (власти) Римске цркве, циркуларима, чији би стил могао да их упозори на резултате овог великог сабора (како се звао) за себе. „Иако римска црква,” рекли су изасланици, „има право да посматра понашање свих Хришћана, њој посебно припада да испита ваш морал и начин живота – вас које је раније поучавала у вери Христовој – и да у вама поправи трулеж те вере коју од ње чувате. Да бисмо над вашом личношћу извршили ову спасоносну инспекцију, ми, служитељи блаженог апостола Петра, и овлашћени представници нашег господина папе Александра, решили смо да са вама одржимо савет, како бисмо се обавестили о лошим стварима које су изникле

у винограду Господњем, и нека у њему сади оно што је корисно и за тело и за душу.”

„Прави смисао ових мистичних речи је био да је освајач, у складу са папом, желео да скине цело тело вишег свештенства енглеског порекла; а мисија легата из Рима да дају боју религији била је чисто политичка мера. Прелат кога су они први ударили био је Стиганд, архиепископ од Кентерберија, који се усудио да се оружаном појави против странца и одбио да га помажу за краља. То су били његови прави злочини; али казна која га је деградирала је била заснована на другим разлозима – под поштенијим изговорима (да се изразимо језиком старих историчара). Против њега су пронађене три црквене тужбе, које су његову хиротонију учиниле ништавном. Избачен је из епископије – прво, зато што је преузео архиепископију за живота норманског надбискупа Роберта, кога су Саксонци отерали; друго, зато што је одржао мису у понтификалном хабиту или палијуму који је носио поменути Роберт, а оставио га у Кентерберију; на крају, зато што је добио свој палијум из руку Бенедикта X, којег је победнички такмичар деградирao, а потом и екскомуницираo. Чим је пријатељ краља Харолда и његове земље, према тадашњем језику, био погођен канонском секиром, његове земље су заплењене и подељене између норманског краља, норманске краљице и бискупа од Бајеа. Исти ударац је био усмерен и на оне енглеске епископе којима се није могло замерити никакво кршење канона. Александар прелат од Линколна, Егелмар прелат источне Англије, Егелрик прелат од Сасекса, неколико других епископа и игумани главних манастира, сви су деградирани одједном. Када им је изречена понижавајућа казна, били су приморани да се закуну на Јеванђеље да су себе сматрали лишеним свог достојанства законито и заувек; и да се неће бунити против својих наследника, ма какви они били, нити да ће протестовати против њих. Затим их је наоружана стража спровела у неку тврђаву или манастир, који је постао њихов затвор. Они који су раније били монаси на силу су враћени у своје старе манастире, и званично је објављено да им је, згроженима светом, пријало да оду и поново посете пријатеље своје младости. Тако је страна сила помешала подсмех са насиљем. Припадници саксонског свештенства нису смели да се боре против своје судбине: Стиганд је побегао у Шкотску; Егелсиг, игуман Светог Августина, укрцао се за Данску, и био је тражен као бегунац *ду рои*, по рецепту Освајача. Само је један епископ, Егелвин

[Етелвин] од Дарама, када је кренуо у изгнанство, свечано проклео тлачитеље своје земље; и прогласио их заувек одвојеним од заједнице хришћана, према тешкој и суморној формули у којој је то одвајање изречено. Али звук ових речи је узалуд пао у уши Нормана: Вилијам је имао свештенике који су лагали друге свештенике, као што је имао мачеве којима је одсецао друге мачеве...”

Етелвин, који се, као што смо видели, придружио Хереварду у Елију, али је заробљен и умро од глади у затвору у Абингдону, није био једини епископ који је пркосио папистима. Његов брат Етелрик, који се пензионисао као епископ у Дараму 1056. године да би направио место свом брату, доведен је из Питербороа, осуђен због „пиратског дела” и затворен у Вестминстерској опатији. Тамо је живео још две године „у добровољном сиромаштву и обиљу суза”, и никада се није помирио са Вилијамом. Умро је 15. октобра 1072. године, сахрањен је у капели Светог Николе и врло брзо је проглашен за свеца, а на његовом гробу су се чинила чуда. Јер „они који су га познавали док су живели”, пише Вилијам од Малмзберија, „пренели су његово сећање на своју децу, и до данашњег дана [око 1120.] ни посетиоци ни молиоци не желе да бораве на његовом гробу”.

Пошто су уђуткали последње праве епископе, паписти су се сада окренули калуђерима. Мало је њих, попут Фредерика из Сент Албанса, који су им се одупирали. Међу реткима су била тројица који су заузели зависну кућу Елија у Светом Неотсу, у Хантингдонширу. Када је Норман Гилберт од Кларе дошао да их протера, они су одбили да се помере и нису могли да буду протерани ни глађу ни бичем. Коначно, физички су превезени преко Ламанша у нормански манастир Бек, где су остали у затвору, колико можемо да претпоставимо, до краја живота.

Године 1083. дошао је ред на најпоштованије од светих места Енглеске, Гластонбери, да претрпе пустош „хришћанских” пагана. Повод је била свађа између монаха и њиховог новог норманског опата, Турстана, који је инсистирао да се старо грегоријанско појање на који су монаси навикли замени новим обликом појања из Дижона. *Англосаксонска хроника* бележи да су „монаси изнели пријатељску жалбу њему [Турстану] због тога, и замолили га да њима влада праведно и да води рачуна о њима, а заузврат ће му они бити верни и послушни. Опат, међутим, не би имао ништа од тога, већ се према њима понашао лоше, претећи им још горе. Једног

дана опат је ушао у капелу, говорио против монаха и претио да ће их малтретирати. Послао је по мирјане, који су ушли у капелу потпуно наоружани против монаха. Не знајући шта треба да раде, монаси су се уплашили и побегли на све стране. Неки су утрчали у цркву и закључали им врата, али су гонитељи кренули за њима у манастирску цркву, решени да их извуку, јер су се плашили да изађу. Штавише, тог дана се тамо догодила једна жалосна ствар, када су Французи упали у хор и почели да гађају монахе у правцу олтара где су били. Неки од ратника су се попели на галерију, и испалили стреле доле у светилиште, тако да су многе стреле забодене у крст који је стајао изнад олтара. Несрећни монаси лежали су око олтара, а неки су се ушуњали испод, вапијући наглас Богу, очајнички молећи Његову милост када нико није долазио од људи. Шта више можемо да кажемо осим да додамо да су их они засули стрелама, а њихови сапутници развалили су врата да насилно уђу, и ударили и убили неке од монаха, ранивши многе од њих, тако да је њихова крв потекла са олтара на степенице, а са степеница на под. Тројица монаха су убијена, а осамнаест рањено.”

Вилијам од Малмзберија додаје да су монаси из Гластонберија одбили да прихвате појање Вилијама од Фекампа јер су „одрасли у пракси Римске цркве”. Ово показује да је Стара енглеска црква сачувала старе традиције православног Рима, које су сада биле замењене на континенту.

Опет, Вилијам пише да је једна од стрела пробила лик распетог Господа, из којег је изненада шикнула крв. „На овај приказ извршилац злочина се неподношљиво збунио и истог часа побеснео, па је, изишавши из цркве, пао на земљу, сломио врат и умро. Чим су остали то видели, пожурили су да напусте манастир да не претрпе сличне казне. Али штап Божанске правде им није дозволио да избегну одмазду, јер је знао да су саучесници у чињењу зла. Јер неки су били погођени изнутра, а неки споља, било умом или телом и постали немоћни и платили су праведну казну.”

Тако су се Нормани усудили да учине оно што се чак ни пагански Саксонци и Данци нису усудили: да оскрнавe најстарије и најсветије светилиште Британије, место сусрета у Христу Јевреја и Грка, Римљана и Келта, Саксонаца и Данаца...

Чак су и свете мошти енглеских светаца биле подвргнуте скрнављењу. Јер, како пише Тјери, „мржња коју је свештенство освајача гајило према староседеоцима Енглеске, проширила се и

на свеце енглеског порекла; и на различитим местима њихове гробнице су биле разбијене и њихове кости разбацане унаоколо”. Тако је надбискуп Ланфранк одбио да Светог Алфега Кентерберијског (+1012) сматра свештенотучеником, иако је истинитост његовог мучеништва сведочио његово нетрулежно тело; а он је Дан Светог Данстана спустио на ранг трећеразредне гозбе, а „реформисао” је и неке друге празнике Енглеске цркве.

Опет, како пише Џорџ Гарнет, „Варин, опат Малмзберија, нагомилао је мошти многих локалних светаца ’попут гомиле смећа или остатака безвредних најамника и избацио их кроз врата цркве’. Чак им се и ругао: „Сад”, рекао је, „нека најмоћнији од њих притекну у помоћ осталима!” Пол, нови опат Сент Албана и Ланфранков нећак, уништио је гробове бивших игумана, које је описао као ‘сељачине и идиоте’, и чак је одбио да пренесе у нову цркву тело оснивача манастира, краља Офе од Мерсије.”

Међутим, енглески свеци нису били неактивни у сопственој одбрани. Године 1077. Манастир Евешам је прешао под контролу норманског опата по имену Валтер, који је, по савету Ланфранка, одлучио да мошти локалних светаца подвргне искушењу ватром. Али не само да свете мошти нису изгореле: огањ је чак одбио да их дотакне. Штавише, када је Валтер носио лобању Светог мученика-кнеза Вистана (+849), она му је изненада испала из руку и почела да шикља река зноја. А када су дошли до моштију Светог Кредана, игумана Евешама из 8. века, сви су се уплашили када су их видели како сијају као злато.

Тада су монаси Евешама, охрабрени, кренули у офанзиву: однели су мошти свог великог светитеља, епископа Егвина од Вустера (+709), на обилазак земље прикупљањем средстава, током које су се чуда јављала чак и из даљине, дакле из Оксфорда, Довера, Винчестера и са реке Трент.

Још један такав инцидент бележи Џон Хадсон: „Можда средином 12. века, писац у Абингдону, Беркшир, са великим је уживањем описао судбину првог новог опата манастира после освајања, Аделелма, монаха из Жимијежа. Опат је показао изразито непоштовање према свецима пре освајања, посебно планирајући да промени цркву коју је саградио Свети Етелволд. Једном, док је вечерао са својим рођацима и пријатељима, Аделелм је скрнавио Етелволда, говорећи да црква енглеских рустика не треба да стоји, већ да буде уништена. После јела је отишао да се олакша и тамо је

заплакао. Они који су дотрчали нашли су га мртвог. Јасно је да је писац такву смрт видео као прикладну.”

У деценијама које су уследиле, открића нетрулежних моштију неколико енглеских светаца доказала су светост старих традиција, што је довело до „обнове” њиховог поштовања у англо-норманској цркви. Ови свеци су укључивали Свету Милдбургу у Муч Венлоку 1079. године, Светог Теодора у Кентерберију 1091. године, Светог Едмунда у Бури Светом Едмундсу 1095. године, Светог Едварда Исповедника у Вестминстеру 1102. године, Светог Катберта у Дараму 1104. године, Алфеца у Кентерберију 1105. и Свету Етелдреду у Елију 1106. године.

Постепено, међутим, како су се предреволюционарни дани англосаксонске Енглеске повлачили, или боље речено, били су насилно избрисани из народног сећања, старе традиције су се губиле. Вилијам од Малмзберија је још увек могао да запише, почетком 12. века: „Зар цело острво не пламти од толико реликвија да једва можете проћи поред села од било каквог значаја, а да не чујете име неког новог свеца?” Али онда је додао: „А како су сада сви записи нестали?”

Штавише, како Гарнет пише, „у року од 50 година од 1066. године свака енглеска саборна црква и већина великих манастира су срањене са земљом и поново изграђене у новом континенталном стилу, познатом архитектима као ‘романички’... У врло буквалном смислу, ово обнова је била један од аспеката обнове енглеске цркве на коју се, изгледа, обавезао војвода Вилијам почетком 1066. године, како би обезбедио папску подршку за освајање. Ниједна енглеска катедрала нема никакво зидање изнад земље које датира пре освајања. Вулфстан, епископ Вустера, био је једини енглески епископ који је преживео масовну обнову (или, другачије речено, чистку) енглеске хијерархије током прве деценије владавине, и њену замену прелатима континенталне – углавном норманске – екстракције. Причало се да је плакао док је гледао рушење старе катедралне цркве у Вустеру: „Ми, бедници, уништавамо дела светаца, мислећи у својој дрској гордости да их побољшавамо... Колико је светих и побожних људи служило Богу на овом месту!” Он није само давао глас носталгији. За Енглезе је, изгледа, црква сама по себи била реликвија, коју су освештали они који су у њој некада служили...

Али све је то могло да се издржи да су само Енглези сачували своју веру, и своје чланство у Јединственој Истинској Цркви.

Међутим, 29. августа 1070. године, на Дан Усековања главе Светог Јована Претече и на дан строгог поста у Православној Цркви, на месту Стиганда, посвећен је први кентерберијски римокатолички надбискуп Ланфранк из Бека. Заиста су Христови настављачи, проповедници покајања, пали у Енглеској.

Ланфранк је одмах захтевао, и на крају добио, професију послушности од изабраног надбискупа Јорка, Томаса, упркос чињеници да је Јорк био посебна црквена провинција током историје Енглеске Цркве.

Англосаксонски текст Паркеровог (А) текста *Англосаксонске хронике* завршава се на овом месту, настављајући се на латинском. Заиста, енглеска црква је сада постала латинска и у језику и у теологији...

Ланфранк је такође кренуо у реформу канонског права Енглеске цркве како би га ускладио са новим кодексом римског папства. У томе је добио пуну подршку Вилијама, који је рекао: „Уредио сам да се епископски закони измене, јер пре мог времена нису били правилно вођени у Енглеској према прописима светих канона.”

Ови канони, који су већ били на снази у Нормандији и другим деловима западне Европе, тицали су се питања као што су поштовање римске столице, симонија, раздвајање световних и црквених судова и бракови свештенства.

Управо је потоњи декрет изазвао највеће сметње, како на континенту, тако и у Енглеској; и нажалост налазимо енглеског бискупа Вулфстана на страни неканонског напада на свети брак. Тако читам да се „грех неуздраности гнушао и одобравао уздржаност код свих људи, а посебно код чиновника у светим редовима. Ако је нашао неког потпуно предатог чедности, узео би га к себи и заволео га као сина. Ожењени свештеници су подведени под један едикт, који им наређује да се одрекну својих телесних жеља или својих цркава. Ако би волели чедност, остали би и били би добродошли: ако су слуге телесних наслада, морали би да оду у срамоту. Било је и оних који су радије бирали да остану без својих цркава, него без својих жена: а од ових су једни лутали док нису умрли од глади; други су тражили и на крају нашли неки други извор прихода...”

За своју послушност краљу и стриктно доношење папских декрета, Вулфстан је добио велику част од светских моћника, а до 1080-их био је један од ретких бискупа енглеског порекла који су још увек држали своје столице. Али можемо само да жалимо за

падом великог подвижника и чудотворца, који се свео на то да силом раздваја оне које је Бог по закону спојио. Камо среће, да је само пазио на истините каноне које је прихватило Седам Васељенских Сабора о браку свештенства. Да је само обратио пажњу на преписку великог енглеског апостола Немачке из 8. века, Светог Бонифација, у којој би прочитао да је папа Захарија, у писму Бонифацију, подржао свештеничке бракове.

Чак и ако се Енглеска црква у својој најновијој фази понекад изјашњавала против свештеничких бракова, као у Етелредовом кодексу из 1008. године, у другим случајевима то је било изричито дозвољено, као у Закону архиепископа Вулфстана о нортамбријским свештеницима; и никада законито ожењени свештеници нису били приморани да се одвоје од својих жена у Енглеској пре освајања. Али постојала је неуравнотежена црта у Вулфстановом аскетизму који је комбиновао готово манихејску ревност за чедношћу са неким изненађујућим недоличностима. И имао је папистичко схватање послушности које је игнорисало реч: „Нити је зли краљ више краљ, већ тиранин; нити је бискуп потлачен незнањем бискуп, иако лажно тако назван.”

Међутим, мора се рећи у корист Вулфстана да је једном, током синода одржаног у Вестминстеру у краљевом присуству, он пркосио Ланфранковој наредби да се одрекне свог пасторалног штапа и прстена на основу тога што је наводно „неук и неучен човек”.

Причу је испричао Аилред од Ривола (парафразом кардинала Њумена) да је устао и рекао да ће свој штап уступити само краљу Едварду Исповеднику, који му га је доделио. „Са овим речима мало је подигао руку и забио препешницу у камен који је покривао свето тело: „Узми ово, мој господару”, рекао је, „и дај коме хоћеш”; и сишавши са олтара, одложио је своју одору понтифика, и сео на своје место, прост монах, међу монасима. Али штап је, на чуђење свих, остао чврсто забијен у камен. Покушали су да га извуку, али је био непомичан. Жамор је прострујао престолом; људи су се зачуђено гомилали око места, и могли бисте их видети изненађене, како се мало приближавају, па застају, пружају руке и повлаче их, па се бацају на под, да виде како је шиљак био причвршћен у камену. Подизали су се и окупљали у малим групама да гледају. Вест је пренета тамо где је заседао синод. Ланфранк је послао бискупа од Рочестера на гроб, да донесе штап; али није могао да га ишчупа. Надбискуп у чуду посла по краља, и пође с њим на то место; и

након што се помолио, покушао је да га помери, али узалуд. Краљ је почео да виче, а Ланфранк је бризнуо у плач... Када је надбискуп повукао своју изјаву, Вулфстан је ишчупао штап из гробнице...

Грегоријанска револуција

Ко је у то време био прави владар енглеске цркве – Вилијам или папа?

Да бисмо одговорили на то питање потребно је да се окренемо револуцији у односима Цркве и државе која се дешавала на европском континенту.

Готово у исто време када је енглеска аутократија била уништена, Византијско царство је претрпело катастрофалан пораз од Турака Селџука, у бици код Манцикерта 1071. године. Већи део Анадолије, срце византијске снаге, препуштен је Турцима. Исте године, последње византијско упориште у јужној Италији, Бари, пало је у руке Нормана, након чега Византија више никада није могла да изврши значајнији утицај на догађаје на Западу.

Док се православна аутократија повијала под овим ударцима чекића са Истока и Запада, на сцену је ступио нови облик деспотизма, хришћанске форме, али паганске у суштини.

Кенинг пише: „Утицај понтификата Гргура VII био је огroman: за цркву ништа више није требало да буде исто. Из његовог активног живота може се пратити насељавање цркве у њеном дугорочном правцу као тела власти и принуде; карактер папства као јурисдикцијске и владине институције... Појављује се наметљива мисао, ван граница историчарског поимања: ово је био тренутак великог погрешног правца које је папство заузело, који је требало да преживи средњи век и доживи данашњи дан. Из времена Гргура може се датирати намерна клерикализација цркве заснована на схватању да је свештенство, пошто је морално чистије, супериорније у односу на лаике и да је чинило цркву католичку, чедну и слободну. Постојала је дубока веза између моћи и целибата која је помогла да се свештенство разликује као посебна и супериорна каста, дистанцирана у најдубљем психолошком смислу од породичних брига лаика испод њих. У време реформског папства црква је добила карактеристике које су остале као и код римокатоличке цркве: постала је папски центрирана, легалистичка, принудна и

клерикална. Римска црква је била, по Гргуревим речима, „мајка и господарица” (*mater et magistra*) свих цркава.”

Хилдебранд, папа Гргур VII, био је патуљак по физичкој величини. Али пошто је 1073. године изабран за папство „вољом Светог Петра”, он се потрудио да му ниједан владар на земљи не може парирати по величини. Пошто је био сведок свргавања папе Гргура VI од стране цара Хенрија III, са којим је отишао у изгнанство, узео је име Гргур VII да би истакао јединствену мисију: како пише Петар де Роса, „видео је цара како свргава папу; стога је одлучио да он свргне цара.

„Да је поставио цара на своје место, био би без замерке. Урадио је много више. Уводећи несташну и јеретичку доктрину [о односима између Цркве и државе], он је себе поставио на место цара... Тврдио је да није само Бискуп над бискупима, него и Краљ над краљевима. У пародији на јеванђеље, ђаво га је одвео на врло високу гору и показао му сва царства света, те је Гргур VII узвикнуо: Ово је све моје.”

„Као што је тај најобјективнији историчар, Хенри Чарлс Ли, написао у *Инквизицији у средњем веку*: „Остваривању овог идеала [папске супремације], посветио је свој живот са ватреном ревношћу и непоколебљивом сврхом која није узмицала ни од какве препреке, и томе је био спреман да жртвује не само људе који су му стајали на путу, већ и непромењива начела истине и правде.”

„...Бискуп од Трира је увидео опасност. Оптужио је Гргура за уништавање јединства Цркве. Бискуп Вердена је рекао да је папа погрешно у својој нечувеној ароганцији. Вера припада нечијој цркви, срце припада нечијој земљи. Папа, како је рекао, не сме да поквари верност срца. Гргур је управо то урадио. Желео је све; царевима и кнезовима ништа није оставио. Папство, како га је обликовао, поткопавајући патриотизам, поткопавало је ауторитет секуларних владара; осећали су се угроженим од Олтара. Током реформације, у Енглеској и другде, владари су се осећали обавезним да искључе католицизам из својих држава, како би се осећали сигурним...

„Промене које је Гргур донео одразиле су се на језик. Пре њега, папина традиционална титула била је викар Светог Петра. После њега, то је био Христов намесник. Само „Христов намесник” могло је да оправда његове апсолутистичке претензије, које су његови наследници у стварности наследили не од Петра или од Исуса, већ од њега”.

Гргуоров став био је заснован на кривотвореној збирци канона и лажном тумачењу два јеванђељска одломка: Матеј 16,18-19 и Јован 21,15-17. Према првом одломку, у Гргуоровом тумачењу, он је био наследник Петра, на коме је основана Црква, и имао је пуну власт да везује и разрешава. А према другом, Петрово стадо над којим је имао јурисдикцију укључивало је све хришћане, не искључујући царева. Како је написао: „Можда [присталице цара] замишљају да је Бог, када је своју Цркву три пута препоручио Петру, говорио: 'Напасај овце моје', направивши изузетак од краљева? Зашто не сматрају, или боље речено, са стидом не признају да, када је Бог дао Петру, као владару, моћ да веже и разрешава на небу и на земљи, он никог није изузео и ништа није ускратио његовој власти?”

Јер „ко би могао сумњати да се свештеници Христови сматрају очевима и господарима краљева, кнезова и свих верних? То је значило да је имао моћ и да екскомуницира и свргне цара. Ни царско помазање му није дало никакав ауторитет у Гргуоровим очима. Јер „истеривачу духова, када се постави за духовног цара за истеривање демона, добија се већа моћ него што се може дати било ком лаику за секуларну доминацију”. Заиста, „ко не би знао да су краљеви и војводе водили порекло од оних који су, незнајући Бога, кроз гордост, силовања, перфидност, убиства и, коначно, скоро сваки злочин, на подстицај ђавола, кнеза овог света, који са слепом жељом и неподношљивом дрскошћу траже да овладају себи једнаким, односно другим људима?”

Хилдебрандов став према политичкој моћи био је готово манихејски у свом негативном интензитету. Заиста, као што де Роса пише о каснијем папи који је верно следио Хилдебрандово учење, „ово је био манихеизам¹⁴ примењен на односе између цркве и државе. Црква, духовна, била је добра; држава, материјална, у суштини је била дело ђавола. Овај голи политички апсолутизам поткопавао је ауторитет краљева. Схваћене озбиљно, његове теорије би довеле до анархије.”

Наравно, идеја да је свештенство више од краљевске моћи није била јеретичка, и могла је да нађе подршку код Светих Отаца. Међутим, Оци су увек дозвољавали да цареви и краљеви имају превласт над јурисдикцијом у својој сфери, и увек су инсистирали да моћ световних владара долази од Бога и да је достојна части

¹⁴ Религиозно учење персијског филозофа Манија (216-277) о вечној борби између добра и зла. (прим. прев.)

која приличи свакој од Бога установљеној институцији. Оно што је у Гргуровим речима било ново, шокантно и потпуно непатристички, било је његово непоштовање краљевске власти, његово одбијање да му дозволи било какво достојанство или светост – још више, његова протокомунистичка импликација да *владари немају право да владају* без папиног благослова.

Последица овога је, наравно, била да је *једини прави владар био папа*. Јер „ако света апостолска столица, преко кнежевске моћи која јој је од Бога дата, има јурисдикцију над духовним стварима, зашто не би и над световним стварима?” Тако је световним владарима Шпаније Гргур писао 1077. године да краљевство Шпаније припада Светом Петру и Римској цркви „у правом власништву”. А секуларним владарима Сардиније писао је 1073. године да је Римска црква имала „посебну и индивидуалну бригу” о њима – што је значило, као што је касније писмо из 1080. године показало, да ће се суочити са оружаном инвазијом ако се не покоре папиним условима.

Поново је 1075. године запретио француском краљу Филипу екскомуникацијом, упозоривши француске бискупе да ће, ако краљ не промени своје начине, ставити Француску под забрану: „Не сумњајте да ћемо, уз Божију помоћ, уложити све могуће напоре да отмемо краљевину Француску из његових руку”. Ово није била празна претња – Гргур је имао способност да примора све да се покоре. Он је то показао када је писао једном од вазала краља Филипа, војводи Вилијаму од Аквитаније, и позвао га да запрети краљу. Краљ је одступио...

Ова моћ се у још већој мери показала у његовом чувеном спору са немачким царем Хенријем IV. Почело је свађом између папе и цара око тога ко треба да наследи миланску столицу. Ово је, значајно, била столица чији је најпознатији бискуп, Свети Амбросије, екскомуницирао (али не и свргнуо) једног цара, али је такође прогласио да Рим има само „примат исповести, а не части”. Гргур је очекивао да ће Хенри одступити као што је то учинио краљ Филип. Али није, без сумње, јер је столица Милана била од велике политичке важности, јер су јој њене земље и вазали дали контролу над алпским превојима, а тиме и над Хенријевим приступом његовим италијанским доменима. Уместо тога, у јануару 1076. сазвао је бискупски синод у Вормсу који је Гргура ословљавао са „brate Хилдебранде”, показујући да је његов деспотизам увео власт руље

у Цркву и одбио му сваку послушност: „Пошто си објавио да нико од нас теби није бискуп, од сада никоме од нас нећеш бити папа”.

Гргур је узвратио на истински револуционаран начин. На Синоду у Риму у фебруару прогласио је цара свргнутим. Обраћајући се Светом Петру, рекао је: „Повлачим цело краљевство Немаца и Италије од Хенрика Краља, сина Хенрика Цара. Јер је устао против Цркве твоје са нечувеном охолошћу. И ослобађам све хришћане од заклетве коју су му дали или ће дати. И забрањујем свакоме да му служи као краљу...” Ослобађајући поданике од њихове заклетве на верност свом краљу, Гргур је „ефикасно”, како пише Робинсон, „санкционисао побуну против краљевске власти...”

Тада је Гргур написао *Dictatus Papae*, који није оставио никакву сумњу у револуционарни политички значај његових акција, и који се мора убројати у један од најмегаломанских докумената у историји: „Папи нико не може судити; Римска црква никада није погрешила и никада неће погрешити до краја времена; римску цркву је основао само Христос; само папа може да свргне бискупе и обнови бискупе; само он може да донесе нове законе, успостави нове бискупије и подели старе; само он може да преводи бискупе; само он може сазвати опште савете и овластити канонско право; само он може да ревидира своје сопствене пресуде; само он може да користи царске инсигније; може да свргне царе; може да ослободи поданике од њихове верности; сви принчеви треба да му љубе ноге; његови легати, иако у нижим редовима, имају предност над свим бискупима; жалба папском суду спречава доношење пресуде свих нижих судова; прописно заређени папа је несумњиво постао светац заслуга светог Петра.”

Робинсон наставља: „Збрка духовног и секуларног у размишљању Гргура VII највише је изражена у терминологији коју је користио да опише лаике које је регрутовао да би остварили његове политичке циљеве. Његова писма су препуна термина ‘Христов рат’, ‘служба Светог Петра’, ‘вазали Светог Петра’... Војна терминологија се, наравно, често налази у патристичким списима. Свети Павле је евоцирао лик Христовог војника који је водио потпуно духовни рат... [Али] у писмима Гргура VII традиционална метафора прелази у дословну стварност... За Гргура, „рат Христов” и „рат Светог Петра” није мислио на духовне борбе верних, нити на дужности световног свештенства, нити на непрекидне побожности

монаха; већ оружане сукобе феудалних витезова на ратиштима хришћанског света...”

Ово је била политика моћи под маском духовности; али је успела. Иако су на Синоду у Вормсу 1076. године неки бискупи подржали Хенрија, рекавши да су „бискупи лишени свог божанског ауторитета” и да је „Црква Божја у опасности од уништења”, Хенри је почео да губи подршку и 1077. године био је приморан да иде преко Алпа и да се покори пред Гргуром, стојећи три дана у снегу испред замка Каноса. Гргур га је вратио у причешће, али не и у његово краљевање...

Убрзо је у Немачкој почела да се диже побуна, пошто је Рудолф, војвода од Швапске, изабран за антикраља. Гргур је неко време оклевао. Али онда, 1080. године, он је дефинитивно свргнуо Хенрија, ослободио своје поданике од верности њему и изјавио да је краљевска власт уступљена Рудолфу. Међутим, Хенри се опоравио, сазвао је Синод бискупа који је прогласио Гргура свргнутим, а затим сазвао још један Синод који је изабрао антипапу, Виберта од Равене. У октобру 1080. године Рудолф је погинуо у бици. Затим су 1083. године Хенри и Виберт кренули на Рим. Године 1084. Виберт је посвећен за папу Климента III и заузврат крунисао Хенрија за цара. Гргур је са својим норманским савезницима побегао из Рима и умро у Салерну 1085. године.

„Заволео сам правду и мрзео безакоње, зато умирем у изгнанству”, рекао је Гргур док је лежао на самрти. Али монах који га је чекао одговорио је: „У изгнанству не можеш бити, јер ти је Бог дао незнабошце у наследство, и крајње крајеве земље у твоје поседовање.” Ово Писмо се односи на Христа, а не на простог човека. Али тада су таква извртања и богохуљење постајали уобичајени; јер, како је рекао архимандрит Јустин Поповић: „Људска историја је имала три главна пада: Адамов, Јудин и Папин... Пад папе се састоји у тражењу да се Богочовек замени човеком.”

Краљ и Црква

Мање спектакуларно од његове борбе са Хенријем, али ништа мање поучно, било је Гргурево надметање са енглеским краљем Вилијамом I. Као што смо видели, Вилијам је освојио Енглеску уз Хилдебрандов благослов. И убрзо након његовог крвавог смиривања земље наметнуо је енглеској цркви ново канонско

право реформисаног папства. Ово је пријало Гргуру, који је стога био спреман да превиди чињеницу да је Вилијам сматрао да своје краљевство дугује свом мачу и само Богу: „Краљ Енглеза, иако се у неким стварима не понаша тако побожно као што бисмо се могли надати, ипак у томе што није ни уништио ни продао Цркве Божије [!]; што се потрудио да управља својим поданицима у миру и правди [!!]; што је одбио свој пристанак на било шта штетно по апостолску столицу, чак и када су га тражили неки непријатељи крста Христовог; и што је приморао свештенике под заклетвом да отпусте своје жене и мирјане и плате порезе које су нам ускратили – у свему томе показао се достојнијим одобравања и почести од других краљева...”

„Остали краљеви” на које је Гргур мислио су, пре свега, немачки цар Хенри IV, који, за разлику од Вилијама, није подржао папине „реформе”. Да се Вилијам понашао као Хенри, онда нема сумње да би папа Гргур и њега екскомуницирао. А да је Вилијам одбио да сарађује са папством, онда нема сумње да би папа подстакао своје поданике да воде „свети рат” против њега, као што је то чинио против Хенрија. Јер, како је писао анонимни монах Херсфелд: „[Гргуревци] кажу да је ствар вере и да је дужност верних у Цркви да убијају и прогоне оне који комуницирају или подржавају изопштеног краља Хенрија и одбијају да промовишу напоре [гргуријанске] партије”.

Али Вилијам је, применом грубе силе изнутра и суптилне дипломатије споља, успео да постигне најпотпунију контролу и над Црквом и над државом коју је било који енглески владар икада постигао, док је у исто време парадоксално успео да остане у релативно добрим односима са најаутократскијим папом у историји. Јер тоталитарни владари поштују само ривале истог духа. Тако је папоцезаристички тоталитаризам Хилдебранда изродио цезаропапистички тоталитаризам Вилијама Копилета...

Апсолутну природу Вилијамове контроле над Црквом сликовито је изразио Едмер од Кентерберија: „Сада је политика краља Вилијама била да у Енглеској одржава обичаје и законе које су он и његови очеви пре њега били навикли да имају у Нормандији. Стога је поставио бискупе, опате и друге племиће по целој земљи од личности од којих би се (пошто је свако знао ко су, из ког сталежа одгајали и у шта су унапређени) сматрало срамном незахвалношћу ако се не би имплицитно покоравали његовим законима, подређујући

овоме свако друго разматрање. Ако се било ко од њих усудио да дигне глас против њега, сматрало би се срамотним, с обзиром на моћ коју су добили од њега. Сходно томе, све ствари, како духовне тако и земаљске, чекале су на краљевско климање главом... Он, на пример, не би дозволио никоме у целој својој власти, осим по његовом упутству, да призна установљеног понтифика града Рима, или под било којим околностима да прихвати било које писмо од њега, ако оно прво није предато самом краљу. Такође није дозволио да примас његовог краљевства, под којима мислимо на надбискупа од Кентерберија, иначе Доберније, ако је председавао општим саветом бискупа, донесе било какву уредбу или забрану, осим ако је то било у складу са краљевим жељама и прво одобрено од њега. С друге стране, он неће дозволити ниједном од његових бискупа, осим по његовим изричитим упутствима, да покрене поступак против или екскомуницира једног од његових барона или службеника због инцеста, прељубе или било ког другог кардиналног прекршаја, чак и када је познато да је крив, или да му изнесе било какву казну црквене дисциплине.” Поново, у писму папи као одговор на потоњи захтев за верност, Вилијам је написао: „Нисам пристао да платим верност, нити ћу сада, јер то никада нисам обећао, нити налазим да је било ко од мојих претходника икада платио вашим претходницима.” И у истом писму је наглашено назвао надбискупа Ланфранка „мојим вазалом” (тј. не папом!).

С друге стране, пристао је на папин захтев за исплату „Петровог динара”, добровољног доприноса енглеског народа Риму који је сада постао обавезан – јер притискање ионако осиромашених Енглеза није значило смањење његове личне моћи. Папе су стога морале да сачекају до Вилијамове смрти пре него што су постепено успоставиле своју личну контролу над Енглеском црквом. У сваком случају, Вилијам је већ сломио кичму енглеском народу и физички и духовно; а тоталитарној структури англо-норманске власти, која комбинује секуларне и црквене хијерархије под краљем, био је потребан само човек на врху да се промени како би постала савршено функционалан зупчаник у немилосрдној машини „Христовог намесника”.

То можемо изразити на други начин тако што ћемо рећи да је као резултат норманског освајања Енглеска постала феудална монархија. Британски историчар Р. Х. К. Дејвис објашњава да је феудална монархија заправо била „нови Левијатан, средњовековни

еквивалент социјалистичке државе. У социјалистичкој држави, заједница поседује, или би требало да поседује, средства за производњу. У феудалној монархији, краљ је поседовао сву земљу – која би се у смислу средњовековне привреде могла поштено изједначити са средствима за производњу.

„Најбољи и најједноставнији пример феудалне монархије налази се у Енглеској након норманског освајања. Када је Вилијам Освајач победио Харолда Годвинсона у бици код Хејстингса (1066), он је тврдио да је успоставио своје легитимно право да наследи Едварда Исповедника на месту краља Енглеске, али је, захваљујући Харолдовом отпору, такође могао да тврди да је освојио целу земљу по праву освајања. Убудуће је сваки педаљ земље требао бити његов, а он ће њиме располагати како му одговара. Као што је познато, он је већину тога поделио својим норманским следбеницима, али им га није дао са апсолутном правом...”

Освајачево власништво над земљом чврсто је утврђено у Књижи Судњег дана”, која је тиме постала запис дана пропасти православне хришћанске аутократије на Западу. Као што пише професор Нево, „Као што је Христос на Судњем дану испитивао поступке свих људи, краљ Енглеске би познавао све становнике и сву имовину у свом краљевству... Ниједан други документ ове врсте није сачуван у западној Европи, нити је икада направљен...”

Енглеска дијаспора

Какав је утицај норманско-папистичко освајање Енглеске имало на судбину суседних британских православних цркава? А каква је била судбина оних енглеских православаца који су побегли преко мора?

Убрзо се норманско-папистичка болест проширила на друге делове Британских острва. Шкотска је дочекала многе енглеске прогнанике који су бежали од Вилијама, али се показала као привремено и илузорно уточиште. Јер, жена краља Малколма, Маргарет, иако веома побожна жена и енглеска принцеза из династије Старог Весекса, постала је Ланфранкова духовна ћерка, а самим тим и главни инструмент норманизације и папизације Шкотске цркве. Међутим, према Луси Мензис, „тек у време Давида I, сина Малколма и Маргарете, ауторитет Римске цркве је у потпуности

прихваћен у Шкотској и Келтска црква је, као таква, нестала са копна, калди¹⁵ су протерани.”

Велс није прошао много боље. После Вилијамовог „ходочашћа” тамо 1081. године, дошло је до борбе између гргуријанске и националистичких партија чији је исход било лако предвидети. Чини се вероватним да је последњи независни православни епископ у Британији био Ридмарч од Светог Давида, син Сулијена Мудрог, који се упокојио 1096. године и за кога *Анали Светог Давида* кажу да је био „један без премца или други, осим његовог оца, због учења, мудрости и побожности. И након што је Ридмарч обуставио инструкције за учене људе у Меневији...”

Почетком следећег века и Ирци су претрпели папистичку „реформацију”, а 1172. године – инвазију Нормана. Није забележена њихова реакција на вест да је њихову земљу Норманима већ доделио енглески папа Адријан IV. Јер у свом Металогикусу из 1156. године Јован од Солсберија пише о Адријану: „На моју молбу он је дао Ирску Хенрију II, славном краљу Енглеске, на наследно право, о чему сведочи његово писмо до данас. За сву Ирску древног права, судећи према Константиновој донацији, речено је да припада римској цркви коју је он основао.”

Тако је нестала она Црква која је била толико важна у евангелизацији Енглеске и која је, у лику Светог Колумбана Луксејског, дала класичан укор једном јеретичком папи: „[Ако грешите], онда они који су увек чували православну веру, ко год да су били, макар изгледали да су вам потчињени,.. биће вам судије... И тако, као што је ваша част велика сразмерно достојанству вашег стола, тако је велика пажња потребна вама, да не бисте грешком изгубили своје достојанство. Власт ће бити у вашим рукама све док ваша начела буду здрава; јер је он именовани кључноносац Царства небеског, који истинским знањем отвара достојне и затвара недостојнима. Иначе, ако учини супротно, неће моћи ни да отвори ни да затвори...”

Отац Ендру Филипс пише да је „Алсин, игуман Светог Августина у Кентерберију, пребегао у Норвешку. Шведска, где су енглески мисионари дуго радили, била је друга дестинација, а можда и Финска. Међутим, Данска се показала као најпопуларнија

¹⁵ Калди су били чланови аскетских хришћанских монашких и испосничких заједница Ирске, Шкотске, Велса и Енглеске у средњем веку. Појављујући се прво у Ирској, а затим у Шкотској, касније су придружени катедралним или саборним црквама; живели су монашки, иако нису полагали монашке завете. (прим. прев.)

дестинација. Одавде је краљ Свен мислио да покрене инвазије 1070. и 1075. године. Оне су биле подржане у Енглеској, посебно на северу и истоку где су данске симпатије биле јаке...

„Многи црквењаци су такође побегли у иностранство, а њихова места су заузели феудални ратници-бискупи и свештенство Нормана, као што је Одо од Бајеа, који се борио код Хејстингса. Чини се да је Скандинавија била њихова главна дестинација.”

„Други изгнаници отишли су на континент, у Фландрију, Француску и Италију. Терка краља Харолда, Гита, отишла је још даље. Требало је да се уда за кијевског великог кнеза Владимира и живела је у Кијеву, тада великом центру хришћанске цивилизације. Овде је, дочекана, родила неколико деце, од којих се најстарији син звао Харолд као и његов деда, али је добио и словенско име Мстислав.”¹⁶

„Можда је највећа емиграција, међутим, била негде другде; Старе Енглезе је пре свега привлачило готово мистичко име Константинопоља, учвршћено су веровали, као што је Константин веровао пре њих, на средини Земље, спајајући Исток и Запад (за који је Киплинг погрешно рекао да се никада неће срести). Извесно је да је од освајања, а посебно током 1070-их, али све до средине 12. века, огроман број Енглеза емигрирао у Нови Рим. Штавише, ова емиграција је била емиграција елите земље. Велики научник сер Френк Стентон је открио да је неколико племићких породица једноставно нестало после освајања и да нису све побијене у Хејстингсу – већ су емигрирале. Посебно су млади отишли да траже бољу будућност негде другде. У историјском смислу, ова емиграција је упоредива само са емиграцијом руске елите и племства 1917. године када је била суочена са большевичким терором. Ово исељавање је било толико велико, посебно се чини из Западне земље, Фенса и Источне Англије, и толико дуго је трајало, да морамо претпоставити да се догодило уз одобрење Вилијама I и његових наследника. Чини се готово сигурним да је то био њихов метод да се ослободе побуњене староенглеске владајуће класе и њихових присталица у народу. Изгнанство, које је организовала држава, је

¹⁶ Према петербуршком историчару С. В. Цветкову, у Кијеву је сачувана књига јеванђеља коју је Гита донела у Кијев (приватно саопштење С. В. Шумилу). Цветков такође пише да у својој књизи Трговински путеви и бродови Келта и Словена постоје подаци који говоре да је у предмонголском Кијеву постојао ирски манастир, а да су глагољицу највероватније измислили Келти. (прим. аут. В.М.)

ипак било бескрвно елиминисање оних који су се супротстављали Вилијаму и новом поретку. Није случајно да се егзодус наставио све до 12. века. Зашто су изабрали Цариград? Прво, због тога што су вероватно већ за време Исповедникове владавине (не заборавимо да је и он био полу-Норман) незадовољни елементи као да су већ отишли у Цариград где су цару били потребни људи за борбу у својим војскама, посебно против Турака, који су представљали претње на Истоку. Друго, многи Данци и други Скандинавци (као што је Харолд Хардрада) су тамо формирали елитну 'Варјашку гарду' и стекли славу и богатство; вести о томе су сигурно стигле до Енглеске. Треће, каква је била будућност за младог енглеског племића у норманској Енглеској? Знамо да је 1070. године извесни Јоанис Рафаилис, царски агент или '*проспатариос*', дошао у Енглеску регрутујући за царску војску. Млади Енглези и Англо-Данци, посебно они племенитог порекла, сигурно би били привучени. Тим пре, што се цар, иако се суочио са Турцима на Истоку, на Западу, посебно у Јужној Италији, Сицилији и Далмацији, суочио са омраженим Норманима; зар постоји бољи начин за Енглеца да се освети? Четврто, било је оних којима се није допао нови поредак у Цркви или у држави под Норманима. Духовно су могли да нађу уточиште у Цариграду и слободу да наставе да живе у ритуалу и духу Старе енглеске цркве у царској престоници. Можда су их несвесно њихови инстинкти и осећања вукли у тај Град који је симболизовао јединство хришћанског света кроз староенглески период и који је имао толико веза са апостолима Енглеца, Григоријем и Августиним..."

Одмах се осетио допринос енглеских изгнаника. Тако Стивен Лоу пише: „Никефор Бријеније, у првој половини 12. века описује преврат у палати 1071. године. Цар Роман Диоген је дуговао свој положај очуху легитимном цару Михаилу VII Дуки. Након што је Роман био поражен и заробљен од стране Турака Селцука у катастрофалној бици код Манцикерта, Михаило је заузео престо на сопствени рачун. Варјашки стражари су коришћени као насилници да би изазвали страхопоштовање према опозицији, а Бријениос имплицира да су ти чувари палате били Енглези „од давнина лoјални цару Римљана.”

Године 1075, наставља Филипс, „флота од 350 бродова (према другом извору 235) напустила је Енглеску у изгнанство у 'Миклегарт', Велики град, Константинопољ. Командант ове флоте био је

један Сивард (или Сигурд), звани гроф од Глостера. Није немогуће да је идентичан Сиварду Барну који је са Херевардом учествовао у Фенландском устанку 1071. године. Са њим су пловила још два грофа и осам високих племића. Ако, по конзервативној процени, прихватимо цифру од 235 бродова и смешта по 40 људи у сваки брод, то би указивало на егзодус од скоро 10.000 људи, а ово је била само једна група – иако далеко највећа – која је напустила ове обале после 1066. године... Када су стигли у Константинопољ, затекли су град под опсадом и, како нам је речено, тада су ослободили становнике, разбивши Турке пред собом. Ово 'олакшање', и оно се догодило, заслужило је захвалност императора и Енглези су добили смештај и места у царској војсци. Енглези су били посебно цењени, јер су углавном били млади, многи су били племенитог порекла и сви су мрзели Нормане. Елита је показала толику лојалност да је ушла у Царску кућу и формирала царево телохранитеље. Њихова узорна лојалност цару Римљана одражавала је лојалност старих Енглеза папству пре освајања, Светом Григорију Великом, римском папи.

„Читамо о енглеским трупима које су се бориле код Дирахују-ма (Дурацо) 1081. године, где су претрпеле велике губитке против Нормана. Поново је 1080-их цар дао енглеској земљи у Никомедијском заливу, у близини Никеје, да изгради утврђени град познат као Кивотус. Саопштавају нам да се од велике флоте од 1075. године око 4.300 Енглеза населило у сам Град, који је у то време био најнасељенији, најнапреднији космополитски град на свету. Даље читамо да су Енглези слали свештенике у Мађарску, која је била тада у блиској вези са Цариградом, да буду посвећени за епископе, пошто су Енглези више волели латински обред него грчки обред 'Светог Павла'. Према изворима, далеко више Енглеза од 4.300 насељених у граду отишло је још даље. Уз благослов цара Алексија, ови су наставили поново да колонизују територије које је Царство изгубило. Прича се да су шест дана пловили из града на север и исток. Тада су стигли на 'почетак скитске земље'. Овде су пронашли земљу под називом 'Доманиа', коју су преименовали у Нову Енглеску – Њу Ингланд. Овде су основали градове и пошто су протерали освајаче, вратили су их за Царство. Штавише, преименовали су градове у „Лондон”, „Јорк” и назвали друге по градовима из којих су дошли...

„Након мукотрпног истраживања откривено је да средњовековне мапе... наводе најмање шест градова са називима који упућују

на енглеска насеља. Ова насеља на картама од 14. до 16. века налазе се дуж северне обале Црног мора. Једно од имена се појављује као ‘Сусако’, вероватно из ‘Саксон’. Други град, који се налази неких 110 миља источно од Керчког мореуза у близини Азовског мора, појављује се на различите начине као ‘Лондиа’, ‘Лондин’ и ‘Лондина’. У 12. веку Сиријска карта Азовског мора показује ‘Варанг’ море, дакле Варјашко море, назив који се користио за Енглезе у Цариграду у овом периоду. Познато је да се у 13. веку један хришћански народ звао ‘Сакси’ и говорећи језиком веома сличним староенглеском живели су у овој области и да су трупе ‘Сакси’ служиле у грузијској војсци у 12. веку. Чини се да има превише случајности да бисмо помислили да Азовско море тада није било прва ‘Нова Енглеска.’”

Стивен Лоу пише: „Жоселинов Епископ Миракула Санти Августини. Кантуариензис говори о Енглезу високог ранга из Кентерберија који је „задобио такву наклоност код цара и царице... да је добио војводство над мудрим војницима и великим делом помоћних снага”. Оженио се богатом женом високе породице, и дао је саградити цркву у Цариграду посвећену светим Николасу и Августину Кентерберијском. Ова црква је била популарна код Енглеза у Византији и постала је капела Варјага. Други извештај говори о монаху из Кентерберија по имену Џозеф, који је посетио Цариград око 1090. године, на повратку са ходочашћа у Јерусалим. Тамо је затекао изванредан број својих сународника и међу њима препознао своје пријатеље. Они су сада били у царском дому, и били су пријатељи официра задуженог за чување светих моштију. *Historia Monasterii de Abingdon* бележи да је у време владавине Хенрија I, Енглец по имену Улфрик (из Линколна у Данелову) стигао у мисију од цара Алексија – сврха није наведена, али је можда био даљи покушај да се ангажују плаћеници .

„Византијски хроничар Кинамос, који пише о периоду 1180-1183. и акцијама цара Јована II у бици код Берое 1122, описује „ратнике са секирама који су стајали око њега (они су британски народ који је од давнина служио римским царевима)...’ *Инглинои* [Енглези] су били присутни у катастрофалној бици код Мириокефалона 1185. (?). Међутим, у овој касној фази ови Енглези, које цар Мануел описује као „неке од водећих људи племства Енглеске”, вероватније су били Англо-Нормани, него саксонски изгнаници.

„Године 1204. франачка војска из Четвртог крсташког рата, скренула је са свог првобитног циља да нападне муслимански Египат,

уместо тога је опседала и заузела хришћански Константинопољ. Никетас Хонијат је био римски хроничар борби које су довеле до пада града. Он пише да су покушај искрцавања у близини Влахернајске палате одбили пизански плаћеници и „варвари са секирама”.

„Франачки очевидац и хроничар Роберт де Клари, који описује битку, говори о ’Енглезима, Данцима и Грцима’ који бране куле „секирама и мачевима”. Франачки крсташ де Вилардуен извештава да су на зидовима били Енглези и Данци – и да су борбе биле веома жестоке са секирама и мачевима. Један од преговарача који је послат цару, де Вилардуен описује како је прошао поред Енглеза и Данаца, потпуно наоружаних секирама, постављених на капији града и све до палате.

„Мало се помиње Варјашка гарда након пада Града, а сматра се да су пали у сенку своје некадашње славе. Међутим, остали су трагови енглеских Варјага. Цар Михаило VIII (1261-1282) који је поново заузео Константинопољ након колапса франачког „царства”, говори о активној и поновљеној употреби свог „*Englinovarangoi*” (енглески Варјазии) у одбрани свог смањеног византијског царства.

„*De Officiis of Pseudo-Codinus* из 14. века наводи да је енглески језик коришћен у акламацији цару на царском банкету за Божић – јер су након Ђеновљана, Пизана и Млечана дошли Инглинисти, ударајући оружјем уз гласну буку. ”

Филипс наставља: „Што се тиче оних хиљада старих Енглеза који су се населили у самом Великом граду, они су можда живели у четврти познатој као ‘Вланга’ [од речи ‘Варанг’], близу Мраморног мора...” У Константинопољу знамо за цркву Светог Олафа, мада је то вероватно било за Скандинавце, а не за Англо-Данце.

Можда најтрајнија слика енглеских православаца у егзилу је опис Ане Комнене о њиховој последњој борби против Нормана у бици код Дураза (данашња Албанија) 1081. године. „Варвари са секирама са острва Туле”, како их је Ана назвала, одбили су напад на њихов део линије, а затим гонили Нормане у море до гркљана. Али они су напредовали предалеко и напад норманске коњице их је поново одбацио. „Изгледа да су у свом уморном стању били мање јаки од Келта (Нормана). У сваком случају, тамо је била масакрирана варварска сила, осим преживелих који су побегли у безбедно у светилиште Арханђела Михаила; сви који су могли ушли су у зграду: остали су се попели на кров и стајали, мислећи да ће им то

спасити живот. Латини су им подметнули пожар и спалили плац, заједно са светињом...”

Тако је и појање енглеских православних ратника: „Свети Крсту!”, заћутало на земљи. И тако је Господ прихватио њихову жртву као живо спаљену код Себе на небу. „Нека их заставоноша Михаило уведе у свету Светлост, коју си од давнина обећао Авраму и његовом семену.”

Смрт тиранина

Враћајући се, коначно, у Енглеску, сцена пред крај Вилијамове владавине 1087. године је једна од готово најсуморних догађаја. Како Едмер пише: „Колико је људске расе пало у зле дане! Синови краљева и војвода и поносни у земљи оковани су оковима и гвожђем, и у затвору и у тамници. Колико их је изгубило удове мачем или болешћу, колико је лишено очију, тако да им је по изласку из затвора обична светлост света затвор! Они су живи мртваци за које је сунце, највеће задовољство човечанства, сада зашло. Благословени су они који су утешени вечном надом; а невољници су неверници, јер су лишени свих својих добара и такође одсечени од неба, њихова казна је тек почела...”

„Суд почиње у Кући Божијој” (1. Петрова 4.17), а Божији суд је заиста био веома тежак на некадашњој побожној енглеској земљи, посебно на северу, која је одбила да помогне Харолду и коју је Вилијам опустошио изузетном суровошћу. Али тада се Бог освети чак и на оруђима свог гнева (Исаија 10.15). Тако, када је Вилијам умирао, како прича нормански монах Ордерик Виталис, његова савест је била мучена због његових дела: „Никога не постављам за свог наследника круне Енглеске, већ је остављам на располагању вечном Створитељу, чији сам ја, и Који све наређује. Јер ту високу част сам стекао наследним правом, него сам је отео од кривоклетника у очајничкој борби, уз много проливања људске крви; и управо сам клањем и протеривањем његових присталица потчинио Енглеску својој власти. Прогонио сам њене домаће становнике мимо сваког разума. Било благо или једноставно, сурово сам их тлачио; многе сам неправедно разбаштинио; небројено мноштво, посебно у округу Јорк, страдало је од мене, од глади или од мача. Тако се догодило: људи из Деире и други људи иза Хумбера позвали су трупе Све-на, краља Данске, као своје савезнике против мене, и бацили мачу

Робера Комина хиљаду војника унутар зидина Дарама, такође као и друге, моје бароне и најцењеније витезове, на различим местима. Ови догађаји су ме распалили до највећег степена огорчености, и пао сам на Енглезе северних области као лав грабежљив. Заповедио сам да се њихове куће и кукуруз, са свим њиховим оруђем и покретним стварима, спале без разлике, а велика стада стоке и теретних животиња да се кољу где год се нађу. Тако сам се осветио многим људима, оба пола, подвргавајући их несрећи окрутне глади; и тиме – авај! – постао сам варварски убица многих хиљада, и младих и старих, те fine расе људи. Пошто сам се, дакле, многим злочинима пробио до престола тога царства, не усуђујем се да га препустим никоме осим Богу самоме, да се после моје смрти не догоди горе мојим средствима...”

Али ово признање очигледно није било довољно да искупи његову кривицу у очима Бога. Јер, како пише Тјери, након Ордерика Виталиса, догађаји око његове сахране показали су да је Каинов жиг још увек био на њему. „Његови лекари и други пратиоци, који су провели ноћ са њим, видећи да је мртав, журно су узјахали коње и одјахали да се старају о својим имањима. Људи који су му служили и вазали нижег ранга, када је њихов надређени преминуо, однели су оружје, посуђе, одећу, постељину и друге покретне ствари, и тако побегли, оставивши голи леш на поду. Краљево тело је у таквој ситуацији остављено неколико сати... На крају, неки од свештеника, чиновници и монаси, пошто су поново искористили своје способности и сабрали своју снагу, окупили су поворку. Обучени по обичајима свог реда, са крстовима, конусима и кадионицама, прилазили су лешу и молили се за душу покојника. Надбискуп Руана, по имену Гијом, наредио је да се краљево тело пренесе у Кан и сахрани у базилици Светог Стефана, првог мученика, коју је саградио за свог живота. Али његови синови, његова браћа – сви његови рођаци – били су далеко: ниједан од његових официра није био присутан – ниједан се није понудио да преузме његове почасте; а нејасан земљак по имену Херлуин, по чистој доброј природи, и за љубав Божију (кажу историчари), узео на себе невоље и трошкове. Унајмио је кола и пратиоце, дао је да се тело пренесе у луку на Сени, одатле на баржи низ реку, а морем до Кана. Гилберт, игуман Светог Стефана, са свим својим монасима, дошао је у сусрет ковчегу; а придружили су му се многи чиновници и лаици; али изненада се појавила ватра и разбила је поворку... Инхумацију *великог*

поглавице – славног барона – како га називају тадашњи историчари – прекинуле су нове појаве. Тог дана су се окупили сви бискупи и опати Нормандије. Дали су да се ископа гроб у цркви, између олтара и певнице; миса је била завршена, а тело је требало да се спусти, када је један човек устао усред гомиле и рекао, у сав глас: „Чиновници и бискупи, ово је тло моје – на њему је стајала кућа мог оца. Човек за кога се молите отео ју је од мене, да би на њој саградио своју цркву. Нити сам продао своју земљу, нити је дао у залог, нити је изгубио, нити дао. То је моје право. Ја то тврдим. У име Бога, забрањујем вам да тамо ставите тело покваритеља или да га прекријете мојом земљом.’ Онај који је тако подигао свој глас био је Аселин, син Артуров; а сви присутни су потврдили истинитост његових речи. Бискупи му рекоше да приђе; и, склопивши погодбу са њим, испоручили су му 60 сола као цену само места погребаче и обавезали су се да му правично надокнаде остатак земље. Под овим условом, леш покоритеља Енглеца је примљен у земљу ископану за то. У тренутку спуштања, откривено је да је камени ковчег био преузак; помоћници су покушали силом да сабију тело и оно је пукло. Тамјан и мириси су паљени у изобиљу, али безуспешно: народ се разишао са гађењем; а сами свештеници, пожуривши обред, убрзо су напустили цркву...”

ЗАКЉУЧАК. НАДА НА ВАСКРСЕЊЕ

Многи су веровали да је норманско освајање било добро за Енглеску; јер је од тог времена земља почела свој спори успон до истакнутости и моћи у европским и светским пословима. Међутим, „као што Свето писмо истиче, копилад су та која су размажена, законити синови, који су у стању да наставе породичну традицију, бивају кажњени” (Јеврејима 12.8). Као православна нација, Енглеска је била стално осуђивана на страдање узастопним таласима паганских освајача; као пала и јеретичка нација, трпећи оно што сви људи трпе живећи у палом свету. Енглези ипак нису трпели оно што јесу велики месијански хришћански народи, Јевреји Старог завета, Грци Византијског царства и под турским јармом, Руси до данас, који су страдали носећи крст истинског исповедања вере. Није било више катастрофалних пораза, није било више успешних инвазија из иностранства које би народ пробудиле из духовног сна. Јер „зашто би вас више ударали? Ви ћете се све више бунити: болесна је сва глава, и цело срце клонуло...” (Исаија 1.5).

Неко време су осетљивији Енглези заиста осећали да су духовна копилад која су изгубила породичну традицију Православне Цркве и краљевства. Тако је један анонимни енглески песник написао почетком 12. века: „Учитељи су изгубљени, као и многи људи”. И још 1383. године Џон Виклиф је писао: „Понос папе је разлог зашто су Грци подељени од такозованих верних... Ми смо западњаци, далеко превише фанатични, и одвојени смо од верних Грка и вере Господа нашег Исуса Христа...”

Али ова исправна интуиција није уследила. Повремено су се позивали на оно што се сматрало вером англосаксонске цркве. Али било је мало свести о чињеници да је Норманско освајање означило црквену, као и политичку, револуцију. Јер, као што је Едвард Фриман написао у својој масивној историји Норманског освајања из 19. века, „Норманско освајање је било привремено рушење нашег националног бића далеко од почетка наше националне историје”. Опет, недавно Р. Х. К. Дејвис је написао: „Очигледно је, као резултат једнодневних борби (14. октобра 1066.), Енглеска добила нову краљевску династију, нову аристократију, практично нову цркву, нову уметност, нову архитектуру и нови језик.”

Енглеска је сада била део великог псеудо-хришћанског царства папства, које је, барем теоретски, имало моћ да свргне своје

краљеве, затвори њене цркве (што је и учинио за време владавине краља Јована) и упише своје војнике у крсташке ратове против муслимана и православних хришћана широм света. Мало се говорило и радило на повратку у заједницу са православнима. Чак ни посета једног од византијских царева Енглеској да прибави енглеску помоћ у одбрани Цариграда од Турака није успела да изазове интересовање за веру предака и Цркву.

Англиканска реформација

У 16. веку Енглеска црква је одбацила јарам Рима и тврдила да се вратила Истинској Цркви из препапистичких времена. Сада, у визији на самрти краља Едварда Исповедника, речено му је да Енглези могу да се надају престанку великог Божјег гнева против њих „када се велико дрво посече на средини дебла, а одсечени део заузима простор од три фулонга од основе до крошње; ако само по себи без људске руке или било каквог штапа поново почне да избија лишће и приноси плодове из старе љубави према свом сједињујућем соку, тада се можемо надати опроштењу ових великих невоља.”

Али можемо ли рећи да је грана која је била одсечена у време норманског освајања у то време накалемљена на дрво Светог Православља?

Ово се може потврдити само ако је: (а) вера Англиканске цркве била иста као вера Англосаксонске цркве пре 1070. године, и (б) да су англиканци тражили и добили везу са кореном, Светом Православном Црквом Истока.

Англиканска реформација 16. века, у складу са протестантском реформацијом уопште, ставила је велики нагласак на повратак вери и обожавању ране Цркве; и заиста је постојало извесно признавање ауторитета раних црквених отаца, чији су списи били напуштени у корист схоластика у средњем веку. Тако је Кранмер засновао свој аргумент за повећање читања Светог писма на цитату Светог Јована Златоустог, а неки од светаца из 17. века и Вилијам Ло у 18. веку су користили патристичке списе. Међутим, званично исповедање вере англиканске заједнице, у 39 чланова, било је далеко од патристичке, посебно у области светотајинског богословља (призната су само два сакраманта, крштење и евхаристија, али не и свештенство!). Штавише, одбачене су и друге праксе Ране Цркве, које је прихватала и практиковала и Англосаксонска црква,

као што су пост, монаштво, поштовање светаца, молитва за мртве итд. Опет, уместо папоцезаризма средњовековног периода дошло је до повратка на цезаропапизам Вилијамове владавине, монарх и парламент су стављени изнад црквених бискупа.

Штавише, догађаји који су пратили распуштање манастира од стране Хенрија VIII јасно су показали да је енглеска реформација, својим насиљем и уништавањем светих ствари, више слична „реформацији” Вилијама и Хилдебранда, него рестаурацији православља које је остварио Свети Августин.

Од посебног значаја била су пустошења најсветијих светилишта у Енглеској. На северу су краљеви комесари дошли 1537. године у Дарам да униште светилиште и мошти Светог Катберта. „После пљачке његових орнамената и драгуља, приближили су се његовом телу, не очекујући ништа осим прашине и пепела; али... нашли су га како лежи целог, нетрулежног, голог лица, браде као двонедељни раст, и све одежде око њега, будући да је имао обичај да служи литургију... Када је златар приметио да му је сломио једну ногу, разбијајући сандук, уплашио се због тога и заплакао: ‘Авај! Сломио сам му једну ногу’; што је др Хенли чуо, позвао га је и рекао му да баци доле његове кости: други је одговорио да не може да их раздвоји, јер су их тетиве и кожа држале да се не би раздвојиле. Затим је др Ли пришао да види да ли је тако и, окренувши се, рекао је на латинском др Хенлију да је цео, иако је др Хенли, не верујући његовим речима, поново позвао да му баце кости. Др Ли је одговорио: ‘Ако ми не верујете, дођите сами и видите’: тада му је пришао др Хенли, прегледао га и открио да лежи цео; онда им заповеди да га скину; и тако се догодило, супротно њиховом очекивању, да не само да је његово тело било цело и нетрулежно, већ су и одежде у којима је лежало његово тело и у којима је он био навикнут да служи литургију биле свеже, безбедне и нису нагрижене. Након тога су посетиоци наредили да га однесу у ризницу, док се даље не сазна колико је краљево задовољство у вези с њим; а по пријему су га игуман и монаси сахранили у земљу испод места где је била подигнута његова светиња”.

Тако је енглеска реформација и нехотице сведочила о светости англосаксонске цркве и одмах закопала ту светост у тло земаљских мисли и неверовања!

Још гори су били злочини почињени у Гластонберију. Тамо је Стара црква коју је саградио Свети Јосиф Ариматејски и посвећена

Богородици изгорела у пожару 1184. године; али остале светиње повезане са Светим Јосифом су сачували католички монаси, чинећи Гластонбери једним од највећих места ходочашћа у западном хришћанском свету. Али протестанти су уништили икону Богородице коју је насликао Свети Јосиф о којој је Ричард Пинсон, краљевски сликар, писао у свом делу: *Живот Јосифа Арматијског* 1520. године.

Протестанти су уништили и чувени Гластонберијски трн који је засадио Свети Јосиф; али су направљене резнице, а потомак првобитног трна и даље постоји. Ово изузетно дрво сведочи о још једној апостолској традицији коју је православна Енглеска чувала, али коју је протестантска Енглеска одбацила. Џон Грид објашњава: „Речено је да је [Свети Јосиф] почео да проповеда добру вест о Исусу Христу у Гластонберију, наишао на противљење које је варијало од уобичајеног вребања до бацања камена. Неустрашиво је истрајао, али једног Божића на Веријал Брду, када је говорио о Краљу над краљевима да се понизно родио у штали и положен у јасле, гомила је подругљиво викала и тражили су неки знак. Тада је Јосиф чуо глас који му је рекао да забоду свој суви штап у земљу. Он је то и учинио, и у року од *неколико минута* он је пустио гране, напунио и процветао. Народ је, видевши знак, прихватио поруку...

„Ботанички гледано, велечасни Л. С. Луис описује ову врсту као левантски трн¹⁷, док господин Џефри Еш у својој књизи ‘Авалон краља Артура’ каже да је то деформисани глог или дивља јабука, *Crataegus oxyacantha*. Не може се исећи, а може се калемити. Плода нема, али цвета у мају и на стари Бадњи дан.

„Године 1752. календар је промењен за 11 дана како би се Британија ускладила са Европом, где је календар папе Гргура XIII био у општој употреби. На Божић се окупила маса да види шта ће дрвеће учинити. На радост неких и на жалост других, дрвеће је одбило да се придржава папског календара и процветало је 5. јануара – пракса коју наставља до данас. Од 1929. године, дарови јануарског цвета се шаљу владајућем монарху.”

Ова традиција сеже бар у време владавине Карла I, који је, примивши цвет, рекао:

„Па, ово је чудо, зар не?”

¹⁷ (лат.) *Ziziphus spina-christi* јесте имзелено дрво или жбун, врста из рода жижуле/жојобе из породице Пасиковине (*Rhamnaceae*). Расте у северној и тропској Африци, јужној и западној Азији. Пореклом са Леванта, источне Африке и неких тропских земаља. (прим. прев.)

„Да, Ваше Величанство, чудо својствено Енглеској и које [римско]католици посматрају са великим поштовањем.”

„Како?” упита краљ, „када се ово чудо супротставља [римском] папи? Доносиш ми овај чудесни цвет на Божић, у старом стилу. Да ли се увек придржава старог стила, када ми Енглези славимо Божић, у време његовог цветања?”

„Увек.”

„Онда се папа и ваше чудо не разликују мало, јер он увек слави Божић 10 дана раније по календару новог стила, који је у Риму по папском наређењу уведен у Риму пре скоро један век...”

Не-поротници

Међутим, иконе, поштовање моштију и црквени календар нису биле једине апостолске традиције које су протестанти уништили. Убрзо се и сама догма Цркве и концепт хијерархијске власти у Цркви и држави нашао на удару критике. „За раскид са Римом”, пише Кристофер Хил, „а посебно радикалне мере владавине Едварда VI отвориле су наду у наставак реформације која ће потпуно збацити машинерију принуде државне цркве. Елизабетанско насеље је горко разочарало очекивања да ће се протестантска црква разликовати од папизма по моћи коју је дозвољавала бискупима и свештенству. Епископска хијерархија је постала главна препрека радикалној реформи.”

Како се Црква тетурала, тако је и Монархија постајала све слабија. Тако у 17. веку видимо понављање обрасца који смо приметили у 11. веку: опадање вере и морала, праћено рушењем монархије. Јер, као што је архиепископ Вулфстан написао 1023. године, „Тачно је оно што кажем: ако хришћанска вера ослаби, краљевство ће се одмах поколебати. Јер Божанско право краљева се успоставља, и спречава да постане пука деспотија, само тиме што га Црква освећује и контролише. Ако је Црква истинита и има пуну власт, онда, као што је Шекспир написао у *Ричарду II*,

*Не може вода у широком узбурканом мору
Да опере мелем од помазаног краља;
Дах светских људи не може да одбаци
Намесник изабран од Господа Бога.*

Али ако Црква падне, онда ће пасти и Монархија, доносећи још више дегенерације за собом.

Дакле, када је краљ Чарлс обезглављен 1649. године, брзо се испоставило како је Дензил Холс, водећи противник краља, рекао: „Најподлији људи, најнедостojнији и најзлoбнији у нацији, најнижи људи држе власт у својим рукама.”

Одсецање главе краља Чарлса изазвало је реакцију такозваних не-поротника који су се по први пут приближили поновном уједињењу бар дела енглеске цркве Дрвету Светог Православља.

„Канонски став групе не-поротника”, написао је фратар Џорџ Флоровски, „био је несигуран; њихови бискупи нису имали признате титуле и само раштркано стадо. Неки лидери групе су прихватили идеју да би могли да регулишу свој положај конкордатом са Црквама Истока. Не-поротници су остали у теологији традиција великих каролиншких богослова, који су одувек били заинтересовани за источну традицију и за ране грчке оце. Грчка црква је оштро протестовала против погубљења Чарлса I; руска влада је деловала на исти начин, поништивши то поводом привилегије енглеских трговаца у Русији. Међу првобитним не-поротницима био је и бискуп Фремpton, који је провео много година на Истоку и веома ценио Источну цркву. Сам надбискуп Санкрофт је био у блиском контакту са Источном Црквом много раније. Тако је било много разлога због којих би не-поротници требало да гледају на исток.”

Године 1712. неки од не-поротника искористили су прилику коју је пружила посета грчког митрополита Енглеској да уђе у преговоре са православнима. Описујући себе као „католички остатак” у Британији, њихова намера је, пише Флоровски, „била да оживе ‘древну богоугодну дисциплину Цркве’, а они су тврдили да су то већ почели да раде.” Међутим, покушај је пропао, делом зато што се кентерберијски надбискуп томе противио, а делом зато што су не-поротници одбацили неколико православних доктрина: призивање светих, поштовање икона и Тајну Тела и Крви Христове – све три доктрине које су православци англосаксонске Енглеске прихватили без резерве. Међутим, чини се да је прави проблем, са становишта не-поротника, било признање јерусалимског патријарха да је „наша оријентална вера једина истинита вера”, тако да, по речима Флоровског, „нема места за прилагођавање или диспензацију у питањима доктрине – потпуно слагање са православном вером је апсолутно неопходно”.

Ово одбијање од стране не-поротника открило је да они нису имали право разумевање шта значи поновно уједињење у Цркви – то јест, прелазак оних који су били у разједињености и расколу у веру и Цркву православних. Уместо тога, црквеном окупљању су приступили на политички начин, кроз нуђење и тражење уступака и компромиса. Они су веровали у савршену исправност свих веровања које су имали до тада. Они не би прихватили да су у одређеним стварима – можда не својом кривицом – погрешили. Они нису хтели да се поклекну пред небеском мудрошћу Цркве, „стубом и грудом Истине” (1. Тимотеј 3,15), већ су радије настојали да натерају Цркву да промени своју веру, како би им се прилагодила.

Чини се да је неуспех иницијативе не-поротника имао негативан утицај на верски живот у Енглеској; јер управо у овом тренутку налазимо почетак те „јереси над јересима”, екуменизма, чији су разорни ефекти сада тако очигледни.

Године 1717, како бележи Вилијам Палмер, „почела је контроверза поводом писања Хоадлија, бискупа Бангора, у којој је он тврдио да је непотребно веровати у било коју одређену веру, или бити уједињен са било којом одређеном Црквом; и та искреност, или наше сопствено убеђивање у исправност наших мишљења (било добро или неосновано) је довољна. Ове доктрине су очигледно биле срачунате да сруше неопходност веровања у чланове хришћанске вере и да оправдају све класе раскола или сепаратиста из Цркве. Сазив је сматрао ова мишљења толико несташним, да је именована комисија за одабир предлога из Хоадлијевих књига и за њихову цензуру; али пре него што је дошло до његовог суђења, сазив је одложен самовољним вршењем краљевске власти...”

Опет, 1723. године екуменизам је стављен међу основне Уставе Слободних зидара у новооснованој Великој ложи Енглеске. Јер „иако су у древна времена Масони били задужени у свакој земљи да припадају религији те земље или нације, ма каква она била, ипак, сада се сматра да је сврсисходније само да их обавезе на ту религију у којој се сви људи слажу, остављајући њихова посебна мишљења за себе.”

Тако је световна власт још једном погазила тежње Енглеза ка истини и слободи у Христу; јер Енглеска од 1066. године није искусила ону истинску „симфонију” између Цркве и Државе која је те мељ истински хришћанског – православног хришћанског – друштва.

Теорија огранака

Контакти између англиканаца и православаца настављени су почетком 19. века, посебно захваљујући напорима Вилијама Палмера, који је срео неколико руских прелата и водио опсежну преписку са познатим руским словенофилом Алексисом Хомјаковим. Међутим, овде је представљена иста препрека као у време не-поротника: инсистирање Православне Цркве да је она једина права Црква. „Теорија огранака” Цркве коју су предложили оксфордски теолози, према којој су православни, католици и англиканци били различите гране јединственог Дрвета Цркве, била је анатема за православне (а и за католике).

„Руси су били затечени, како је и сам Палмер изјавио, „идејом да једна видљива Црква буде састављена од три заједнице, које се разликују по доктринама и обредима, од којих две у најмању руку осуђују и анатемишу друге”.

Јер, као што је надбискуп Иларион Троицки рекао у одговору на америчку епископалну иницијативу почетком наредног века: „Оно што се догодило 1054. године било је отпадање. Ко је отпао је друго питање; али неко јесте отпао. Црква је остала једна, али: или само на Истоку или само на Западу”.

Ово је био изазов за англиканце да преиспитају историју своје земље, а посебно историју Норманског освајања, када је, према православнима, енглеска грана била одсечена од Истинске лозе. Палмер је, међутим, реаговао придруживши се католицима; и многи су следили његов пример. На тај начин он и они су признали своје уверење да Права Винова лоза којој Енглеска Црква треба да се врати није Православна Црква Истока, са којом је Енглеска Црква била у пуној заједници до Норманског освајања, већ да је „Црква „коју су Вилијам Копиле и папа Гргур VII наметнули земљи огњем и мачем, и коју је Едвард Исповедник предвидео као извршење Божјег гнева на отпаднички народ. На тај начин су признали да фундаментални раскол у историји енглеске цркве није онај који се догодио у 11. веку између Енглеске и Православне цркве, већ онај који се догодио у 16. веку између Енглеске и папског Рима. И трагично, кад год је англиканска црква направила још један корак на путу отпадништва – у новије време то су посебно укључивали рукоположење жена и признавање содомије – карактеристична реакција неистомишљеника била је да се врате папи.

У последње време, међутим, могу се уочити почеци другачије и здравије реакције. Следећи кораци раних пионира у покрету англиканаца који се враћају у православље, били су, на пример: Фредерик Норт, пети гроф од Гилфорда, који је 1792. крштен у Грчкој цркви са именом Димитрије; као и неколико англиканаца, укључујући и многе англиканске свештенике, који су приступили православној цркви. Иако је већина, нажалост, приступила црквама које су чланице отпадничког Светског савета цркава, покрет уопште мора бити поздрављен као имплицитно признање фундаменталне чињенице: да поновно уједињење са Истинском Црквом значи поновно уједињење са *Православљем*, Вером и Црквом Енглеске пре 1066. године.

Шта је, дакле, сада потребно да помогне овом покрету да скупи снагу и да му да чврст темељ у Једној, Светој, Католичкој и Апостолској Цркви која једина може спасити Енглеску?

Псалмиста каже: „Одступи од зла и чини добро” (33,14). Пре него што прихватимо добро Православља, дакле, потребно је одступити од свега зла последњих 900 и више година од пада православне Енглеске: пре свега, папистичких јереси средњег века, од којих су многе одбачене реформацијом, али неке од њих остају; затим протестантске јереси од 39 чланова; затим екуменистичке „јереси над јересима” данашњице, која се одриче објективне истине у питањима вере и морала у корист прихватања сваке врсте грешке и гадости.

Да ли су ова три стадијума јереси – папизам, протестантизам и екуменизам – „три стадијума” дуж којих огранак Енглеске Цркве мора да путује пре него што се врати у своје древно дебло, према визији Светог Едварда? Не знамо. Али да се од сваког од њих мора поново прећи у супротном правцу – односно експлицитно и јавно одрећи га – то је извесно.

Јер немогуће је са сигурношћу ићи у будућност ако се ниси темељно покајао за грешке из прошлости. Тек после таквог покајања енглески народ ће бити спреман да пригрли добро Православља у пуноћи православних учења и предања, не искључујући ни те традиције, као што су поштовање икона и светитеља, и оне доктрине, попут оних о Евхаристији и Једне и Једине Истинске Цркве, које су се у прошлости показале као посебан камен спотицања.

„Онај који обуздава”

Добра полазна тачка би било успостављање поштовања последњег православног краља, Харолда II Годвинсона, не само као националног хероја, већ и као браниоца вере – на коју титулу има много веће право од било ког од англиканских монарха. Ни сада у Енглеској није потпуно изгубљен осећај за светост хришћанске монархије. Ниједан демократски политичар није уживао више од пролазних тренутака у популарности и поштовању према монарху.

Пре само неколико година, мошти првог канонизованог краља целе Енглеске, Светог Едварда Мученика, откривени су и враћени Православној цркви. Тело његовог сабрата царског мученика, Светог Харолда, сада треба дати часној јавној сахрани како би се исправиле неправде које су против њега починили Вилијам и Хилдебранд. На тај начин би се признало да је у својој краткој владавини од 9 месеци и 9 дана краљ Харолд испунио функцију „онога који обуздава” (2. Солуњанима 2.7) долазак Антихриста у енглеске и западне народе.

У овом чину енглески народ би добро учинио ако би се ослонио на искуство руског народа, који је такође, након периода заточеништва и мучеништва од руку атеиста, схватио шта је изгубио у свом последњем православном цару. Његове мошти су такође откривене након покушаја да се оне униште и обешчасте. Заиста, најближа историјска паралела паду православне Енглеске 1066. сигурно мора бити пад православне Русије 1917. И као што се руски хришћани данас надају и верују у васкрсење Свете Русије, тако се и енглески хришћани морају надати и веровати у васкрсење Старе, Свете Енглеске, не у њеним физичким и материјалним особинама, већ у њеном духовном лицу, у њеној вери.

Таква васкрсења су се дешавала и раније, у касном 2. веку, када је апостолска вера била скоро изумрла, краљ Луције је послао папи Елевтерију за мисионаре, који су дошли и поново распалили пламен. Опет, у 6. веку Свети Августин је вратио веру коју су пагански Саксонци отерали на запад. Опет, у 9. веку краљ Алфред је обновио православље када је скоро цела земља била у рукама паганских Данаца...

Васкрсење је, дакле, могуће, али само ако поштујемо успомену на ове свете који су у прошлости васкрсли Енглеску и свесно се, у вери и животу, придружимо њиховој вери и животу. Покушај

да се Енглеска васкрсне игнорисањем њене историје и њених светаца који се залажу за њу пред престолом Божјим, осуђен је на неуспех. Не можемо да преокренемо скоро 1000 година отпадништва, ако се не вратимо даље од тога до 1000 година правог енглеског хришћанства – „мрачних доба” енглеске историје која су у ствари била испуњена најславнијим светлом.

У том погледу, знак пуне наде било је успостављање 2000. године празника Светих Британских острва, на Трећу недељу Педесетнице, од стране Светог Синода Руске Православне Аутономне Цркве...

Повратак огранака

Па ако бисмо волели Бога као што су Га волели светитељи наше земље, онда, како енглески свештеник Руске Заграничне Цркве, отац Ендру Филипс, пише, ми бисмо, прво, „љубили Бога кроз светитеље. Они би нам били познати, буквално познати, део породице којој бисмо припадали. И не само универзални светитељи, као што су Свети Петар и Павле, покровитељи Лондона, него и овдашњи светитељи. Дугачку јектенију њихових имена знали бисмо напамет, славили бисмо их у велике дане и светиње, биле би националне светковине у њихову част. Уместо апсурдних ‘Банковских празника’ (као да банке могу бити свете, или достојне славља), постојали би национални свети дани на празнике Апостола Енглеске, 12. марта (празник Светог Григорија Великог) и 26. маја (Празник Светог Августина Кентерберијског) и без сумње на друге свете дане. Својој деци давали бисмо имена по овим светитељима и деца би познавала њихове животописе још у младости. Како бисмо заборавили Свете Мелита, Лоренса и Паулиноса, заштитника Јорка и целог Севера? Одавно бисмо тражили од француских власти да нам врате мошти Светог Петра Кентерберијског [и Светог Едмунда из Источне Англије]. Свети Освалд од Хевенфилда би био поштован међу нама; Свети Бенедикт Бископ, тај љубитељ икона и светих књига, био би покровитељ црквене уметности; велики Теодор, први грчки архиепископ Кентерберијски (нека нам Бог пошаље другог), и његов верни пратилац Адријан, дали би своје иконе да се окаче у нашим школама и учионицама. Потом британски чудотворац, Свети Катберт; па свима би били познати Свети Вилфрид и Беде и Алдхелм који би се залагали за нас на Престолу Свевишњег.

Читали бисмо житије великог фен Оца, Гутлака, Енглеза Антонија, као што читамо житије подвижника Египта и Сирије и Русије. Жене би нашле своје место у животу према примерима Одри [Етелдред] и Хилде, Милдред и Едит и мноштва светих жена које су биле велике игуманије. Свети Еркенвалд, 'светлост Лондона', био би обележаван у главном граду Светог Џона од Беверлија и узбуркао би Јоркширце. Алтруизам младих људи би подстакао највеће мисионаре и Енглезе, Бонифација Кредитонског, апостола германског, и Клемента [Вилиброрда] који су донели светлост Христа Фризија и великом делу Холандије, као старија браћа која су се жртвовала за љубав јеванђелску. Едмунд Страстоносац би био покровитељ Источне Англије, скромни Свитин би лечио болесне у нашим болницама. Празник краља Едварда Мученика поново би био дан националног покајања као и раније, а град Шефтсбери поново би се звао „Едвардстоу”. На крају бисмо изговорили исте речи као и Свети Освалд Вустерски: „Слава Оцу и Сину и Светоме Духу”. Или бисмо можда помислили на Светог Алфволда од Шерборна који је толико волео свеце Енглеске да је на самрти, пред иконом Светог Свитуна, могао само да понови речи своје омиљене химне са службе Светог Катберта. А шта тек рећи за Светог Етелволда, 'оца монаха', или Светог Данстана чији је византијски обред крунисања и данас у суштини оног који користе наши монарси. И питали бисмо за молитве Светог Неота, који се објавио у визији краљу Алфреду Великому и благословио га на победу против паганских Данаца. И страдао архипастира енглеског Алфега... И ми бисмо чували обичаје старих – календар наших предака. Зар у поноћ на Божић неки не би водили своју децу на фарме да виде стоку како клечи у њиховим шупама и шталама у част новорођеног Краља? Зар нису тако веровали наши преци и прамајке? А зар на Свети Васкрс не би било кога да оде са изласком да види како сунце игра да прослави радост Васкрсења?...

„Друго, свом душом бисмо волели Бога кроз места. Познавали бисмо духовну географију Енглеске, географију где би се Енглеска земља сусрела са енглеским небом, а енглеско небо са енглеском земљом. На Танету, где би тај дивни апостол Христа, Августин изашао на обалу, ту би данас био велики манастир, центар ходочашћа и ту бисмо целивали земљу као свету, јер је Христос туда газио преко својих слугу. И ми бисмо поштовали Кентербери као нашу духовну престоницу, Град-Мајку и колевку енглеске

вере, духовно родно место Енглеске и њена 22 света архиепископа. Лондон би се сећао Светих апостола Павла на Истоку и Петра на Западу. Вестминстер би поново био манастир на Западу. Света гора енглеске цркве, Атос Енглеске, не би била планина, већ острво, Свето острво, Линдисфарн. Постојало би ходочашће у Гластонбери, енглески Јерусалим са његовим традицијама. Постојао би велики манастир у барама у Крауленду, у част Светог Гутлака, коме је Свети апостол Вартоломеј дао бич против ђавола. Тамо бисмо се сетили свих мученика, Теодора, Сабина, Улрика и осталих, закланих као јагњад од незнабожаца. Ишли бисмо на ходочашћа, „са свих крајева Енглеске” у Винчестер и Вустер, Вимборн и Винкомб, Цероу и Јорк, Витби и Хексам, Ели и Ившам, Личфилд и Вилтон, Дорчестер и Херефорд, гробове Светог Албана и Светог Едмунда, велике градове и мале засеоке у којима су виђене визије и светиље. А дуж путева би били крстови и крајпуташи, где би у мраку светлеле светиљке да показују пут. И тако би у овој земљи постојала острва и уточишта мира.

„Треће, волели бисмо Бога свим својим умом. Не бисмо размишљали о некој економској заједници [а још мање о тоталитарној Европској унији!], већ о духовној заједници. Наша индустрија би градила цркве. Сва оруђа савременог света би била коришћена у потрази за Духом. У уметности бисмо сликали иконе и велике фреске духовне историје Енглеске. Наша литература би говорила о животу часних. Наш биоскоп би приказивао аскетске подвиге, наше школе би оспособљавале младе људе или за брачни живот или за монаштво, једном речју, наш ум би био заокупљен само једним потребним, спасењем наших душа, љубављу Божијом.

„И тако смо ми Енглези постали Анђели како је Велики Григорије желео? Шта смо урадили са оном иконом Спаситеља нашег коју је Свети Августин донео на ове обале 597. лета Господњег? Авај, сахранисмо је у гробницама у која су се претворила наша срца. Када унесемо светлост покајања у наша срца, икона ће се поново наћи и биће и почастована и поштована и оплакивана. И тада ћемо сви ми који смо духовно мртви у гробу бити изнова пробуђени на Пут и Живот и Истину, Господа нашег и Бога и Спаситеља, Исуса Христа”.

Али једна реликвија из мисије Светог Августина је сачувана – његово Јеванђеље, књига. И значајно је да када су се папа и кентербериски надбискуп 1982. године заједно молили у Кентерберију,

ниједан од њих није сео на трон Светог Августина, али уместо њих тамо је лежала његова књига Јеванђеља. Само за онога ко има веру, Свети Августин удостоји да седне на престо његов и узме у руке његово јеванђеље, Јеванђеље оног „Пастира и Епископа душа наших” (I Петар 2.25), који се не извија као данашњи лажни јерарси, него остаје „исти јуче, и данас, и заувек” (Јеврејима 13.8).

Затим грана коју је видео Свети Едвард у својој пророчкој визији, уместо да безуспешно настави да покушава да живи независно од стабла Христове Једине, Свете, Католичке и Апостолске Цркве и да вене све док не буде нимало налик на дрво са којег је одсечено – јер, као што рече Истинска лоза, „ако човек не остане у Мени, бива одбачен као грана и осуши се; и људи их сакупе, и баце их у огањ, и спаљују их” (Јован 15.6) – радосно ће јој се вратити и „почети још једном да избија лишће и да доноси плод из старе љубави њеног сједињујућег сока”.

ДОДАТАК 1. КАДА ЈЕ ЗАПАД ОТПАО ОД СВЕТОГ ПРАВОСЛАВЉА?

Недавно откриће моштију последњег краља англосаксонске Енглеске, Харолда II Годвинсона, који је погинуо у борби са папистичком војском код Хејстингса 1066. године, поново је покренуо питање: када је Запад отпао од православља? И следствено томе: ко се од краљева и епископа Запада може сматрати православним?

Ово је важно питање, не само за православне хришћане западног порекла, већ и за православну цркву у целини. Православна Црква је сада поново (као што је била у 1. миленијуму) Црква и Истока и Запада, па је неопходно да она захтева своје наслеђе и на Истоку и на Западу, да покаже да су светиње Запада биле и јесу управо њене светиње, имајући исту веру као и светитељи Истока. Али то се може на теолошки утемељен начин учинити само ако се јасно покаже када је и где Запад отпао од Православља. У супротном постоји двострука опасност или од пригрљаја псеудосветаца који су у ствари били јеретици, или од одбацивања неких истинских светитеља и заступника из ревности која „није по знању”. У првом случају налазимо „лудака” Фрању Асишког (опис припада епископу Игњатију Брјанчанинову) постављеном у исту раван са правим светитељем као што је Серафим Саровски. А у другом случају се клевету читави векови православне историје и светости, што не може, а да не разгневи Бога Који је љубоморан на част оних који Га поштују и Који је интервенисао да заустави Св. Кирила Александријског од обешчашћења успомене на Св. Јована Златоустог.

Можда се чини да постоји једноставно решење за овај проблем: они западни свети који су умрли пре анатемисања римског папства 1054. године треба да се поново интегришу у православни календар, док ће се сви они „свети” који су умрли после тог датума пребројати као јеретици. Међутим, ствар није тако једноставна као што се чини. С једне стране, често се чује аргумент да је Запад у ствари пао у јерес много пре 1054. прихватањем јереси *Филиокве*, која је анатемисана 880. године, тако да само они свеци пре 1054. године који су јасно одбацивали *Филиокве* треба да буду прихваћен у менологији. С друге стране, постоји аргумент да се заједница између делова Запада и православног Истока наставила све до 1054. године и да се не може сматрати да је Запад потпуно изгубио

благодат све до Четвртог крсташког рата 1204. године. Тако долазимо до веома различитих датума за пад Запада у зависности од тога који од два главна критеријума Православља сматрамо фундаменталнијим: слободу од јереси, или заједницу са Истинском Црквом.

Истина је, наравно, да су оба критеријума фундаментална; јер се заједница са Истинитом Црквом одређује управо на основу слободе од јереси. Очигледни сукоб између ова два критеријума произилази из чињенице да семе јереси може бити присутно у Цркви дуго времена пре него што она буде формално осуђена и јеретици буду избачени из Цркве. Па чак и након што су јеретици протерани, може бити неких који ће остати у заједници са њима из незнања. Насупрот томе, било је много прилика када су исповедници истине били избачени из главног црквеног тела. Питању се не сме приступити формалистички, већ само призивањем Духа Светога да открије другим средствима – Тако на пример, директним откривењем (као у случају Св. Јована Златоуста), или кроз чуда или нетрулежност моштију – ко су Његови изабраници.

Размотримо неке конкретне примере из историје Енглеске Цркве.

- 1. Свети Едвард Мученик.** Пре неколико година поставило се питање да ли страдао енглеског краља Едварда, чије су мошти враћене Руској православној цркви у иностранству, треба признати за светитеља васељенске цркве. Један јерарх је довео у питање одлуку о његовом признању с обзиром на чињеницу, како је тврдио, да је јерес *Филиокве* у то време била укорењена у Енглеској. Међутим, синодска одлука проглашена у корист Св. Едварда, а сумњајући јерарх „сложили су се са претходном одлуком након што су се упознали са историјским подацима које је саставио Његово Преосвештенство Епископ Григорије, који је навео списак имена западних светитеља из истог периода који су одавно уврштени у нашу листу свети (међу којима су Света Људмила, Свети Вацлав Чешки и други).”

Садашњи писац је расправљао о томе да је далеко од јасног да ли је *Филиокве* био у општој употреби у Енглеској у време Светог Едварда (крај 10. века), а то у сваком случају није ништа мање ригорозан теолог од Светог Максима Исповедника. Он је изјавио,

када је Римска црква први пут усвојила *Филиокве*, да она у *то време* заправо није разумела у јеретичком смислу. Дакле, постоји могућност да јерес буде прихваћена у раној фази из незнања, док они који је држе остају православни.

Опет, сам светитељ који је најближе везан за осуду *Филиокве*, Фотије Велики, писао је у вези са одређеним Оцима, као што је Свети Августин, за које се сумњало да су у том погледу укаљани: „Да су [ови] Оци говорили у супротности када им је постављено питање о којем се расправљало и да су се против њега расправљали и да су остали при свом мишљењу и да су истрајавали у овом лажном учењу, и када су тужни држали своје доктрине до смрти, онда би нужно били одбачени заједно са грешком свог ума. Али ако су говорили лоше, или, из неког нама непознатог разлога, скренули с правога пута, а није било питања стављаних на њих, нити их је ико изазивао да науче истину, примамо их у списак Отаца, као да то нису рекли. То је због њихове праведности живота и истакнуте врлине и вере, као и беспрекорности у другим аспектима. Ми, међутим, не следимо њихово учење у коме скрећу са пута истине... Ми, међутим, који знамо да су неки наши свети Оци и учитељи застарили од вере правих догмата, не узимамо за учење те области у којој су залутали, већ прихватамо људе. Тако и за свакога ко је задужен да учи да Дух исходи од Сина, ми не признајемо оно што се противи речи Господњој, али их не одбацујемо од чина Отаца.”

Римска патријаршија је у раном средњем веку обухватала веома велико подручје на коме су комуникације биле веома споре и отежане, а општи ниво образовања био низак. Ово се мора узети у обзир када се разматра да ли је нека удаљена провинција, као што је Енглеска, била у јереси или не. *Филиокве* није постао питање у Енглеској све до времена Анселма од Кентерберија око 1100. године. Једини Енглец који је уопште расправљао о томе пре тог датума, према сазнањима садашњег писца, био је чувени Алкуин од Јорка, који је живео у Француској године око 800. године и оштро се против јереси, што је изразио у писму браћи Лионској: „Не покушавајте да уносите новине у Симбол католичке вере, а у црквеним службама немојте се одлучивати да заволите традиције непознате у античко доба.”

- 2. Краљ Едвард Исповедник.** Тако је Руска Загранична Црква одлучила у корист светости краља Едварда Мученика, који је умро 979. године у време када је *Филиокве* можда

био, а можда и није био у општој употреби у Енглеској. У овом случају, осим чуда и нетрулежних моштију страдалог цара, сведоци у прилог његове светости укључују: (а) његову слободу од јереси у смислу отворене одбране исте од православног противљења (видети речи Светог Фотија; горе цитирано), и (б) његово потпуно општење са Православном Црквом на Истоку. Али шта да мислимо о његовом нећаку, који се такође назива краљем Едвардом, и такође је познат по чудима и нетрулежности, али назван „Исповедник” да би се разликовао од свог страдалог стрица истог имена?

Две чињенице отежавају прихватање Едварда Исповедника као светитеља Универзалне Цркве. Први је чињеница да је од 1009. године римско папство, из којег је Енглеска црква водила своју веру и којој је била канонски потчињена, поново увела *Филиокве* у Симбол вере, након чега је 1014. године уследила његова употреба на крунисању немачког цара Хенрија II. А други је да је Едвард Исповедник умро 1066. године, 12 година након што је Римска црква званично анатемисана од стране Велике Константинопољске цркве.

Тврдило се да је употреба *Филиоквеа* у служби крунисања немачког цара могла произаћи из његове употребе у енглеском обреду. Међутим, ово је мало вероватно. Иако су Немачку у 8. веку увелико преобратили у веру од стране енглеских мисионара, она никада није била канонски потчињена енглеској цркви. Чак је и њен апостол, Енглец Свети Бонифације, обављао свој мисионарски рад као представник римског папства, а не енглеске цркве. Штавише, готово је незамисливо да је „Свети римски цар”, како је сам себе називао немачки цар, свој Симбол вере и обред свог крунисања извео било где другде осим из Рима.

Енглеску службу крунисања је, пак, независно од Рима и по византијском узору израдио Свети Данстан, архиепископ кентербериски (+988), који је био духовни отац Светог Едварда Мученика и који је обојицу крунисао, његовог оца Едгара и његовог полубрата Етелреда, оца Едварда Исповедника.

Могуће је, наравно, да је *Филиокве* са континента уведен у енглеску службу крунисања после 1014. године. Мора се, међутим, имати на уму да је бар један син Енглеске цркве из периода после 1014. године признат као светитељ и на Истоку и на Западу убрзо након његове смрти. Овде мислимо на мученика норвешког краља

Олафа, који је страдао 1030. године, а кога је након званичне истраге његових нетрулежних моштију прославио енглески епископ Гримкел из Нидароса (Тронхајма), и коме су цркве посвећене и на многим другим местима, укључујући Новгород. Штавише, у вези са чудом које се приписује Светом Олафу у време владавине Алексија Комнина или нешто раније, у Цариграду му је посвећена капела и он је уврштен међу светитеље Царског града. Ако је Олаф прихваћен као светац Универзалне цркве, онда је тешко видети како се бар могућност посвећења може ускратити осталим члановима Енглеске цркве – у сваком случају до 1054. године.

Међутим, 1054. године дошло је до коначног и потпуног раскида између Рима и Цариграда, који је запечаћен страшном анатемом од стране патријарха Михаила и његовог Синода. „До 14. века, Грци су признавали да се раскол догодио од времена патријарха Михаила. Почели су да верују да је он исправно одговорио на папски напад тако што је екскомуницирао папу и рекао источним патријарсима да га у будућности признају као старијег патријарха.” Од тог тренутка, дакле, постало је императив за све чланове Римске Патријаршије да се одвоје од своје проклете главе на земљи ако би остали чланови Тела Христовог чија је Пресвета Глава била на небу. Човек је стога затечен сазнањем – а верник у Божанско Провиђење то тешко може сматрати случајношћу – да од 1052. године, две године пре анатеме, до завршетка норманског освајања Енглеске 1070. године, енглеска црква заправо није била у општењу са Римом, и реинтегрисана је тек након најкрвавијег геноцида над енглеским народом!

Разлог за прекид општења, мора се признати, није било *Филоикве* или неко друго догматско питање. Последњи кентерберијски архиепископ пре раскола побегао је из Енглеске након неуспеха политичког циља који је подржавао, и одбацио је свој омофор, симбол његовог архиепископског чина, у журби да побегне. Краљ Едвард је тада дозволио да се омофор додели епископу Стиганду Винчестерском, и наставио да подржава овог новог, али технички неканонског архиепископа упркос папиним нападима против „шизматичких” Енглеза. У ствари, папство је пало у раскол и под анатему само две године касније, а Енглези су избегли анатему – привремено, у сваком случају – својим незаједништвом са Римом. Од тог времена, међутим, папе су покушавале да поткопају подршку енглеском краљу и архиепископу.

То нису успели да ураде за живота краља Едварда због његове популарности у народу и испољавању дарова исцељења и пророчанства (такође се тврди да је остао девствен до краја свог живота). Између осталог, он је прорекао да је Седам спавача из Ефеса прешло са спавања на десној страни у спавање на левој – знак будуће катастрофе, што је потврдила комисија коју је послао византијски цар.

Још важније је било откровење које је на самрти добио од двојице светих монаха: „Пошто су, рекли су, „они који су се поели на највише службе у краљевству Енглеском, грофови, епископи и игумани, и сви они у светим наредбама, нису оно што изгледају, већ су, напротив, слуге ђавоље, годину и један дан после дана ваше смрти Бог је предао све ово царство, њиме проклето, у руке непријатеља, и ђаволи ће проћи кроз сву ову земљу са огњем и мачем и ратном пустоши.”

Ово пророчанство се испунило управо када је 6. јануара 1067. године, годину и један дан након смрти краља Едварда, паписта Вилијам од Нормандије крунисан за краља Енглеске, након чега су уследила страшна пустошења Енглеске која су резултирала смрћу сваког петог Енглеца, рушењу већине цркава и уништењу читавог ткива енглеског живота. Затим, 29. августа 1070. године, архиепископ Стиганд је званично свргнут у присуству папских легата на псеудо-савету у Винчестеру.

Чини се да ово даје две граничне тачке за смрт енглеског православља: 6. јануара 1067. и 29. августа 1070. (Последњи енглески православни епископи су били браћа Етелвин и Етелрик; први су свечано анатемисали папу пре него што су умрли од глади у затвору, а овај други је и умро у затвору „у добровољном сиромаштву и обиљу суза”, а његов гроб је прослављен чудима.) Али краљ Едвард је умро пре било којег од ових датума...

- 3. Краљ Харолд II.** Сваки енглески ђак је чуо за најважнији датум у енглеској историји, 1066. годину, чак и ако ретко ко зна његов прави значај. Те године, након кратке владавине од 9 месеци у којој је краљ Харолд II остварио готово надљудске подвиге у одбрани своје земље, погинуо је у бици код Хејстингса 14. октобра, од руку католичког узурпатора Вилијама од Нормандије. Његово ужасно осакаћено тело је тада тајно сахрањено у његовој породичној цркви у Бошаму све док није откривено на празник Благовести 1954. године. Међутим, признато је да је то његова једина последња година.

Да ли је краљ Харолд био православан? Ако је Едвард Исповедник био православац, као што смо управо тврдили, онда је тешко то порећи и његовом наследнику. А чињеница да га је формално анатемисао папа Александар II, који је благословио Вилијамову инвазију на Енглеску, говори само у прилог енглеског краља утолико што је Александар свакако био јеретик и непријатељ истине. У његову корист – иако само посредно – иде и чињеница да је његова ћерка Гита побегла, не у Рим, већ у православни Кијев, где се око 1070. године удала за правоверног Великог кнеза Владимира Мономаха, ујединивши тако крв православних самодржаца Енглеске и Русије. Ни већина његових следбеника који су одбили да прихвате нови политички и црквени поредак у Енглеској није побегла у било коју западну земљу, већ у – Цариград, где су ушли у цареву гарду и било им је дозвољено да подигну своју енглеску православну светињу.

Да ли је краљ Харолд био светац? То је много теже утврдити, пошто није био слављен ни на Истоку ни на Западу. Међутим, ако се може утврдити да је мученички страдао у одбрани Православља, није потребан даљи доказ светости, према предању Православне Цркве.

Ово питање се не може даље расправљати овде; у сваком случају, само Архијерејски Синод може одлучивати о таквим спорним случајевима. Ипак, вреди истаћи да је по мишљењу многих историчара трансформација енглеског живота која се догодила као резултат битке код Хејстингса 1066. године била толика да је представљала црквену, али и политичку и националну револуцију. У том случају се за краља Харолда II заиста може сматрати да је био „онај који је обуздао” католичење Енглеске, као што је његов следбеник, цар Николај II, био „онај који је обуздавао” бољшевизацију Русије.

Коначно, паралела између Енглеске 1066. и Русије 1917. подсећа нас да званично величање светаца обично следи, а не претходи, незваничном поштовању верујућих људи. Као што је верујући народ Запада у првој генерацији после раскола инстинктивно знао ко су прави хероји вере и нације и поштовао их, чак и када су им нови господари то забрањивали, тако је верујући народ Русије поштовао новомученици чак и док су их њихове нове политичке и црквене вође називале „политичким злочинцима”. Стога припада каснијим генерацијама, које долазе до праве вере у слободу од тираније, да поново успоставе поштовање последњих првака вере

пре (увек привременог) тријумфа јереси, сећајући се да је „добро сакрити царску тајну, али је славно откривати и проповедати дела Божија” (Товит 12,7).

ДОДАТАК 2. СЛУЖБА СВИМ СВЕТИМА НА БРИТАНСКИМ ОСТРВИМА

Увод

Писање богослужења западним православним светитељима први је подстакао, у савремено доба, недавно прослављени свети Јован Максимович, док је био архиепископ западноевропски за Руску заграничну цркву (види: Блажени Јован Чудотворац Платина: Братство Светог Германа Аљаског, 1987, стр. 99-102). Ова служба је састављена као одговор на захтев наследника Светог Јована, архиепископа Женевског Антонија, када је боравио у Лондону у октобру 1976. године. Урађена је по узору на Службу Свим светима Русије.

Земља Британије производила је свеце у славу Божију у периоду од отприлике 1000 година, од апостолског доба до норманског освајања 1066-70, када су традиције британског православља збачене, мошти многих светаца уништене, а римокатолицизам је наметнут британским народима на ивици мача. Према пророчанству грчког Светог Арсенија Парошког из 19. века, Црква на Британским острвима неће поново напредовати све док њени рођени свеци поново не буду поштовани. Ова услуга се стога нуди као скромна мера за обнову Цркве Христове у британској земљи. Свети синод га је благословио за употребу у Руској православној аутономној цркви 3. септембра 2000. године. У исто време, празник Свих Светих Британије био је постављен за Трећу недељу по Педесетници, како је објављено у верском часопису: Suzdal'skiye Eparkhial'niye Vedomosti, N 10, April-November, 2000, p. 2:

„На дан 3. септембра 2000. године у граду Суздаљу, у Синодалном дому, одржана је седница Архијерејског синода Руске православне цркве. Присуствовали су: председник Архијерејског синода, Његово Преосвештенство Валентин, Архиепископ Суздаљски и Владимирски; Канцелар Архијерејског Синода Руске Православне Цркве, Његово Преосвештенство Теодор, Епископ Борисовско-Санински; Чланови Архијерејског Синода Руске Православне Цркве: Његово Преосвештенство Серафим, Епископ Сухумски и Абхаски; Епископ Антоније, викар суздаљске епархије.

„Разматрана су следећа питања: прослављање Светих Дивејевских жена и поштовање Старца Теодосија Кавкаског, као и молба

парохије у Гилфорду (Велика Британија) поводом дана сећања на енглеске свете.

„Учесници су констатовали да се у наше доба све већег отпадништва, када међу многим верницима који су под утицајем Московске Патријаршије, настављају расправе у вези са прослављањем Светих Новомученика Руских, светих подвижника, мушкараца и жена, 19. века и почетка 20. века многи Руси су незаслужено заборављени. Међу њима су и Свете жене Дивејевске, чије је поштовање као светитеља положио већ Свети Серафим Саровски. Одлучено је да се припреме материјали за прослављање у чинове Светих Дивејевских жена: прве игуманије монахиње Александре, схимонахиње Марте, монахиње [**инокине**] Јелене, монахиње [**монахиније**] Капитолине, Јевпраксије, игуманије Марије, Блажене Пелагије, Блажене Параскеве, Блажене Наталије, а такође и да саставе службу и акатист Светим женама Дивејевским.”

„Такође је одлучено да се установи дан за помен свих светих који су заблистали на Британским острвима у Трећу недељу по Педесетници. Свечи Британских острва су прослављени у периоду пре одвајања католика од Цркве. Прослављени су и многим чудесима и труљењем светих моштију... Временом је јерес, устоличивши се на Британским острвима, искоренила православно учење из свести верника и настојала да уништи успомену на свете Богоугоднике древних времена.”

*20. марта / 2. априла 2002. године.
Свети Катберт, бискуп Линдисфарна
покровитељ Енглеске православне цркве.*

Вечерња служба

Господу завапих... четири стиха Недељне, на Светима:

Глас 1:

Дођите, да хвалимо Светитеље Британије: свете монахе и монахиње, јерархе и кнезове, мученике, свештеномученике и чудотворце, и именоване и неименоване. Јер својим делима и речима и разним даровима постадоше ваистину свети, и Бог и гробове њихове прослави чудесима. И сада док стоје пред Христом Који их је прославио, усрдно се моле за нас који с љубављу славимо њихов блистави празник.

Глас 2:

Прелепим појањем хвалимо богомудре Свете Архијереје Британске, светли украс Цркве Христове, венце свештенства, узоре побожности, непрекидне изворе божанског исцељења, канале духовних дарова, реке обилне чудесима које радују земљу Британије са својим током, ватрене помагаче побожних хришћана, за које је Христос покорио устанке непријатеља и уделио нам велику милост.

Глас 8:

Земља ликује и небо се радује, свети оци монаси, хвалимо ваше трудове и духовне подвиге, вашу моралну храброст и чистоту ума, јер нисте били поражени законом телесне природе. О, свето друштво и божанска војско, ви сте заиста снага наше земље.

Исти глас:

Блажени, богомудри кнежеви Британије, блистајући православном мудрошћу и блиставим врлинама, обасјавате сабрања верних и расејавате таму демона. Зато вас поштујемо као причеснике непролазне благодати и неуморне чуваре наследства вашег.

Најблаженији мученици Христови, ви сте се предали као добровољне жртве, и посветили сте земљу Британију својом крвљу, и осветлили ваздух својом смрћу. И сада живите на небесима у несланој Светлости, увек се молећи за нас, боговидци.

Просветлили сте срца верних својим врлинама, о праведни мученички краљеви Британије. Јер ко се неће задивити вашем бескрајном трпљењу и смирењу, вашој кротости и благодати према свима, вашој милости према онима у тузи и патњи, вашој брзој

помоћи онима који су у невољи, мирном пристаништу онима који су на мору, и срећу свим путницима. Лепо сте предвидели сваку потребу, о, дивни Светитељи. И сада сте овенчани неувенутим венцима руком Свемогућег Бога. Молите се да се душе наше спасу.

Слава... Глас 5:

Радујте се, чудотворни свети јерарси Британије. Јер ви сте први међу нашим заступницима код Господа, поглавари Православља и путеви ка правој вери. Радуј се, свако место и земља и граде који си грађане одгајили за Царство небеско. Ови Светитељи су се јавили као светлости душама нашим, засијали су духовно сјајем чудеса и дела и предзнака до краја земље, и сада се моле Христу за спасење душа наших.

Сада оба...

Догматикон тона.

О, радосна светлости.

Прокименон¹⁸: *Господ је Краљ...*

Читања: (1) **Исаије** 43.9-14; (2) **Књига мудрости** 3.1-9;
(3) **Књига мудрости** 5.15-16.3.

Литија. Глас 8:

Радујте се са нама, сви хорови Светих и Анђела, и да се духовно сјединимо. Дођите да запевамо захвалну песму Христу Богу нашем. Јер гле, пред Царем славе стоји безбројна војска наших богоугодних сродника и моли се за нас. То су лепота и стубови вере православне. Ови су прослављали Цркву Божију својим подвигом и проливањем своје крви, својим учењем и својим делима. Они су знацима и чудима ојачали веру у Христа. Они су заблистали из свих крајева наше земље, и тамо учврстили веру православу. И угледали су се на Апостоле и продрли у друге земље. Неки су пустиње и градове украшавали светим манастирима, и живели анђеоским животом. Многи су претрпели увреде и повреде од синова света и доживели сурову смрт. И многи су предузимали друге послове сваке врсте. И сви се

¹⁸ У литургијској пракси православне цркве и византијског обреда, прокименон је рефрен псалама или песме који се пева у одређеним тачкама Божанске Литургије, обично за увођење читања Светог писма. (прим. прев.)

ДОДАТАК 2. СЛУЖБА СВИМ СВЕТИМА НА БРИТАНСКИМ ОСТРВИМА

моле Господу да избави нашу земљу од невоља, давши нам пример стрпљења и трпљења у невољи.

Слава... Оба сада... Исти глас:

Са нама се радују сви мислећи редови, и уједињени као духовни хор виде Госпођу и Краљицу свих, коју верни славе под многим именима. Радују се и душе праведника, видећи како се она моли у ваздуху, како пружа своје пречисте руке и тражи мир за свет, за обраћење земље Британије и за спасење душа наших.

Апостих за Недељу.

Слава... Глас 4:

Прослављајући данас годишњи помен наших светих сродника, достојно их благословимо. Јер они су заиста прошли кроз сва Господња Блаженства: Огољени и сиромашни, обогатише се духом; будући кротки, наследили су земљу кротких; плакали су и тешили се; они су гладовали за правдом и праведношћу, и били су задовољни; помиловали су и задобили милост; будући чисти срцем, видели су Бога колико је то могуће; пошто су били миротворци, добили су божанско усиновљење; пошто су мучени и гоњени ради правде, сада уживају и радују се на небу; и усрдно се моле Господу да се смиљује на нашу земљу.

Оба сада... Глас 5:

Затрубимо сада у песничку трубу, запевајмо сложено браниоцу земље наше, Краљици нашој, Богородици: Радуј се, која си земљу нашу од давнина својим благовољењем овенчала и благодаћу Својом на њу обасула! Стога наша Британска Црква ведро слави твоју најдрагоценију Заштиту и успомену на твоја чуда. Не узми своју милост од нас и сада, о, Госпођо. Погледај доле на наше туге и невоље и подигни нас својим моћним заступништвом.

Nunc Dimittis.¹⁹

Свети Боже... Наш оче...

¹⁹ Nunc Dimittis је у Новом завету кратка химна хвале коју је певао остарели Симеон, коме је Свети Дух обећао да неће умрети док не види Месију. Од 4. века користи се у вечерњим богослужењима као што су Свечана молитва, Вечерње и Вечерња песма. (прим. прев.)

Тропар Светитељима Британије, глас 8:

Као диван плод сејања спасења Твога, земља Британија приноси Теби, Господе, све Свете који су у њој заблистали. Њиховим молитвама сачувај Цркву и земљу нашу у дубоком миру, кроз Богородицу, Премилоства.

Јутрење

Код *Господ је Бог*, **Недељни тропар** два пута.

Слава... Стопар Светитељима Британије.

*Оба сада... Теотокион*²⁰:

О Ти, Који си се ради нас од Девнице родило и распеће препатио, Благи, и смрћу смрт покварио, и као Бог јавио Васкрсење: Не презри оне које си Својом руком створио; покажи нам Своју љубав према људима, Милостиви; прими Богородицу која Те родила и која се за нас залаже; и спаси очајни народ Твој, о, Спаситељу наш.

После **Полијелеја**²¹, **следи Величање:**

Величамо вас, величамо вас, о сви ви Светитељи земље Британије, и поштујемо вашу свету успомену, јер се молитве за нас Христу Богу нашем.

Изаберите псалам: *Чујте ово, сви народи; послушајте сви који живите на земљи.*

Потом **Евлогитарија**²² и **Ипакој**²³ гласа.

²⁰ Теотокион (Богородичина) је химна Марији Богородици, која се чита или пева (тропар или стихерон) у канонским часовима и божанској литургији источних православних и источнокатоличких цркава, као и у похвалама оријенталних православних цркава. (прим. прев.)

²¹ Полијелеј је празнични део Јутрења или Службе свеноћног бдења како се обележава на празнике вишег ранга у источно-православним, источнолутеранским и католичким црквама византијског обреда. Сматра се врхунцем службе и садржи читање Јутрења Јеванђеља. (прим. прев.)

²² Евлогитарије су тропари који се певају после читања из Псалтира. Рефрен који се понавља између тропара је „Благословен си, Господе, научи ме наредбама Својим” (Псалам 118:12 LXX). Постоје два облика Евлогитарије: Евлогитарије Васкрсења певају се на недељној јутрењи после Катизмате, Сесијских химни и Полиелеја или Псалма 118 („Непорочни”) како је одређено Типиком; и Погребна Евлогитарија, која се пева на Јутрењу по 118. псалму, а такође и на Погребима и Панихидама. (прим. прев.)

²³ Ипакој је тропар који се пева на Јутрењу на велике празнике и недеље. Јавља се после Треће оде канона, а на Васкрс се поново пева на Литургији са пасхалним тропаром и кондаком.

Недељом долази после Евлогитарије Васкрсења и Мале јектеније.

Недељни ипакој се чита и у Недељној поноћници, после канона Светој Тројици. (прим. прев.)

Катихизма светитељима, глас 8:

Обасјани муњама Светитеља, као да улазимо у прелепи Рај, уживамо у бујицама одушевљења. И видећи њихову дивну храброст, угледамо се на њихове врлине, кличући Спаситељу: Молитвама њиховим, Боже, учини нас становницима Царства Твога.

Глас 1:

Као јарко сунце, као сјајна јутарња звезда, осванула је драгоцену спомену на Светитеље који су засијали у земљи Британској, просветливши све нас и загрејавши наша срца да опонашамо њихов живот и да се угледамо на њихову ревност.

Слава... Глас 8:

У знак сећања на Светитеље Твоје, о, Господе, сви британски верници славе празнике, радују се небеса и радују се крајеви наше земље. Њиховим молитвама подари душама нашим велику милост.

Оба сада... Исти глас:

Свемилостиви Господе, Који гледаш са висине и примаеш убоге, посети нас грехом омамљене, и молитвама Богородице и свих британских светитеља, подари душама нашим велику милост Твоју.

Анаватмој²⁴ гласа.

Прокименон гласа. *Нека сваки дах...*

Недељно Јеванђеље.

Псалм 50. *Слава... Молитвама апостолским... Оба сада... Молитвама Богородице... Исусе, васкрснувши...*

Канон Васкрсењу у Недељном тону.

Канон Богородици.

Канон Светитељима Британије, глас 8:

Ода 1.

²⁴ Анаватмој (Химне о Успону) су низ химни које се певају после ипакоја и претходе Прокименуу читања Јеванђеља током Ортроста. Потичу из псалма о Вазнесењу који су развијени у јеврејском богослужењу од вазнесења у Јерусалим након заточеништва. Певани су на сваком кораку који води до јеврејског храма у Јерусалиму. (прим. прев.)

Ирмос²⁵: *Појмо, народе, песму чудесном Богу нашем, који избави Израил из ропства, и запевајмо песму победничку и завапимо: Теби, јединоме Господу нашем.*

Рефрен: *О сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

Радујте се, Свети Апостоли, који сте штап вере на земљи нашој посадили! Радујте се, јер крв мучеништва вашегга постаде семе хришћанских нараштаја! Никада не престаните да гледате благонаклоно на нас, своју децу. (Рефрен)

Не бојећи се претњи тиранина, бичеван си и посечен Христа ради, Свети Првомучениче Албане. Заједно са Јулијем и Ароном и свим мученицима Британским, молите се непрестано за наше душе. (Рефрен)

О, блажени свеиштеномучениче Христов Авгуле, заједно са својим племенитим друштвом, не заборави своју отаџбину: прогнај глад и тлачење, и избави све који се у тебе надају од грађанског рата и сваког греха. (Рефрен)

Обучен од великог Мартина, угледао си се на његову мисионарску ревност у шкотској земљи, о, свети Владико Нинијане. И у Вихорну си подигао прву камену цркву у Британији у његово име, сијајући чистотом врлина. (Рефрен)

Однешен у Ирску од пирата у младости, вратио си се као њен благословени апостол, о, Патриче, славни плоде Британске Цркве. Моли се да ми који те поштујемо добијемо велику милост. (Рефрен)

У Човеку си први посејао Реч, Свети Јерарше Германе, доносећи Христу богату жетву. Молите се са својим колегама епископима Мауголдом и Дачоном, да нама који те поштујемо буде дата велика милост.

Слава...

Био си хроничар дела мученика, и каратељ грехова народа свога, о, премудри Гилдасе. И као што си из Светог Гластонберија проповедао покајање, тако се сада моли да нам се да опроштење наших греха.

Сада оба...

²⁵ У православном богосложењу, ирмос је прва строфа у свакој од девет песама канона, који величају господу Исуса Христа, Богородицу, светитеља или свети догађај. (прим. прев.)

Са чиновима анђела и арханђела, о, Госпођо, са преподобним и славним Пророцима, са врховним апостолима и мученицима, и са свима светима, моли се Богу за нас грешне који те славимо у земљи Британској.

Ода 3.

Ирмос: *Нема светог као Господа, и праведника као Бога нашег. И сва створења Му певају: Нема праведника осим Тебе, Господе.*

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

Напустивши кнежевски дом оца свога, тражио си пустињачки живот у земљи Девонској, о, Нектане, блажени мучениче Христов. И са својом светом браћом и сестрама ти сада царујеш са Христом у слави. (Рефрен)

Стена вере био си, о, Петроче, радовање Корнишке цркве. Са Константином, краљем, монахом и мучеником, и са свим светима Корнволским, заузни се за наше душе. (Рефрен)

Прешао си западне земље, задивљујући све својом врлином, о, свети Самсоне. Испуњен Духом Светим, изгонио си зле духове из срца људских, и заузимаи се за све који те поштују. (Рефрен)

Сабрао си велику чету монаха, Давиде, славни архипастире меневски. И подигавши свој глас високо, утишао си бес Пелагијевих следбеника. Заједно са светим епископима Дифригом, Теилом и Деуниолом, молите се да се и ми избавимо од сваке јереси. (Рефрен)

Из Ирске си дошао, о, голубице ћелија, преславни Колумбо, и сву Шкотску си просветлио својим чудима. А Енглеском Освалду си се појавио после свог упокојења, обећавајући славну победу. Са пријатељем својим, светим архијерејем Кентигерном, моли се за душе наше.

Слава...

О, праведни принчеви, мученици, монаси и јерарси келтских земаља! Ви сте учинили западну пустињу градом, и својим дивним животом научили сте нас да узмемо крст на своја рамена и да идемо за Христом.

Сада оба...

Ето, дошло је време за интервенцију Пресвете Богородице, јер је саблазни и искушења на претек. Сада је време да јој принесемо

ДОДАТАК 2. СЛУЖБА СВИМ СВЕТИМА НА БРИТАНСКИМ ОСТРВИМА

своје уздахе, о, браћо. Зато завапимо свим срцем: О, Госпођо, Краљице наша, помози народу своме.

Контакион²⁶ Светима Британије, глас 3:

Данас пред нама у цркви стоји хор Светих који су угодили Богу у нашој земљи и невидљиво се моли за нас Богу. Са њима га величају анђели, и са њима празник одржавају сви светитељи Цркве Христове. И сви се заједно моле за нас вечном Богу.

Онкос²⁷:

Показали сте се као плодна и лепа стабла Раја Едена, о, свети, дајући миомирисне цвеве учења и плодове добрих дела, којима се хране наше душе и гаси наша духовна глад. Дођите, дакле, прибегнимо њиховој заштити, и благословимо их као радост и украс земље наше, и као пример и узор за живот наш, јер су примили нетрулежне венце од вечног Бога.

Катихизма, глас 4:

Христос Сунце Правде послао вас је као зраке да просветлите земљу Британију, о, слуге Божије који сте поникли из нашег рода. Тако просветите моју помрачену душу твојим божанским молитвама, о, блажени Светитељи Божији.

Слава... Сада оба... Исти глас:

Потрчимо, верни, ка божанском и исцељујућем Крсту Бога Спаситеља нашег, Који је благоволео да се на њега узнесе и Крвљу Својом избави нас од ропства непријатељу. Тада Му благодарно завапимо: Спаси Архијереје наше и духовнике, и сав народ Твој заштити драгоценим Крстом Твојим, и спаси душе наше, јер си човекољубац.

Ода 4.

Ирмос: *Пророк божанском проицљивошћу виде Тебе, Речи, желећи да се оваплотиш од горе засенчене, једине Богородице, и са страхопоштовањем хвали силу Твоју.*

²⁶ Врста литургијске химне у Православној и Источној католичкој цркви. (прим. прев.)

²⁷ Синоним за контакион, у којем се химна или песма у Литургији која се реци-тује у облику дијалога. (прим. прев.)

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

Радуј се, Августине, најдостојнији сине великог Григорија! Радуј се, Апостоле Енглеске земље! Радуј се, први епископе Цркве Христове у Кентерберији, и заступниче наши пред Престолом Божијим! (Рефрен)

Твој глас се проширио по целој земљи, уништавајући обожавање идола и усађујући праву веру у срца Енглеца, о, свети јерарси Кентерберијски и Јоркишки Лоренсе, Мелите, Јустусе, Хонорије, Деусдедите, Паулинусе и Јоване. (Рефрен)

Наоружан силом крста, победио си Христове непријатеље, о, Свети краљу Освалде. И постојан у молитви и милостињи, удостојио си се мученичког венца. Са Светим мученицима-краљевима Едвином и Освином, моли се за душе наше. (Рефрен)

Са Јониног најблаженијег острва дошао си, о, скромни Ајдане, и млеком свог учења нахранио си срца Енглеца. Са свим светима из Линдисфарна, моли се да нам се да опроштење греха наших. (Рефрен)

Одбацила си смртног женика за Бесмртног Женика душа наших, о, Енсвита, први плоде женског монаштва на југу. И сада се са својом светом браћом Етелбертом и Етелбрихтом вечно радујеш на небесима. (Рефрен)

О, у мрачним пакленим пребивалиштима даровано ти је виђење, и са страхом си потврдио веру народа, о, наши свети оче Фурси. И са Светим оцима Себијем и Ботулфом и праведним епископом Феликсом, засадио си монашки живот у земљи Источне Англије.

Слава...

Васкрсла си из мртвих, о, Дево Вајнфрида, и свима показала Пут и Живот. Заједно са Светим оцима Беуном, Илтидом, Кадоком, Сеуриолом и Сибијем, и са свим светима Велса, никада не престани да се молиш за наше душе.

Сада оба...

Богородице Дево, надо хришћана, дај и нама своје древне милости које су уживали оци наши, и заштити нас и сачувај од сваког зла.

Ода 5.

Ирмос: *Избавивши нас из таме страсти као од најдубље ноћи, дај да дух мој поздраву зору дана заповести Твојих, молим Ти се, о, Христе.*

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

Благодаћу Божијом у старости твојој, из Тарса си као други Павле дошао, о, Свети архијереје Теодоре. Са сапутником својим, светим Адријаном, моли се да се православни хришћани сачувају у јединству. (Рефрен)

Чак и после твог светог покоја, твоје нетрулежно тело је пружало исцељења за верне, о, славни Катберте. Јер си био велики у подвигу и верни пастир стада свога, о, светлости светла и заступниче за земљу нашу. (Рефрен)

Као огњени стуб засијала си у фен-опасаном Елију, о, краљевска Дево Етелдред, због чега је твоје тело остало неискварено и до данас. Са Светим свештеником Хуном и својим светим сестрама Секбургом, Витбургом и Ерменхилдом, моли се за све нас. (Рефрен)

О, свете игуманије Хилда, Ева, Осита, Етелбурга и Вербурга, стекавши уздржање и смирење, мудрост, веру и савршену љубав, стекли сте Царство непоколебљиво. (Рефрен)

Био си миротворац, и славни мир си задобио од Краља мира, о Еркенвалде, велики лондонски хвалисави и свети јерарше. Са својим колегама јерарсима Чедом и Сидом, заузмите се за наше душе.

Слава...

Твоје сузе у пустињи стоструко су донеле плода, о, свети оче Гутлаче, и оружјем својих молитава ти си победио демоне и примио са неба благодат да исцелиши болести оних који те поштују. Са својом Светом сестром Пегом, моли се за душе наше.

Сада оба...

Благослови те хор светих и душе свих верних, Пречиста, јер си изнад ума и разума родила Реч Божанску. А сада опет, о, Госпођо и Краљице, будите заштита и одбрана за земљу Британије, и сачувајте нас од свих напада наших непријатеља.

Ода 6.

Ирмос: *Прими ме, о, Човекољупче, потлаченог многим падовима. И спаси ме док падам пред сажалењем Твојим као Пророк, о, Господе.*

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

О, Света Милдред, дошавши из Француске, утиснула си свој печат на Танетовој обали и била си узета као печат на срце небеског Краља. Са својим Светим сестрама Милдбургом и Милдгитом, моли се за душе наше. (Рефрен)

Био си обдарен лепотом говора, о, поштовани Беде од Јарова, јер си се појавио као божански писар. Као што си својим речима прославио енглеске свеце, тако је сада Господ прославио тебе. Са својим светим оцима Бенедиктом и Кеолфридом, заузимај се сада за нас. (Рефрен)

Добро си се борио за свете каноне, и просветлио си паганску таму Сасекса, о, Вилфриде. Стога, са Светим јерарсима Егвином и Алдхелмом, Аком и Алкмундом, сви те поштујемо. (Рефрен)

Холанђанима жедне од суше многобоштва ти си напојио Живу Воду, о, божански премудри Вилиброрд-Клементе. Молите се да нам се да слатко вино скрушености. (Рефрен)

Порушивши храмове идолске, привео си мноштво у веру Христову, Бонифације, просветитељу Германски. Зато си се са Светим Еобаном и дружином ученика твојих удостојио мученичког венца. (Рефрен)

Слушајући вапај својих умртвљених рођака, ви сте све напустили и отишли у земље иза мора, о, света браћо Вилибалде, Вунебалде и Валбурже. Зато се са божанским Леобом и Теклом сада радујете на небесима.

Слава...

Из Ирске си дошао, Свети Архијере Фергусе, доносећи Шкотима благодат Божанске Речи. И са праведним оцима Адомнаном, Дростаном, Филаном и Маелрубом, донео си богату жетву душа.

Сада оба...

О, Пресвета Дево, усрдна заступнице за оне који Ти прибегавају и наду оних који се у Тебе уздају, види угњетавање народа Твога и покажи нам знак милости Твоје, о, Најпречистија.

Контакион за недељу.

Ода 7.

Ирмос: *На равници Деире, тиранин је једном поставио пећ за кажњавање богоносаца, у којој је троје деце славило Јединог Бога, вичући: Боже отаца наших, благословен си Ти.*

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

Носећи пурпур своје крви, ви сте своје жезле заменили за крст, о, Свети страстоноше Етелберте, Кенелме и Вистане. Зато чуда на вашим гробовима објављују вашу невиност. (Рефрен)

Када су се дивљи Северњаџи појавили на обалама Британије, ви сте себе принели као мирисну жртву Христу, о, свети свеите-номученици Адријане и Сталбранде. Са Блајтмаком од Јона и свим мученицима викинишког јарма, молите се за наше душе. (Рефрен)

У Винчестерском краљевском граду си заблισταо благодаћу смирења, о, Свети архијереје Свитуне. Зато те је Господ узвисио на врхунцу високих чуда много година после твог упокојења. (Рефрен)

Са великим Свитуном јависте се у слави, Свети Јерарси Биринусе и Бирнстане. Зато земља Весекса увек ужива вашу заштиту. (Рефрен)

Премда су те незнабошци стрелом пробили, ти се ниси одрекао слатког Исуса, о, краљу међу мученицима Едмунде. Зато је језик твој још говорио после твог упокојења, и тело твоје сијало је благодаћу нетрулежности. (Рефрено)

Сведочивши небеску славу брата свога, одрекао си се славе света, о, блажени Едволде, и подвижничким подвигом у пустињи постигао си Краљевство на висини. Зато се код светог пустињака Кутмана залажеш за наше душе.

Слава...

У најмрачнијем часу Енглеске, ти си прекорио праведног краља Алфреда и утешио га својим мудрим саветом, о, велики међу свештеницима Неоте. И са светим Грибалдом водио си га у обнављање Православља у земљи нашој, кличући: Благословен си, Госпode, Боже отаца наших.

Сада оба...

Ти си хвала хришћана, о, Госпођо, ти си оружје против наших непријатеља и зид за оне који ти прибегавају, о, Краљице. Нека се не дижу на народ твој непријатељи твоји који не хвале ни тебе ни Сина твога, Богородице. Победи их и спаси душе наше.

Ода 8.

Ирмос: *Победници благодаћу Твојом над тираниним и пламеном, младићи се чврсто држаше заповести Твојих и*

викаху: Благосиљајте Господа, сва дела Господња, и хвалите и узвисујте Га у све векове.

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

Као подражавачи апостола у трудовима и бдењу, ви сте началствовали народом Цркве, свети јерарси Алфеге и Ода. Зато вас величамо у псалмима и песмама. (Рефрен)

Рачунајући сав сјај свог царског наследства као отпад, напредовала си ка знаку небеског позива, о, Девице Едбурга, савршени примеру монашког живота. (Рефрен)

Уздржањем и трудовима најпре умртвивши тело своје, и учењем својим сабравши мноштво монаха, јавио си се као божански и свесвети заступник пред Тројицом, Свети Архиеереје Данстане, стено Православља. (Рефрен)

Пошто си послушан свом духовном оцу Данстану, освојио си награду послушности у невиној смрти, о свети Страстоношио краљу Едварде. Зато твоја светиња чини чуда исцељења. (Рефрен)

Чувајући се увек крсним знаком и Божанском љубављу прободена, ти си, о, Пресвета Дево Едита, стрелама уздржања ранила онога који је ранио Еву. Са својом светом бабом Елгивом и Девицама Вулфхилдом и Етелфледом, молите се за душе наше. (Рефрен)

Узевши молитву као мач и штит, победио си незнабожачку таму, о, Лиде, блажени подвижнице Сцилских острва. И норвешки краљ Олаф преобратио си се твојом мудрошћу.

Слава...

Слично Мојсију, Свети јерарси Етелволд, Освалд, Иво и Вулсин узнели су се на облачну гору бестрасности и стекли ноетски закон благодати, вичући: Хвалите Господа, сва дела Господња, хвалите и узвисујте Га изнад свега сви узрасти.

Сада оба...

Помози нам молитвама Твојим, Пресвета Богородице. Јер невоље нас стижу, туге се множе, а наши непријатељи се наоружавају. Али заступи се за нас и избави нас, о, Пречиста. Спусти охолост наших непријатеља и дај нам победу, да се посраме сви који чине зло слугама твојим.

Магнификат.

Ода 9.

Ирмос: *Богородице, савршенство девствености, славним појањем узносиш празнике који славе благодати Твоје. А сада још више на овај дан у свом девичанском сећању ти мистичним просветљењем Речи своје украшаваш онима који те величају.*

Рефрен: *О, сви свеци Британије, молите се Богу за нас!*

За стадо и отаџбину свој живот си положио, Свети свеишено-мучениче Алфеже. Због тога си од главног пастира достојно примио највише признање. Како се сада радујеш на небесима, моли се да се спасу душе наше. (Рефрен)

Из светог Гластонберија си кренуо, о Свети јерарше Сигфриде, и учинио си дивље Швеђане благим јагањцима Христовим учењем својим. Са мучеником Улфридом и твојим мученичким нећацима, моли се за душе наше. (Рефрен)

Везан и мучен, ти си пречисту душу своју предао у руке Творца свога, Свети кнеже Алфреде. Зато је твој гроб био благодаћу чудеса обасјан. (Рефрен)

Док се тама спуштала на Запад, ти си сијао светлошћу мудрости, о, чедни краљу Едварде, упозоравајући свој народ на гнев који долази. Зато је Бог сачувао тело твоје у нетрулежности. (Рефрен)

О, свети мученици латинског јарма, нисте се плашили претњи лажног папе, нити сте савијали своје вратове пред влашћу тиранина. Молите се да икада останемо непоколебљиви у вери православној. (Рефрен)

О, велики Оци и Мајке, именовани и неименовани, знани и незнани, који сте достигли небески Сион и примили велику славу од Бога, испросите утеху и снагу за нас који смо у невољи, подигните нашу палу земљу, и примите од нас као наш дар ово певање захвалности.

Слава Теби, о, Господе, Најсветија Тројице!

О, Пресвета Тројице, прими све Свете који су Ти угодили у земљи Британској, примајући их као првине и одабрани тамјан. И њиховим молитвама чувајте нашу земљу од сваке штете.

Сада оба...

О, Девице, благодатна, чије иконе су обогатиле наше градове и села знамењима Твоје наклоности и доброте, прими нашу захвалност и избави отаџбину нашу од свих насилних невоља. Јер те сви величамо као моћну заштиту свих православних хришћана.

Ексапостиларион за недељу.

Слава... Сада Светитељи:

Хвалимо и величамо у појањима неугасла светла земље Британије, мистике и посвећенике Божанске Речи. И прославимо Христа Који их је просветио и заволео, и Који их је дао за помоћнике наше у невољи.

Сада оба...

Теотокион за недељу.

За Похвале, четири за Недељу и четири за Светитеље.

Глас 1:

Ти си послао Пресветог Духа Свога, Господе, у умну душу Етелбертову, да упозна Тебе, Јединог Бога у Тројици. Затим, просветивши народ њему поверен, вером си их увео у Цркву Своју: Избавитељу наш, слава Теби!

Глас 2:

Ми који смо се сабрали благословимо светлости земље Британије, славне мученике и Свете Архијереје, монахе и праведнике, и завапимо им: О, сви Свети Британци, молите се Христу Богу нашем да нам подари Своју велику милост.

Стих: *Праведници су плакали, и Господ их је чуо.*

О, свети оци, ви сте били духовно цвеће земље Британије, наша похвала и снага и мирно уточишите за све. Јер тобом се хвали земља наша, стекла те као неисцрпно благо. И сада, иако ћуте ваши телесни језици, ипак чуда сведоче о Господу који вас је прославио. Молите Га да подари душама нашим Своју велику милост.

Стих: *Блажени су сви који Те се боје, Господе, и ходе путевима Твојим.*

Глас 4:

ДОДАТАК 2. СЛУЖБА СВИМ СВЕТИМА НА БРИТАНСКИМ ОСТРВИМА

Чувиши призив Јеванђеља, и горећи апостолском ревношћу, похитасте да поучавате неверне незнабошце, богоблажени архијереји Патриче, Самсоне, Вилиброрде, Бонифације и Сигфриде, пионери просветљења прекоморских земаља. Дакле, са свима осталима који су се трудили у Јеванђељу Христовом, с правом се називате блаженима.

Слава... Еотинон. Сада оба...

Најблаженији си ти...

Велика Доксологија

Литургија

По Ваведењу, **Тропари Недељи и Светима**, Контакион Недеље.

Слава... **Контакион Светима.**

Сада оба... О, непогрешиви заступници хришћана.

Прокименон Недеље и Светих: *Глас 7: Драгоцена је пред Господом смрт светих Његових.*

Апостол Недеље и Светих: Јеврејима 11,33-12,2: *Браћо, сви свети по вери...*

Јеванђеље Недеље и Светих: Матеј 4.25-5.12.

Причешће: *Хвалите Господа... и Светих: Радујте се у Господу, о, праведници; честитима је похвала.*

ДОДАТАК 3. БЕСЕДА У ХВАЛУ БРИТАНСКИХ СВЕТИХ

У име Оца и Сина и Светога Духа. Амин!

Честитамо вам, драга браћо и сестре, наш нови празник Свих Светих Британских острва! Наш број је релативно мали, а ипак је наша црква данас пуна као ни у једном другом времену. Јер, као што смо певали у контакиону празника: *Данас пред нама у цркви стоји хор Светих који су угодили Богу у нашој земљи и невидљиво се моле Богу за нас.* Као што смо чули у јектенији коју смо јуче појали, таквих светитеља које знамо по имену има на стотине. И још много стотина чија су имена позната само Богу.

Дозволите ми да кажем неколико речи о томе како је настао овај празник.

Свето Православље је дошло на нашу земљу у време светих апостола: Свети Петар је, према грчком предању, био у Енглеској када је добио заповест од анђела да оде у Рим да страда за веру; Свети Симон Зилот је проповедао у Енглеској пре него што је страдао на Кавказу; и праведни Јосиф Ариматејски са дванаест пратилаца основао је прву цркву посвећену Богородици у Гластонберију.

У римском периоду, Црква се релативно споро развијала у Британији. Међутим, почетком 4. века у Лондону је постојала велика базилика, а ми смо већ имали своје прве мученике – Светог Албана, протомученика Британског, Светог Јулија и Арона од Карлеона у Велсу, и Светог Авгула, епископа Августа (вероватно Лондона). Штавише, хришћанска државност је потекла из римске Британије, када су Светог Константина римске легије у Јорку прогласиле за цара 306. године, пре тачно 1700 година.

Када су римске легије напустиле Британију 410. године, Црква је ушла у веома тежак период, са инвазијама варвара са севера, истока и северозапада. Многи британски хришћани побегли су на запад, где су се „последњи Римљани”, Амброзије Аурелијан, и његов наследник, чувени краљ Артур, борили против паганских Саксонаца. Управо на Западу видимо процват Келтске цркве, која је у 5, 6. и 7. веку дала толико наших најпознатијих монашких и мисионарских светаца: Патрика и Давида, Нектана, Самсона и Колумбу.

У међувремену, међутим, не желећи да Англи и Саксонци источне Британије пропадну, Господ је просветлио срце Светог

Григорија Великог, папе римског, да пошаље мисионарску експедицију у „земљу анђела”. Желео је сам да предводи ову експедицију, али је на крају био принуђен да пошаље Светог Августина, првог кентерберијског архиепископа. До Божића 597. године, он и његова дружина од 40 монаха, којима је претходила икона Господња, обратили су многе хиљаде, укључујући краља Етелберта од Кента, у православну веру.

Уз помоћ страних мисионара из Ирске, Француске, Италије, Грчке и Северне Африке, Англосаксонци су убрзо произвели своје велике свеце: Катберта, Беда, Чада, Седа, Гутлака, Алдхелма, Егвина, Вилфрида, Енсвајта, Милдредра, Етелдредра и многе друге. А у 8. веку велики талас енглеских мисионара предвођен Светим Бонифацијем, архиепископом Мајнца, предузео је преобраћење њихових рођака у Холандији и Немачкој. Инвазија Викинга у 9. веку произвела је велики број мученика и скоро изумирање англосаксонске хришћанске цивилизације. Али под краљем Алфредом Великим и његовим наследницима, Црква је повратила сву земљу коју је изгубила од пагана. У време краља Едгара Мирног (+975) и Светог Данстана, архиепископ од Кентерберија (+988), енглеско православно краљевство пригрлило је Саксонце, Келте и Данце у мултиетничкој држави која је била узор онога што хришћанско краљевство може и треба да буде.

Међутим, убиство Светог Едварда Мученика 979. године означило је почетак краја енглеског православља: други талас викиншких инвазија довео је до освајања краљевства од стране данског краља Канута 1016. године. Иако су он и већи део његовог скандинавског царства прихватили енглеско хришћанство, и иако је Краљ Едвард Исповедник обновио домородну енглеску династију 1042. године, корупција изнутра и притисак сада јеретичког римског папства споља поткопавали су темеље енглеске побожности. На дан 14. октобра 1066. године – најтрагичнијег дана у историји Енглеске – последњег енглеског православног краља, Харолда II Годвинсона, убио је код Хејстингса војвода Вилијам „Копиле” од Нормандије, којег је папа Александар II благословио да освоји „шизматичку” Енглеску. Током наредне четири године енглеско православље је уништено огњем и мачем: сви епископи су уклоњени и замењени француским папистима, катедрале су уништене да би се уступило место норманским, мошти енглеских светаца су уништене, а можда и 20% становништва је страдало. Крем аристократије

побегао је у Цариград и Кијев, где се ћерка краља Харолда удала за кијевског великог кнеза Владимира Мономаха.

И тако је хиљадугодишња историја енглеског православља дошла до краја. Следећих хиљаду година требало је да видимо успон Енглеске до светске силе и најобимнијег царства које је свет икада видео. Али „шта користи човеку ако добије цео свет, а изгуби своју душу?“ Енглеска је изгубила своју душу, своју православну веру. И сада, на почетку 3. миленијума хришћанске историје, она је морално и духовно ниже него што је икада била.

Илустрацију колико смо далеко од традиције наших предака можемо наћи у данашњим новинама, где се пише да је Синод Англиканске цркве одлучио да „сними“ Светог Георгија/Џорџа од његовог статуса заштитника Енглеске јер је његово постојање наводно било под сумњом. Неки су желели да поставе Светог Албана на место нашег заштитника. Док је Свети Албан најдостојнији кандидат, изгледа да су англиканци заборавили да су већ 758. године архиепископ од Кентерберија Катберт и његов синод именовали три патрона енглеске цркве и земље: Свете Августина од Кентерберија, Катберта од Линдисфарна и Бонифација од Мајнца...

Ипак, у 20. веку је био почетак повратка православља на енглеску земљу. Године 1922. основана је епархија Тиатеира и Велике Британије под Васељенском Патријаршијом. А неколико година касније митрополит Антоније (Храповицки) предао је архипастирски штап руском епископу Николају Лондонском (+1932).

После Другог светског рата архиепископ западноевропски Јован (Максимович) именован је епископа Никодема да брине о парохијама Руске Православне Цркве ван Русије, а сам је вратио Светог Албана и Светог Патрика у календар Источне православне цркве. Чувени мисионар какав је био, архиепископ Јован (који је канонизован 1994. године) знао је да је обнова поштовања западних светаца витални први корак ка обнови Православља у западним земљама. А септембра 2000. године, на молбу наше енглеске православне парохије, Свети синод Руске православне аутономне цркве у Суздаљу благословио је стварање новог празника Светих Британских острва у Трећу недељу по Педесетници, заједно са служба светитељима о којој смо причали.

Зашто је обнављање поштовања британских светаца толико важно за нас?

Први разлог је тај што су британски свеци, који су од Бога постављени да се залажу за своју родну земљу, неизоставни извор снаге и благодати. Који градитељ би се упустио у изградњу куће, а занемарујући чињеницу да су њени темељи већ постављени, чврсти и истинити, на једином месту за градњу? И ако је Црква у целини „сазидана на темељима апостола и пророка, при чему је сам Исус Христос главни камен темељац” (Ефешанима 2,20), Црква на Британским острвима је већ изграђена на темељима својих апостола и других светаца. Наравно, светитељи се залажу за нас и када не тражимо њихове молитве. Али одајући им почаст и тражећи њихове молитве на свестан, пречасни и ватрени начин, као што имамо данас, привлачимо воде спасења у нашу исушену земљу и унапређујемо наше лично спасење и препород.

Друго, наша верност британским светињама је критеријум исправности наше борбе у Православљу. Британски свеци ратовали су против паганизма, аријанства, пелагијанства, монотелитизма, католицизма и других јереси. Руски епископи мисионари који су деловали у Британији у наше време ратовали су против савремених јереси протестантизма, екуменизма и сергијанизма. Поштовањем њих потврђујемо њихову веру и штитимо се од пада у јереси које су осудили.

Треће, поштовањем светитеља наше родне земље дајемо израз црквеном патриотизму који не само да није националистички у пежоративном смислу, већ заправо јача јединство Цркве Христове у целом свету и у свим народима. Јер истински предмет обожавања свих светих је исти: Бог, који је „чудесан у светима својим” свих народа, све их освећује истим Светим Духом. И тако се поштовањем светитеља наше родне груде приближавамо разумевању и љубави према светитељима других земаља; поштујући их приближавамо се Богу који све сједињује у једно тело и једно богослужење, у једну „Цркву светих” (Псалам 149,1) и у једну „химну свих светих Његових” (Псалам 149,14), тако да ми сада „више нисмо туђини и странци, него смо суграђани светитеља и укућани Божији” (Ефешанима 2,19).

Зато будимо неуморни у хваљењу британских светаца и неуморни у нашим напорима да опонашамо њихову веру и љубав према Богу, њихову једнодушну оданост „једној ствари која је неопходна”, „Царству Божијем и Његовој праведности” (Матеј 6,33). Тада ћемо имати добру наду да се придружимо њима у хору свих

становника неба, у том јединству-у-различитости које је створио Бог Дух Свети када је сишао у огњеним језицима на апостоле на Педесетницу. Тада ће молитва Великог првосвештеника бити корак ближе испуњењу: „Да сви буду једно, као што си Ти, Оче, у Мени и ја у Теби, тако нека и они буду једно у нама, да свет поверује да си ме ти послао.” (Јован 17,21).

*Трећа недеља по Педесетници, 2006.
Празник Свих Светих Британских острва.
Превела с енглеског Дајана Лазаревић*

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.2(410.1)

27-662:322(410.1)"08"

94(410.1)"10"

МОС, ВЛАДИМИР, 1949-

Пад православне Енглеске : са посебним освртом на Норманско освајање (1043-1087) / Владимир Мос ; [превела с енглеског Снежана Станковић]. - Београд : Институт за политичке студије, 2024 (Београд : Донат граф). - 159 стр. ; 23 см. - (Едиција Православље и геополитика ; књ. 1)

Превод дела: The fall of orthodox England / Vladimir Moss. - Тираж 50. - Стр. 7-9: Предговор / Зоран Милошевић. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7419-393-8

- а) Православље -- Енглеска
- б) Црква -- Држава -- Енглеска -- 11в
- в) Енглеска -- Историја -- 11в

COBISS.SR-ID 140699913